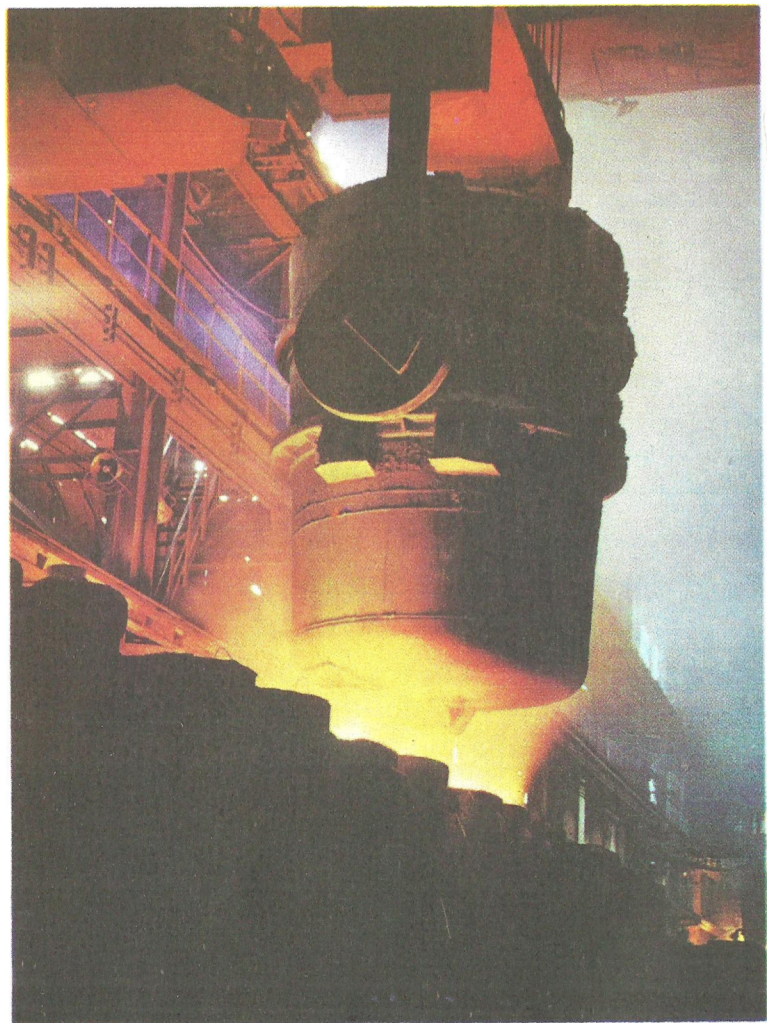

Зут
Ребр

Петро Ребро

НИЖНА
СТАЛЬ

Серія
«Життя—подвиг»

Петро Ребро

НІЖНА СТАЛЬ

ДОКУМЕНТАЛЬНА (/
ПОВІСТЬ

Для середнього
шкільного віку

Наукова бібліотека
ім. М. Максимовича

КНУ

ІМ. ТАРАСА ШЕВЧЕН

940384

Н - наукова

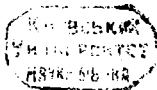
Ц. 0.4

У цій документальній повісті розповідається про людей надзвичайно поетичної і почесної професії — сталеварів. Трудяться вони на заводі «Запоріжсталь», що по праву вважається флагоманом вітчизняної металургії. В центрі твору — представники трьох поколінь запорізьких сталеварів: заслужений металург України Петро Дорошенко, Герой Соціалістичної Праці Григорій Пометун і лауреат Державної премії СРСР Єгор Проскурін. Їхні імена відомі далеко за межами республіки, життя кожного з них звучить прекрасною легендою.

940384

Слайди
Бориса Коробейникова

Р $\frac{70803-063}{M206(04)-76}$ 8-76

© Видавництво «Веселка» 1976

*Сталь і ніжність, любий мій,
Повднать в собі зумій!*

П. Тичина

Концертний зал імені Михайла Глінки просвічується наскрізь, наче мартенівський цех, коли розливають сталь. Юпітери ріжуть очі так, що присутнім — а з-поміж них багато металургів — за звичкою хочеться насунути на лоба шолом із тьмяно-бузковими скельцями на козирку. Де-хто навіть рукою потягнеться вгору, та, отямившись, зні-яковіє: тьху, я ж не коло печі...

Сцена втопав у квітах. Крісла, призначені для іменинників вечора, буцім плавають у червоно-жовто-голубім шумовинні...

Заграла музика. Телевізійний оператор — статуристий хлопчина зі світлим, як остюки, вусами (досі він спокійно споглядав те, що відбувалося) — раптом заметушився, розвернув на сто вісімдесят градусів свою «гармату» і спрямував її на входні двері. Туди ж звернені тисячі очей присутніх.

Спочатку, мовби живе полум'я, в залу впливає веле-тенське яскраво-червоне полотнище (від нього, здається, ще яснішає), а потім з'являються улюбленці заводу і всього міста — уславлені майстри мартенівських печей «Запоріжстали».

Всі схоплюються з місць і дружно плещуть у долоні, вітаючи сталеварів. То тут, то там чується:

— Попереду — Дорошенко...

— Як батечко виступає...

— А він і є сталеварський батько!..

Тим часом із репродукторів, перекриваючи грім оплесків, лунає:

— Доріжкою Слави йдуть знатні робітники «Запоріжсталі» на чолі з ветераном заводу, вихователем не одного покоління сталеварів, заслуженим металургом України Петром Степановичем Дорошенком!

Юрба фоторепортерів кидається назустріч крицетворцям. Тут високочолій, усміхнений кремезняк Григорій Пометун і по-парубоцьки ставний, чубатий Єгор Проскурін, могутній, мов дуб, Михайло Кінебас і жвавий, кучерявий, як циган, Петро Залош... Та більшість фотокореспондентів, звичайно, квапиться зафіксувати на плівку прапороносця, сталеварського «маршала» — Дорошенка.

Доріжка Слави...

Вона стелеться туди, вгору, на сцену, де у веселковій кипені квітів височить біломармуровий бюст Ілліча. А де ж починається вона, ця доріжка?..

ДНІПРЕЛЬСТАН КЛИЧЕ

1

Хлопець переступив обчовгапий поріг хати й остовпів: коло вікна, спершись ліктями на стіл, завалений шведським причандаллям, плакав батько. Це було неймовірно! Його батько, червоний кіннотник, не раз хрещений біляцькими шаблями і стократно обстріляний ворожими кулями, його батько, якого за мужність і відвагу в полку пазивали Залізним, по-дитячому тер кулаками очі й схлипував.

Почувши, що хтось рпшнув дверима, він одверпувся і прикрив долонею очі.

Тільки худі плечі під вицвілою сорочкою смикалися, тремтіли.

Збентежений, Петро жбурнув на лаву чабанську торбу. Похололо всередині: щось із мамою? Боявся запитати, стояв як неприкаяний.

Батько, певне, відчув хлопцеве запевкоєння. Відкашлявся — аж у грудях забухало.

— Убили, гади, Сеню,— прохрипів він і кивнув на аркушик паперу, що лежав перед ним.— Он, читай...

Син песамохить ковзнув поглядом по фотокартці, що вже давно висить в їхньому домі на стіні. З неї дивився, як завше насмішкувато, завзятий моряк із вугільно-чорною бородою і вусами. Тришки задертий ніс, ледь примружені в усміху сірі очі, борозенка між пишними бровами... Було в цій людині і для нього, Петра, щось вельми рідне. Особливо оте — «Кронштадт» — па безкозирці...

— Так, Кронштадт,— мовби вгадавши синові думки, мрійливо сказав батько, і зморшки на його чолі на мить розгладились, як хвильки на дзеркалі ставка. Відтак знову спохмурнів, скрипнув зубами: — Прочитай ще ти. Може, я щось не розібрав...

Петро вже не раз читав листи батькового друга Сеньки Макарова. Саме з тих листів довідався він про буремну молодість батькову, про його бої-походи, звиятжну вдачу. Адже батько про це ніколи не розповідав. А попросить хтось із родичів чи знайомих щось розказати, то усміхнеться чомусь свосму, почухає потилицю та й махне рукою:

— А то як же, було!..

А що «було», як та коли — не любив розповідати: чи не вмів, чи від природної соромливості.

Хлопець зразу помітив, що лист написаний не рукою батькового друга.

«...Так Сеня і помер на ручечках моїх, тільки просив, щоб я вам звістпла. Все повторював: Стьопа та Стьопа, Дорошенко та Дорошенко...»

— Який мужик був! — обернув до сина заплакане лице батько.— Це він мене й грамоти трохи навчив.

Батько важко зітхнув і скреготнув зубами.

— Всю революцію із Сенею разом пройшли!.. Ех, куркульські виродки! — гупнув кулаком об стіл, аж цвяшки покотилися додолу.— Із обріза з-за рогу. А в нього й так па тілі було міток — не злічити...

Петро не знав, як заспокоїти старого, чим утішити. Та й у самого в горлі щось дряпало...

Спробував перевести розмову на інше.

— Тату, про Дніпрельстан у газетах пишуть. Там таке почалося! Що як я поїду?

— Можна подумати, що я тебе не пускаю,— одірвався від тяжких дум Степан Дорошенко.— Нове життя, воно з неба не впаде. Мозолями кривавими його будувати треба, синку. Та я й сам би махнув на Запоріжжя, аби не такий скалічений... І Сеньку б переманив туди...

Тут він знову згадав про листа, взяв у руки пом'ятий аркушик, розгладив його, підііс до очей, зашепотів ледве чутно:

— І комуна він мрі-яв на-зва-ти «Крон-штадт»... Чув? — очі батькові спалахнули гордим блиском.— Це він на честь нашої матроської молодості хотів назвати. Він такий!.. Із самим Леніним зустрівся.

2

Справ у великознам'янських комсомольців — тьма-тьмуща. На порядку денному зборів більш як двадцять питань.

Перше питання «міжнародне» — про погрозливу ноту англійського прем'єр-міністра Чемберлена. Дорошенко пропонує послати англійському містеру листа, подібного до того, що писали запорожці султанові.

— Послухайте, як чудово звучить,— захоплено ім-

провізує він: — «Ти, шайтан британський, проклятого капіталу брат і товариш і самої контрреволюції секретар!»

— Коли б же знаття, що дійде цей лист, — висловлює хтось сумнів.

— Та й не зрозуміє прем'єр-міністр, — чує потилицю голова зборів. — От якби по-англійському написати...

— По-англійському! — обурюється хтось у кутку. — Та половина Знам'янки ще й по-українському не вміє писати!

— Про лікнеп — то друге питання, — закликає до порядку головуючий. — А як бути з нотою? Чим ми відповімо па Чемберленове верещання і помахування кулаком?

Після дебатів прийнято лаконічну резолюцію: «Висловити своє обурення з приводу крикливої ноти Чемберлена. У відповідь на погрози британського прем'єра заявити про готовність комсомольців захищати завоювання революції до останньої краплі крові».

Обговорюється питання про лікнеп (ліквідацію неписьменності) у Великій Знам'янці.

— Я навчив читати двох хлопців і трьох бабусь, — доповідає один комсомолец.

— Я п'ятьох дівчат навчила...

— Дівчата і хлопці хай ідуть у школу, — запально каже Петро, — а наше завдання допомагати тим, кому вже пізно ходити до школи.

— До школи ходити ніколи не пізно...

— Давайте організовано висловлюватися, — благає головуючий.

Нарешті прийнято резолюцію: «До 10-річчя Великої Жовтневої Соціалістичної революції покінчити раз і назавжди з проклятим мороком — неписьменністю».

Далі — питання про заборону храмового свята в селі, про боротьбу з самогонщиками, про те, що комсомолку

Марину б'є дядько, про репертуар драматичного гуртка, про наступ на спекулянтів, про заходи по пропаганді по-зика на Дніпрельстан...

Уже десь опівночі очманілий голова президії підвівся й, глянувши на комсомольців посоловілими очима, запитав:

— Товаришочки, а чи не зробити нам перерву — хоча б хвилин на п'ять?

Тієї ж миті брязнуло й посипалося скло у вікні, а за спиною президії наче хто пожег по стіні черконув — аж заіскрилося.

— Лягай! — скомандував хтось із тих, що бували в бувальцях, і комсомольці, як груші, попадали на долівку.

— Під стіни ближче! — пролунав той самий голос.

Дорошенко збагнув: стріляли. За вікном — п'тьма, а тут світло як на долоні. «Треба погасити лампу, — думас він гарячково. — Але ж підведешся (лампа висить на стовпі), а віп — бац!»

— Усім лежати, — пеголосно наказує Петро, а сам підповзає ближче до стовпа, знімає з ноги черевика і, лежачи на спині, жбурляє вгору.

З брязкотом падає лампа. Темно.

Тепер можна і в вікно визирнути. Але що там побачиш? Низькі хмари, розпливчасті тіні дерев...

Підповз до голови зборів. Нахилився до самого вуха:

— Ти живий?

— Промазав, гад!

— Гадаєш, хто?

— Не уявляю. Хоча догадуюсь, — хтось із тих, кому ми на хвіст паступили.

— А я знаю точно, — каже Дорошенко.

— Хто? — відразу кілька голосів.

— Чемберлен!

Луснула напружена тиша. Де й подівся страх. Зачмихали-засміялися комсомольці.

Чи є що привабливіше травневого степу? Буйнує зелень, дух забивають пахощі, тріпочуть крильцями в піднебессі жайворонки... А скільки барв усяких! Біліють грицики, жовтіє буркун, сивіє полин, червоніє мак, синіє петрів батіг...

Петро останнім часом збайдужів до степової краси. Тягне його кудись далеко, на південь, де марево тремтить-переливається. Десь там Запоріжжя, Дніпрові пороги, Дніпрельстан. Відтоді, як уперше прочитав про нього в газеті, не виходить він з голови.

Шістсот тисяч кінських сил дасть Дніпро нашій промисловості і сільському господарству, — писалося там. І яких кінських сил, мовляв, їх ні батоном не треба цьвохкати, ні пасти, ні поїти!

Куркуль Хутірний відверто обурювався, почувши про Дніпрельстан:

— Знайшли, як видурити у нас трудові грошики! «Позика» — пишуть! Знаємо ту позику — віддасте, коли хвіст у кози відросте!

Дядьки біля кооперації цмулили самосад, знизували плечима:

— Невже ото Дніпро загатять? Це ж така сила, що камінь ламає!

— Мо', гамериканців попросять, щоб підсobili?

— А бог теж не спить, — каркав горбатий Розпоп. — Не Дніпроштань їм влаштує, а вавілонське стовпотвореніс!

А батько одразу сказав:

— Якщо в громадянську вистояли проти всесвітньої гідри, то тепер нам ніякий чорт не страшний! Подумаш, Дніпро! Скрутимо йому в'язи, а то як же!

І муляє тепер ота думка Петрові: корови і без нього не пропадуть, а Дніпрельстан уже розпочали будувати...

Ховрахи на пагорбку стали стовпчиками і свистять-заливаються.

Жбурнув Петро грудку на ховрахів, миттю сховалися вони в норах, але тепер, здається, жайворонки почали його соромити:

— Ех, ти, сип моряка-кронштадтця!..

Увечері, коли всі сіли до столу, рішуче заявив:

— Іду!

Батько під столом відшукав синову руку, потис гаряче — мовляв, молодець. А мати з несподіванки аж ложку впустила:

— Таки надумав, шибайголого? Та чи тобі дома погано? Є кому сорочку випрати, їсти зварити. Он на різдво тобі чоботи справимо, будеш не гірший за інших парубків. А там, гляди, жепишся — онуків будемо няньчити на старість...

— І не вмовляйте — я так вирішив, — теж поклав ложку Петро.

Мати до батька:

— А ти ж чого мовчиш, Стьопо? Скажи йому що-небудь. Ти ж батько. А не послухає, то реміняку зпими. Чи бачили, вже йому чужа рідна домівка!

Батько мовчки жує хліб, натертий часником.

— То виходить, ви в одній упряжці? — догадується мати. — А може, це ти його й збив з пантелику? І не подумав, у яке пекло сина посилаєш? Там же, он Розпопиха казала, вже сотні людей Дніпро проковтнув. Як лизень злизав!

— Дурна Розпопиха, така її й молитва! — огризнувся батько. — То басчки для дітей, а наш Петро вже, півроку, козак — не злякається куркульських побрехеньок.

— А Варка ж як? — висунула найубивчіший аргумент мати. — Думаєш, чекатиме? Та її тут перший-ліпший хлопець засватає — така ж хазяечка! — Думала стара, що вже кого-кого, а Варки не кине Петро, побоїться втратити.

Зашарівся син (виходить, мати знає про його тасмпіцію), опустив очі додолу, буркнув:

— Що мені Варка!

А в самого холодок на душі: чи ж чекатиме? Чи не піде за когось із хлопців? А може, і її спробувати загітувати? То було б чудово!.. Через якусь мить уже був коло її подвір'я. Варвара з незалежним виглядом їла черешні, випльовуючи кісточки під ноги.

— Поїдемо, га? — підступив боязко.

— Мені й тут непогано, — відрізала. — А ти як хоч. Не тримаю!

Потупцював-потупцював та й знову:

— Будемо працювати і вчитися...

— Мені й дома роботи вистачає, — сказала й одвернулася: сердиться.

— Е, то не те. На Дніпрі таку стапцію будують, якої в усьому світі немає! Її електрика півдержави освітить, — захоплено мовить Петро, а про себе міркує: «Кепський з мене агітатор. Якби зумів по-справжньому розказати, що там діється, на Запоріжжі, — не втрималася б Варка, чкурнула б слідом за мною».

Дівчина мовчить, мов не чує. Тільки черешні перестала смакувати.

— З усієї країни туди їде молодь, — далі напосідає Петро. Йому здається, що Варвара ось-ось погодиться мандрувати з ним. — А ми ж тут поруч, гріх відсиджуватися в хаті...

Дівчисько раптом обертається до хлопця, простягає жменю черешень:

— На. Солодкі, як мед.

Петро відчуває, що Варя починає розуміти його, і тому черешні видаються напрочуд смачними.

— Так їдемо? — питає він по паузі, і голос його тремтить від хвилювання.

— Ідь, Петю, (оте «Петю» хлопцеві в сто крат солодше за черешні), а потім мені напишеш, як там. Може, і я приїду.

Хлопець і цьому радий. Пошпурив геть черешні і ну

гопака в пилюці відбивати — і-та-та, і-та-та. Навприсядки пішов, по підощвах долонями ляпає ще й присвистує.

— Перестань, скажений! — благає Варя. — Батьків побудиш, перепаде нам обом.

А Петро ніби з ланцюга зірвався — вистрибує та примовляє:

— Приїдеш, приїдеш, приїдеш!

Його піхто не проводжав. Батько вважав, що то зайве, мати все ще сердилась на нього, а Варя не проводжала тільки тому, що соромилася серед білого дня йти селом поруч із парубком. Петро навмисне пішов мимо її двору з надією бодай ще раз побачити, але на Варчиному подвір'ї нікого не було. Тільки соняшники за хатою та яскраво-червоні ружі на причілку прощально помахали йому вслід...

Скоро полотняна сорочка на Петрові зволожилася від поту, а дерев'яна скринька з материним начинням стала важка, мов камінь. Ще важче було на душі в хлопця — його Знам'янка з вишневыми садами й виноградниками, біленькими хатами, зелено-буйними плавнями і піщаними кучугурами сховалася за горбом, наче провалилась у безвість. Огляньтесь назад — тільки марево над обрієм, мовби голубе полум'я, що поглинуло його, Петрове, минуле. Не буде вже в нього безтурботних походів на Дніпро з вудкою, веселої гри у «свинку» на вигоні, «катапня» на громаках узимку... Прощайте, сорочачі гнізда, очеретяні джунглі, борщівникові зарості! Прощайте, солодкі кавуни, кислі яблука, терпкий терен! Прощайте, матрина ласка, батькова суворість, Варчин погляд!..

То, може, вернутися, поки не пізно? Як зрадіє мама! Та й Варя, мабуть, зрозуміє його. А батько? Як зиркне він на Дорошенка-молодшого! Як шваркне об долівку недошитого чобота! Дезертиром обізве, а може, й з дому вижене — з ним жарти короткі.

Звернувши з дороги, Петро сів у затінку від тополи підобідати. Розчинив скриньку, надкусив пиріжка — і знову на нього війнуло чимось рідним, домашнім...

До Запоріжжя ще далеко, але Петрові чується якийсь дивне гуркотіння. Ніби грім десь далеко перекочується без кінця або велетенський мотор деренчить — не замовкає. Що за дивовижа?

Коло місточка наздогнала Петра підвода, сидять на пій, звисивши ноги, хлопці й дівчата — розчервонілі, веселі. Урвали пісню, наказали візникові зупинитися.

— Куди чимчикуєш, парубче? — гукнув один із хлопців, кучерявий красень у вишитій сорочці.

— Та,— зам'явся Дорошенко.— На Дніпробуд оце...

— Сідай до нас! — в один голос закричало кілька хлопців і дівчат.— Ми теж їдемо будувати новий світ!

І той же, кучерявий, дзвінко заспівав:

Мы наш, мы новый мир построим.
Кто был ничем, тот станет всем.

Охоче підсів до веселого гурту Петро, приєднався до їхнього співу і, здається, навіки забув про свою Знам'янку. Тільки як закінчили співати «Інтернаціонал», хлопець запитав сусіду — рудого гостроногого парубка, що тримав на колінах полатаного мішка:

— Не знаєш, що ото так гримить?

— Ха,— зареготав той.— Дніпра не впізнав! То ж він так у порогах борсається, з камінням воює, стогне від люті!

Інші хлопці підтвердили: так, Дніпро.

А дівчисько в насунутій на очі косиночці задержувало гукнуло:

— Недовго вже йому борсатися! Загнуздаємо воронька!

Петро лише тепер згадав дідові розповіді про пороги— грізний Ненасптець, Кодак, Будило... Виходить, старий Славутич гримить так, що земля ходором ходить, а вони,

оці юнаки і юнки, мріють його приборкати? Та що мріють — вони певні, що подолають старого. Від тієї певності щось передається і Петрові — він придивляється до попутників, ловить у їхніх очах рішучу віру й надзвичайну звитягу. Таким ніщо не страшно!

В'їхали в якесь село. Пилюка за возом здіймається — вище хат. А хати, колись побілені, вкриті шаром пороху. Пилюка на листі дерев, на лавках коло подвір'їв, на плостках лілових півників. А ген, за загатою, бовваніють пишні ружі. «Як у Варки», — подумалося Петрові. Знову згадалася Велика Знам'янка — зелена, чепурна, у виноградних лозах. Защеміло серце.

— До Дніпробуду ще далеко? — спитав рудого парубійка, аби не думати про рідне село.

— Ні, — на хвильку став серйозним той. — На вечір будемо там. До речі, познайомимся. Мене звати Карпом. А тебе?

— Петром, — зіп'яковів Дорошенко.

— Дуже приємно. Тебе завербували чи сам?

— Сам...

— Ти ба! А втім, вірно. Чого-чого, а грошенят там заробити — раз плюнути!

«Як?! — здивувався Дорошенко. — То оце він їде на Дніпробуд не за велінням серця? Задля заробітку? А я думав, що він справжній хлопець!»

— Комсомолец? — запитав Карпа по паузі.

Той скривився, наче надкусив кислцю.

— На дідька воно мені! Я людина проста — люблю гроші й харчі хороші, — він знову зареготав.

Дорошенко спробував відсунутися од любителя «грошників», але в тісноті це йому не вдалося зробити. Тоді він штовхнув рудого ліктем і мовив з викликом:

— А я — комсомолец! І їду не ради заробітку. Пойняв?

Карпо отетеріло закліпав світлими віями...

Так ось який він, Дніпробуд!..

Сонце сховалось за багряний кряж, на береги опустилися голубі сутінки, па небі проклюнулися зорі, а тут мовби й не помітили, що день скінчився. Над рікою засяяли тисячі вогнів, повисли світляні рукави прожекторів, жовтаво проміняться розвергнуті вибухами вікові скелі, срібно виблискує на дні котлованів вода, танцюють червоні язички багать. Скільки бачить око — все в русі: паровики, екскаватори, коні, люди, хвилі... Скрізь гори землі, каміння, залізяччя. Пилюка, дим, пара, бризки, іскри! А прислухаєшся — аж моторошно: гримить, свистить, дзвенить, ляскає, шипить, скрегоче, чвакає, шумить, деренчить, реве... Поїзди внизу сновігають, екскаватори поводять хоботами, а над усім височать залізні лелеки-гіганти...

Людей тут — як мурашви. І кожен щось робить. І кожен виконує свою роботу.

Дорошенкові цікаво і, піде правди діти, лячно. «Навіщо я сюди прителіпався? — дорікає він собі. — Дніпрельстан обійшовся б без мене! Кому я тут потрібний?» Мовчки озирався довкола.

Звичайно, він уміє працювати сокирою, лопатою, пилкою, молотком. Але ж тут, мабуть, таких «спеціалістів» — хоч греблю гати! Дніпробуду потрібні інші фахівці. Он на паркані бовваніє оголошення: «Запрошуємо на будову». Там кого тільки не називають: бетопяр, монтажник, водонапір, машиніст, слюсар, такелажник, електрик, котельник, підривник... Скільки є па світі чудових спеціалістів! А Петро ж лише з батоном на «ти»... Про всяк випадок вирішив не признаватися тут, що чередникував: ще глузуватимуть.

Ночувати примостився на гладенькій, мов стіл, скелі. Камінь був теплий, дихав сонцем, пахнув чебрецем. А з Дніпра тягло прохолодою, як із льоху. І пороги вже,

здається, не гриміли, а лагідно, по-старечому буркотіли, заколисуючи...

Поклавши під голову скриньку, Петро швидко заснув. Спилася домівка. Прокинувшись, схрумав огірок з хлібом, підхопив скриньку і пішов шукати когось із начальників будови. При сонячному світлі Дніпробуд був не таким таємничим, а люди мовби виростили за ніч — тримаються вільно, працюють жваво, розмовляють весело.

— А навіщо тобі начальство? — відгукнувся на розпитування Дорошенка щокатий грабар. — Бери пані лопату і кидай земельку ось у цей ридван. Платню принесуть увечері прямо сюди — поділимо.

Петро, поклавши речі, завзято замахав лопатою. Щокатий смоктав «козячку піжку» і прихвалював хлопця:

— О, та ти, виявляється, майстер! Ич, як лопата літає — наче птиця! Молодець!

А Петрові справді працювалося легко й весело. Від думки, що він уже дніпробудівець, солодко щеміло серце. «Дарма я боявся, — міркував Дорошенко. — Все он як просто — узяв лопату і працюю. Гроші принесуть прямо сюди... А втім, що це я про гроші? Хіба ради них сюди прийшов?»

Уже коли грабарка була повна, щокатий зжалівся над хлопцем.

— От що, парубче, — сказав він, поклавши на плече Петрові важку руку, — я пожартував. Пробач. А тепер бери своє придане і тонай он у той барак, що під осоком. У відділ кадрів. Коли спитають, що можеш робити, скажи — землекоп першокласний. Скажи, що у самого дядька Вернигуза практику проходив.

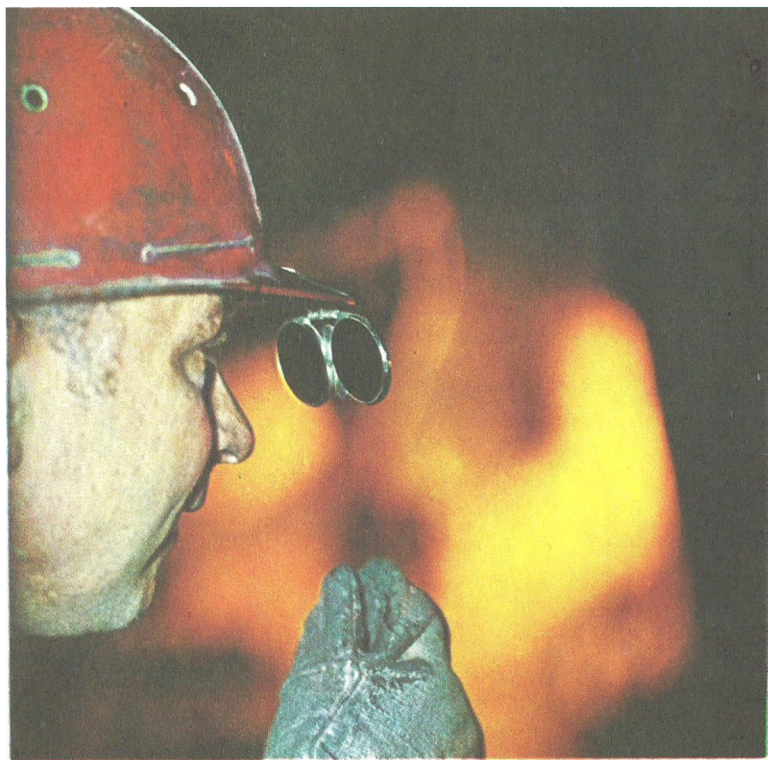
— Якого Вернигуза? — не зрозумів Дорошенко.

— Вернигуз — це я, — грабар так приязно усміхався Петрові, що він навіть не образився. Ще подякував — мовляв, іншим разом не буду таким наївним.

У відділі кадрів потрапив до худого, вкрай заклопо-

Ветеран «Запоріжсталі» Петро Степанович Дорошенко

Плавку веде Г. К. Пометун

таного чолові'яги. Той, не підіймаючи голови, поцікавився:

— Здалеку?

— Із Великої Знам'янки. Отієї, що на Дніпрі.

Кадровик підвів очі, зміряв поглядом Петра з ніг до голови, а на ньому ж сорочка волога від поту.

— Біг, чи що?

— Та ні,— зніяковів Дорошенко.— Це я трохи лопатую попрацював. Отам, де здоровенна яма.

«Ти ба, який нетерплячий! Ще напрацюєшся, голубе!» — подумав кадровик, а вголос промимрив:

— Є якась спеціальність?

— Землекоп,— виналив Петро, згадавши пораду Вернигуза.

— Сам знаю, що вмієш землю копати, раз із села притарабанився,— поморщивсь кадровик.— Підеш у механічні майстерні...— він хвильку подумав,— котельником.

Петро хотів спитати, а що воно таке, отой «котельник», але побоявся, що дядько розгнівається та, чого доброго, відправить додому. Схопивши папірець, прожогом вискочив з контори.

Робітник, сивоусий уралець із напрочуд голубими, як у дівчини, очима (саме до нього Дорошенка приставили учнем), зразу ж роз'яснив новоспеченому котельникові:

— Робота у нас, Петре, істинно чортяча. Тільки у пеклі чорти грішників шкварять у котлах, а ми виготовляємо котли, щоб у них воду кип'ятити, а пару використувати для доброго діла. Пара — це, між іншим, велика сила.

Але працювали котельники не лише тут. Вони ремонтували машини (майстерня була переповнена механізмами, що виходили з ладу), брали участь у монтажі турбін, ставили на дніпровських берегах електрощогли. Дорошенко так навчився ставити заклепки, що сивоусий наставник не приховував захоплення:

— Художник ти, Петре! Заздрю!
Дорошенко написав листа Варі:
«Дніпрельстан зростає, як на дріжджах. Це таке будівництво, якого не знало людство. Клянусь!
Працюю котельником. Живу в гуртожитку. Страшенно скучаю за однією дівчиною з Великої Знам'янки...
Підручний чорта Дорошенко Петро».

5

Головний корпус механічних майстерень — це величезна бетонно-скляна шкатулка, вщерть наповнена звуками. Тут метал розмовляє з металом:

Бам!

Дзень!

Дзвяк!

Здається, що й людина, потрапивши до цього царства звуків, починає бриніти, мов струна.

— То як симфонія? — обіймає Дорошенка за плечі слюсар Сергій Гаврютін, з яким він потоваришував, працюючи в майстерні.

— Диво! — мовби салютуючи, підіймає над головою молоток Петро.

Він вслухається в оглушливе різноголосся — і воно йому справді видається музикою. Звісно, це не степова ніжна симфонія, але при бажанні й тут можна почути крик перепела, свист ховраха, спів жайворонка...

Сьогодні особливо весело працюється. «Молоток співає», — сказав би Петрів учитель, сивоусий уралець. Річ у тому, що на будові — гість. У будь-яку мить можуть розчинитися двері майстерні й поріг переступить відомий пролетарський письменник — Олексій Максимович Горький.

Він прибув на Запоріжжя ще вчора. Ночував у Кічкасі. А сьогодні зранку вирушив на будову. Спостерігав,

як висаджували в повітря скелю, піднімався на риштування греблі, опускався в котлован. Потім Олексій Максимович побував у гуртожитку, на фабриці-кухні, у робітничій їдальні. До всього придивлявся, розпитував, розмовляв з робітниками.

Завітав гість і на острів Хортицю. Милувався краєвидом, декламував вірші Шевченка, згадав гоголівського Тараса Бульбу. Кілька разів у захваті повторив:

— Яка краса — цей острів! — І тут же запалився ідеєю: — Цю красу треба віддати дітям! Обов'язково треба! Нехай милуються природою, хай ростуть здорові!

Про все це розповів Дорошенкові Сергій. Він знає все. Він не ходить, а літає від щастя: йому сказали, що увечері відбудеться зустріч Горького з дніпробудівцями, він сидітиме в президії.

Ледве дочекалися вечора. Хотіли прийти до літнього кінотеатру задалегідь, щоб зайняти вигідні місця, але інші теж не забарилися, тож у театрі й навколо нього вже колихалося людське море. Багато хто прийшов просто з роботи, щоб не запізнитися. Тут бетонярі, машиністи, верхолази... Всі збуджені, схвильовані, радісні.

Та ось і гість. Затутукала машина. Кинулися назустріч їй люди, миттю оточили.

— Хай живе Горький! — вигукнув хтось, і всі дружньо гримпули «Ура!».

Обличчя тих, хто близько від машини, сяють: вони бачать Горького — справжнього, живого, щоправда, без традиційної чуприни, але все одно схожого й рідного. А ті, що далі, намагаються підійти ближче, натискують на передніх, стають навшпиньки, лізуть на дерева. Ще б пак: Горький!

Руками котять машину до театру дніпробудівці. Навіть дверцята відчинити важко — так звідусіль налягли людські хвилі. Нарешті, вийшов із машини Олексій Максимович, випростався, підняв угору руки, мовляв, здаюсь.

Оплески — як буря над Дніпром!

А Дорошенко не зводить очей з Горького: це чоло, покарбоване зморшками, ці шорсткі вуса, цей погляд з-під брів-острішків... Батько! Він же на Петрового батька схожий, мов дві краплі води! Оце відкриття!

Під оплески Горький підіймається на сцену. Озирається, тисне простягнені руки.

Довго чекає, поки ввійде в береги людське море,— оплески, вигуки «Ура!», грім духового оркестру...

— Товариші! — нарешті починає промову Олексій Максимович.— Що таке історія? — запитує він, і сам відповідає: — Історія — це боротьба за енергію. Рабство, приручення свійських тварин, експлуатація найманої праці — все це стадії розгортання боротьби за опанування енергії.— Горький обводить очима величезну аудиторію і легенько киває, мовляв, це насправді так, хоч вірте, хоч ні.— Але фізичні можливості людини надто обмежені, а стихійні сили надто могутні. Людина починає видобувати енергію з різних двигунів—вітер, пара, електрика, вода, стиснене повітря, хвилі ефіру доповнюють цю енергію.

Письменник кашляє, приклавши кулак до рота, хвильку гладить вуса, і нова думка осяває його чоло:

— Іноді ви на своєму сонячному шляху до загального щастя...— На слові «сонячному» він особливо наголошує, мовби каже: «Шлях ваш сонячний — ні на йоту не майте в цьому сумніву!» — На сонячному шляху до загального щастя ви спотикаєтесь, трапляються труднощі, недоліки, від усвідомлення яких ви страждаєте, мучитесь, стомлюєтесь, і все-таки з кожним днем рухаєтесь уперед.— Радісно, мовби вже бачачи перед своїми очима отой рух — могутній, несхибний, всеперемагаючий, Горький каже: — Вас штовхає вперед ваша ж власна колективна воля, ваше усвідомлення, що ви господарі, і що ви працюєте самі на себе! І ясно, що зупинитися ви вже не можете, поки не вичерпаються сили колективу, а колектив не може вичерпати своєї енергії, бо він у процесі об'єднання безперервно її відроджує...

Дорошенкові дивно, що всесвітньовідомий письменник говорить так просто й дохідливо. Він не може відірвати очей від обличчя промовця — одухотвореного, рухливого, живого. Ще оці вилиці! Ну викапаний батько! А Олексій Максимович, зробивши невелику паузу, заговорив:

— Ось чому, йдучи по шляху колективної творчості, ви доб'єтеся успіху, зможете й фантазію перетворити в реальну справу. Так, — Горький рішуче рубонув повітря рукою, — я ще раз тверджу: те, що робите ви, робітники і творці Дніпробуду, це — фантазія, світла, вогненно-яскрава.

Кілька хвилин чекав письменник, поки вщухнуть оплески, але думки не втратив і натхненно пояснив, у чому ж фантастичність діянь дніпробудівців:

— Європа, Америка, Японія — весь світ бере додаткову енергію, але, експлуатуючи її, експлуатує одночасно працю робітника і спрямовує всю колосальну додаткову енергію на дальшу експлуатацію трудящих. Хіба ви не фантазери? Ви хочете підкорити могутній Дніпро своїй волі, щоб енергія великої ріки працювала не для експлуатації, а для щастя і блага людства. Та цього ще ніколи в світі не бувало!

Петрові здалося, що не лише кілька тисяч дніпробудівців, присутніх на зустрічі, а все Запоріжжя, а може, і вся країна аплодують гордому Буревіснику.

ПЕРША ЗАПОРІЗЬКА!

1

Сонце викотилось на обрій і зупинилося від подиву: звідусіль до греблі Дніпрогесу текли потоки людей, мовби то була не споруда з бетону, а велетенський магніт,

що притягував людські серця. Тисячі людей поспішали до Дніпрогесу — зі знаменами, з транспарантами, з піснями. Розмай червоних прапорів було видно за кілька кілометрів. Разом із творцями цього казкового палацу світла велику трудову перемогу святкували численні гості: ударники заводів і колгоспів, посланці багатьох міст і сіл країни. Трибуна для гостей, розрахована на три тисячі чоловік, задовго до початку свята була заповнена. А тут ще прибула ціла армада кореспондентів — англійських, американських, французьких, німецьких, японських.

«Немає таких фортець, яких не змогли б подолати більшовики», — прочитав Дорошенко гасло над трибуною і подумав, що в цю мить у багатотисячному натовпі не знайдеш жодного, хто б не вважав себе більшовиком. Усі дніпробудівці — більшовики! Не лише країна — весь світ стежив за поєдинком дніпробудівців з могутнім Славутичем. Скільки було таких, що не вірили, чи й просто глузували з радянських людей — мовляв, збожеволіли! А перемогли дніпробудівці! Кілька років їхні трудові тріумфи потрясли уяву багатьох людей на найдалших континентах. Ще б пак! Досі світовий рекорд укладки бетону належав Америці — 380 тисяч кубометрів за сезон. Дніпробудівці запланували 427, а дали 518 тисяч кубометрів! Лише в одному місяці — в жовтні 1930 року — дніпробудівці вклали в греблю 110,5 тисячі кубометрів бетону, тоді як американський рекорд дорівнював 85 тисячам. Та і весь Дніпрельстан, як на думку американських спеціалістів, можна було збудувати за сім років, а ми, дніпробудівці, це зробили за п'ять!

Петрові приємно називати себе дніпробудівцем, відчувати, що тут є частка і його праці... Він іще раз оглядається довкола — біла, мов голубине крило, гребля, облицьований червоним туфом машинний зал, вишукане мереживо електроліній, тихий, упокорений Дніпро... Яка дивовижна краса! Казка, що стала дійсністю!

— Хлопці,— каже він товаришам,— запам'ятайте цей день — 10 жовтня 1932 року.

Йому здається, що цей день навіки буде святковим для запорозців. А може, колись і в календарі його позначать червоним?..

Рівно об одинадцятій годині цілий хор сирен сповістив про початок небувалого свята. На порозі машинного залу з'являються голова Центрального Виконавчого Комітету СРСР Михайло Іванович Калінін, нарком важкої промисловості СРСР Серго Орджонікідзе, голова Ради Народних Комісарів УРСР Влас Якович Чубар, керівники будови, гості. Під грім оркестрів, якого зроду не чув на своїх берегах старий Славутич, вони піднімаються на трибуну. Звідти їм видно і греблю, і ледь померезану хвилями смарагдову поверхню озера, і статечно-суворі скелі Хортиці...

А навкруги шумує, вирує, хвилюється, іскриться радістю людський океан.

Дорошенко не відриває очей від трибуни. Він бачить, як розчулено витирає хусточкою окуляри Михайло Іванович, як задоволено погладжує чорнюці вуса Серго, як усміхненими очима обводить багатотисячну юрбу Влас Чубар.

— Сьогодні Країна Рад,— лунає над припишклим людським морем,— святкує одну з найбільших у світі перемог!

З новою силою гримить «Ура!», коли до мікрофона підходить Михайло Іванович Калінін. Ось та хвилинка, про яку мріяли тисячі дніпробудівців протягом п'яти років. Вони йшли на штурм розгніваної стихії, терпіли люті морози, падали від втоми — з мрією про цю мить!

— Уряд із сьогоднішнього дня зараховує ГЕС до числа діючих підприємств Радянського Союзу під назвою «Дніпровська гідроелектростанція імені Володимира Ілліча Леніна»,— повідомляє М. І. Калінін, і тисячі людей в одному пориванні схоплюються, аплодують, обіймаються, плачуть від радості...

«Все, все запам'ятай, нічого не забудь,— наказує сам собі Петро Дорошенко,— щоб потім розповісти своїм дітям, а може, і вчукам».

Говорить Серго Орджонікідзе:

— Ця станція збудована нашими силами, і вона найбільша у світі. А скільки було хникання серед маловірів, скільки було зловтіхи по той бік кордону, коли ми розпочинали це гігантське будівництво! Тих, хто не вірить і хто сумнівається, ласкаво просимо переконатися,— він повів рукою у бік греблі,— Дніпровська гідроелектростанція стала до ладу!

«Ех, сюди б отих підкуркульників, що гадюкою сичали, почувши про будівництво! — думає Дорошенко.— Носом би їх, як котів, натовкти—дивіться, мовляв, ось гребля, ось станція, ось шлюз! А втім, це багато честі для них. От коли б батько зміг побути па цім святі! Або Варя.. Якими б вони відчули себе щасливими!»

— Але на цій перемозі ми не зупинимось,— рублув повітря Орджонікідзе.— Тут, на цьому березі, ми вже скінчили, але на тому березі, де створюються заводи Дніпрокомбінату, ще багато роботи. Всю енергію, всі сили треба нам тепер спрямувати на той берег.

«І про нас згадав,— радіє Дорошенко.— Не забув про Дніпрокомбінат!»

Уже скоро рік, як він «на тому березі». Зараз там передній край. Дніпрокомбінат — це комплекс заводів, серед яких — металургійний, алюмінієвий, ремонтно-механічний, феросплавний, інструментальної сталі та інші. Небачена будова займає територію в дві тисячі гектарів. За обсягом робіт Дніпрокомбінат у сім разів більший за таку, наприклад, будову, як Харківський тракторний завод. Саме Запоріжжя дасть Вітчизні у достатній кількості і сталь, і алюміній, і сталевий лист. Чи варто пояснювати, що сталь — це трактори, алюміній — літаки, тонкий лист — автомобілі?

За першим п'ятирічним планом у 1931 році передба-

чалось збудувати в країні 518 великих підприємств. Комсомолія Запоріжжя висупула зустрічний план: «Дайош 519-й». Цим 519-м мав стати ремонтно-механічний завод, без якого не міг розвизатися Дніпрокомбінат. Центральний Комітет комсомолу України оголосив мобілізацію п'яти тисяч комсомольців, сотні кращих робітників надіслав на будову і Дніпробуд. Петро Дорошенко — один з них. Тут, на Дніпрокомбінаті, і Варя — його дружина. Шкода, що не змогла сьогодні бути на святі: поїхала з малим Миколкою до батьків.

А вже на трибуні високий, худорлявий, вилицюватий чоловік у каскетці. Якусь хвилю він мовчить, ніби все ще не може віднайти потрібне слово, нарешті, щось говорить. «Не по-нашому», — здогадується Дорошенко.

— Радянська держава творить чудеса, — лише над Дніпровими берегами голос перекладача. — Ваш кожен творчий крок змінює карту старого світу.

Це виступає Анрі Барбюс — прославлений французький письменник-антифашист. На лацкані його шкіряного пальта голубіє чотирикутничок — значок переможців Дніпра. Здається, що гостя можна зрозуміти без перекладача: так пристрасно він говорить, так сяють його очі, такі красномовні його жести...

— Наш хлопець! — схвально вигукує хтось із Петрових товаришів. Дорошенкові радісно від усвідомлення того, що очима цієї людини на Дніпрогес дивиться весь міжнародний пролетаріат. Його вустами говорять і докери Франції, і вуглекопи Німеччини, і лісоруби Швеції...

— Я вітаю велику країну, справи якої записані на багряних прапорах людства! — вигукує Анрі Барбюс. Бура оплесків покриває його останні слова: — Хай живе компартія, яка заналює на подвиг людство!

Місто завмерло в чеканні: ось-ось вирветься з черева першого мартена «Запоріжсталі» вогнедишний потік, сповістивши всьому світові про народження запорізької криці.

Чавун уже плипо. Дорошенко пригадує, з яким хвилюванням перечитував він у газеті «Правда» повідомлення про тріумф заporожців: «Сьогодні, о 7 годині 15 хвилин вечора, задута домна № 1 «Запоріжсталі» — 108-а в Союзі. До ладу діючих підприємств СРСР стає новий металургійний гігант, який створюється на базі дешевої енергії Дніпрогесу імені Леніна».

Для заporіжсталівців ці строги, лаконічні рядки звучали як пісня: за ними були дні й ночі велюдських вусиль, ентузіазму, справжніх штурмів.

І ось погляди всіх заporіжсталівців прикуті до першого мартена. Заводська газета щомоєра інформує колектив комбінату про те, як іде підготовка до першої плавки заporізької сталі. Повідомлення її скупі й чіткі, як аведення з фронту:

«Штат сталеварів і підручних першої 150-тонної мартенівської печі повністю вкомплектований».

Ще через кілька днів: «Сушіння мартенівської печі переведено на газ».

А далі: «Закінчено сушіння першої мартенівської печі. Температура в печі понад 1000 градусів».

«На бункери мартенівського цеху завозяться шихтові матеріали».

«Мартенівці готуються до плавки».

«Подано вагонетки з мульдами — на кожній напис «Хорош».

І нарешті: «Починається завалка шихти»...

— Рівно о четвертій закінчили завалку! — піднесено оголошує начальник зміни Левітін.— Запам'ятайте це, орля!

«Орли» — сталевар Авхимович з підручними — замура-зани і вже добряче втомлені, але сяють, як іменинники, адже саме їм випала честь починати першу запоріжста-лівську плавку.

Підручний Василевич дивиться на піч закоханими очима:

— Апетитик! Сто тонн шихти гамкнула і хоч би що!

Шихта — це «страва», що подається печам «на перше». До неї входять вапняк і залізна руда. Після того як вони добряче прогрілися, сталевар наказав кидати в мар-тен «м'ясо» — металевий брухт.

Почавши з п'ятого вікна, по черзі випорожнили двана-дцять залізних корит, так званих мульд. Потім ще всипали кілька мульд вапняку.

— Перчик — щоб борщ був смачніший, — жартує Ав-химович. Він додає газу, і полум'я в печі стає таким слі-пучим, що на нього боляче дивитися навіть крізь сині скельця.

Петрові кортить довідатись, що ж діється там, в ото-му здоровенному «казані». Час від часу зазираючи у «вік-но», він бачить, як брухт, ще годину тому іржавий і чор-ний, поступово червоніє, біліє і починає танути, мов кри-га проти сонця...

Спрага така, що, здається, тіло терпне.

Дорошенко вже вкотре спрагло припав до відра з во-дою.

П'ючи, озирнувся — матінко, та тут же цілий ярмарок! До випуску сталі ще майже доба, а люди йдуть і йдуть сюди, як на демонстрацію.

Та ще ж кожен прагне ближче підійти, мало не до самого мартена.

— Відійдіть, товариші, — раз у раз просить Описим Авхимович. — Це ж вам не цирк! Бачите, який агень-чик¹ — чого доброго, й ошпарити може!

¹ Агеньчик — вогник (білорус.)

А піч — аж біла. Шалені язика полум'я шугають, борсаються, вириваються з її завалочних вікон, наче змії. Ревіння вогню, вихор іскор, сплески металу... Шихта — вже не шихта, а така собі металева «сметана», з якої раз у раз вилітають шматки нерозплавленого брухту, щоб тут же знову плюхнутись у вогняне місиво.

— Тю, залізо горить! — чується в натовпі.

— Отак же й піч може згоріти! — вигукнує хтось злякано.

З іншого гурту долинає:

— Хай би мені мішок золота заплатили — і все одно отут би не працював. Хай воно сказиться!

Описим же радо потирає долоні:

— Моцно розкочегарили пічку, хлоп'ята!

Він балакучіший, піж завжди, і цим виказує своє хвилювання. А втім, пічого дивного немає — хвилюються всі: від директора комбінату до чергового на прохідній. Оп навіть піч, яку Авхимович жартома називає «мартином», важко сопе і відплювується вогненною стружкою, мовби теж хвилюється. Ні, це не та «пічечка», на якій пробували сили Дорошенко і його однокашники по курсах. Щоправда, жарко, як і там, зате тут ще й водичка згори поливає, а лопатою треба працювати всю зміну — як кочегарові.

На курси Петра піхто не агітував. Для себе він уже давно вирішив, що його місце — в мартенівському. Отам, де має народжуватися криця. Коли запропонували йти на курси, тільки усміхнувся: як вони вгадали? Адже пікому не казав. Тільки мріяв...

— Давай другу «страву»! — гукає Авхимович. Електровоз підштовхнув по рейках дві велетенські мисюри з рідким чавуном.

Прилаштувавши до печі металевого жолоба, почали заливати в неї чавун. Лелечко, мовби хтось сплнув у мартенівський цех силу-силенну золотих метеликів! Один з таких «метеликів», описавши дугу, опустився на Петро-

ву рукавицю, миттю склав жовтогарячі крильця і перетворився на манюсінський шматочок металу.

Іскри віялом злітали над головами робітників, яскраво спалахували й гасли, а люди, які спостерігали за плаваю, дивилися на цей вогняний фонтан, мов загіпнотизовані...

— Бульбу жарим, бульбу варим,— наспівував Онисим, допомагаючи то одному, то другому підручному.— Колись, сябри, легше буде працювати, машини все робитимуть, а ти лише кнопочки натискуй, як на гармошці!

«Гармошка та чи буде колись — невідомо,— похмуро думав Дорошенко,— а тапці вже є: ніг не чую і кола перед очима пливуть від цих витребеньок біля печі».

Нарешті команда:

— Спустити шлак!

Василевич перший хапає залізну піку і гамселить у льотку — раз, два, три... Не встиг шлак показатися в льотці і хлюпнути по жолобу в ківш, як навколо загукали:

— Сталь! Перемога! Вітасмо!

Дорошенко з товаришами регоче, а начальник цеху Козаков приклав до рота рупор, заспокоює «уболівальників»:

— Це шлак. Прошу припинити галас!

Тим часом підручні всімох взялися за десятиметрового металевого «шомпола» і, ввівши його через завальовальне вікно, пропустили аж у льотку.

— Наштрикнули піч, мов пашлик!— коментує якийсь експансивний глядач.

Знавці пояснюють:

— То щоб хід шлакові прочистити.

Якийсь кореспондент схопив Дорошенка за рукав, націлівся олівцем на блокнот.

— Скажіть, що ви відчуваєте в цю історичну хвилину? — випалив він скоромовкою.

«Відчуваю, що ось-ось впаду від втоми»,— з досадою

думає Петро, але розуміє, що не цього чекає від цього журналіст в «історичну хвилину». Що ж йому сказати?

Погляд упав на щит з написом «Приймай, Вітчизно, запорізьку сталь!».

— Ото — відчуваю! — кивнув на гасло, аби швидше відкараскатись. Здається, вдалось. Кореспондент захопився щось писати.

Аж тут Авхимович:

— Зачерпни-но, Пятро, ложку. Подивимось.

Засупув Дорошенко в піч чотириметрового околоника, пабрав вогняного варива і виплеснув на майданчик. Ого, який фейерверк вийшов! Серед глядачів навіть почувлися вигукки захоплення — мовляв, видовисько!

— Кепські справи, сябри, — хмуриться сталевар. — Танцюльки нам ні до чого. Вуглецю зайвина в криці. Руди треба додати.

Знову запрацювали лопатами підручні, а їх сім чоловік, і кожен старається з усіх сил: це ж не жарт — перша запорізька! Все місто живе цією подією, а може, й республіка.

Роздуми Петра перериває Онисим:

— Перепочинь трохи, Петре, бо швидше зварисся, ніж наша «бульба». Ким був раніше? — запитав він, коли відійшли од палаючого «мартина».

— На Дніпрогесі працював. Котельником. — Дорошенко витер брудною рукавицею рясний піт. — А ще раніше корів пас. Чужих, ясна річ.

— Ось і добре, — поплескав його по плечу Авхимович. — Тепер будеш залізну «корівку» пасти. Вона хоч і не мукає, але «молочко» дає вельми потрібне державі...

Опівночі заступила інша бригада.

Щоб не прогавити випуск плавки, Дорошенко залишився на ніч на заводі. Трохи подрімав у побутовці, а вдома вже був біля мартена.

Плавка тривала.

Взяли чергову пробу. Вилитий з «ложки» метал швид-

ко застиг у вигляді «коржа» — краї в нього рвані, мовби обгризені. Виходить, у сталі завеликий процент сірки. Про це ж повідомила їй лабораторія. Довелося додати в піч трохи вапняку. Доводку плавки вже робила третя зміна, що заступила вранці.

Дорошенко не міг стояти без діла: то лопатою покидає разом з підручними, то води принесе в дерев'яні «ночви» (для охолодження інструменту).

А в серце закрадається тривога: чи не зірветься плавка? Чи з піччю нічого не трапиться? А що як сталь вдасться нікудишня?

Петро відчував, що в обличчя йому б'є шорсткою лапою вогонь, а по спині — повзають мурашки...

Йому здається, що можна було б уже й випускати сталь — «вкипіла». А сталевар підганяє:

— Руди ще трохи підкинемо, хлопчики.

Дорошенко вже сам розуміє: з вуглицем іде боротьба. Потім озирнувся крадькома — сотні людей стежать за кожним їхнім рухом. Певно, весь Дніпрокомбінат прийшов, щоб глянути на першу сталь.

Вже виставили всюди пости, щоб хто-небудь ненароком не обсмалився, височить ківш на постаменті і подано опоки на візках, а «бульба» все вариться. Двадцять годину чаклюють коло печі запоріжсталівці.

Не витримали перви в директора комбінату, питає він нишком у бригадира:

— Як гадаєш, Кузьмичу, все в нас гаразд?

Сталевар жестом заспокоїв директора — мовляв, не хвилюйтесь, — і звелів ще раз узяти пробу.

По кількох хвилинах наказав:

— Приготуватись до випуску!

А ще через мить пролунало:

— Льотку!

Мов на фортецю, кинулися з піками напереваги підручний сталевара Болдаренко і Дорошенко. Вдарили в чотири руки та й завмерли, зачаровані: під радісні вигуки

присутніх крізь дим і чад із льотки вирвався червоний струмінь. Бризнули в усі боки мільярди іскор, і до ковша хлюпнула довгождана красуня-сталь. Вона була весела, в'юнка, промениста, а головне — перша!

Здається, грав оркестр, сталеварів підкидали на руках, хтось навіть підніс Петрові букет жоржин і поцілував у чорну від кіптяви щоку, а він усе не міг відірвати очей від клетотливого потоку, яким починалася запорізька сталь. Звичайно, будуть ще у Петра Дорошенка десятки, сотні, тисячі інших плавок, але цю він не забуде ніколи!

Вдома, п'яний від щастя і втоми, попросив у Варі аркушик паперу.

«21 вересня 1935 року, — старанно вивів угорі. — Батьку, з сьогоднішнього дня я — сталевар...»

І заснув. Сидячи. Поклавши голову на стіл.

Дружина перетягнула його на диван. Знала: хоч з гармати бий — не розбудиш. У сталеварів сон міцний. Безсоння їм невідоме.

ПОПЕРЕДУ — Дорошенко

1

Леле! Яка ж тут спекота! Велетенські вентилятори дмуть так, що кашкети з голів злітають, а все одно жарко. Піт заливає очі, тече на груди, капає на підлогу...

— Оце б у Дніпро вскочити, зайти по шию в воду і сидіти так, руками хлюпаючи, — вголос мріє хтось із підручних.

— І пивце студене цідити, — додає другий.

— Пиво з раками чи без? — питає хтось удавано серйозно, і хлопці регочуть.

Авхимович дозволяє їм такі хвилини перепочинку. Знає, що інакше не вистоять хлопці зміну, впадуть від утоми. А так пожартують, посміються і мовби додасться їм сили.

— Дорогу, хлоп'ята, балерині! — гукає сталевар.

«Балериною» вони називають завалювальну машину. Вона закордонна, німецька, чи що. В роботі зручна, але дуже часто ламається. Тоді хлопці змушені працювати за неї — жбурляють у піч гнуті ломы, діряві чайники, іржаві почви... Буває, що й лопата летить слідом за металобрухтом: руки дерев'яніють од безугавної маханини.

Безперервний стан у сусідньому цеху — теж закордонний. Кажуть, за нього держава платила золотом. Але налагоджували його роботу запоріжсталівці самі. Коли прибули американські спеціалісти, то тільки руками розвели:

— Як?! Уже працює? Та цього не може бути!

— Протріть очі, панове капіталісти, — жартували робітники, — це вам, мабуть, сниться!

Ніде правди діти, іноді Дорошенко й пожалкує: навіть пішов до печі? Будівельником усе-таки легше. Або чередником. Ех, як би оце він солодко розлігся на травичці десь на горбочку! Полином пахне, вітерець повіває, а сонце хоч і пече, так хіба воно таке скажене, як оцеї «мартип»?..

Одначе струменіла з льотки сталь — і він перебував на сьомому небі. Забувалася втома, не відчувалася спека, співала душа. Ще б пак, метал, криця! Її тонни, вона потрібна країні, як повітря. І зварили її вони, оці колишні селюки, які і в снах не бачили такої дивовижі!

Авхимович йому подобався. Він не так і давно має справу з печами (у Кузнецьку трохи працював), а враження таке, ніби з дитинства коло вогню. І жароти мовби не відчуває.

— На вогонь тільки не ремствуйте, сябри, — радив Авхимович ще в перші дні роботи. — Не зиркайте на

нього косо, як на ворога. Навпаки, любіть його. Він наш друг, союзник, помічник. Бо хіба без вогню звариш сталь? Та он навіть борщу без нього не зготуєш. А це ж криця! На ній уся промисловість держави тримається. Сталь і хліб — два слони, на яких стоїть світ. Брешу, є і третій. Третій — труд наш, сябри.

Старший майстер Безщасний давав свої уроки молодим підручним:

— Ось я чув, як хтось сказав: «Ет, то хімія». Мовляв, діло темне, не нашого розуму справа. Не згоден. Хімія — діло чисте й дуже правильне. Тільки ж її треба знати. Треба, щоб будь-якої миті сталевар уявляв, що відбувається в печі. Руду і чавун перетворити на сталь не просто. Щоб вийшла сталь, із металу треба випалити зайві й шкідливі домішки — вуглець, кремній, фосфор... Та це однаково, що з поганої людини зробити хорошу... А ви кажете — хімія!

Дорошенко дивився крізь сині скельця на вирування металу в печі і йому здавалося, що він ніколи не опанує цей чудодійний процес — сталеваріння. Вірно хлопці кажуть — хімія! Вирує, булькотить, гуде... Поспішиш пробити льотку — погано, загавишся з випуском сталі — ще гірше. Може, плюнути на все це?..

Щоправда, один із підручних утік з бригади, то тут про нього тільки й почуєш: боягуз, дезертир, зрадник... Ні, не хотів би такої слави Дорошенко! Вже краще смажитися коло «мартина». Може, й правда з нього вийде колись «сталевар», як каже Авхимович. Не святі ж горшки ліплять. Онисим сам, коли вперше прийшов у мартепівський цех, то трохи не вмер від страху.

— Ні, наше ремесло не звичайне,— філософствував він у короткі хвилини перекуру.— Це, дорогі сябри, тільки на перший погляд здається, що сталевар і кашовар — споріднені професії. Де там! Наша «каша» така, що як «пересолиш» або «недосолиш» — вити хочеться: народне ж добро! Люди у підземеллі добувають руду та

інші «спеції», а ми їх сотнями тонн — у брак? Злочинець ти після цього, а не сталевар!

Безщасний навчав підручних слухати вухом піч («Ні, вона неоднаково розмовляє — то гуде сердито, то мурликає ліниво, то співає від задоволення!»), бачити оком більше, ніж бачить стороння людина.

— Он гляньте, для прикладу, на другу піч, — пропонував він Дорошенкові та його друзям. — Чи помічаєте, вона навіть кольором відрізняється од вашої — від першої! У вас тепла, «робоча», а в них холоднувата, «ледача», — з цими словами він кидався до сталевара, що хазяйнував на сусідньому мартені.

Той мовчки слухав старшого майстра, ніби переварював сказане («Перемерзне плавка — жарко тобі буде!»), і мовчки брався до роботи. Він, мабуть, був єдиним, хто не боявся «обера» — лише усміхався у відповідь на його гримання і тим ще більше виводив майстра з рівноваги.

— Хто тільки довірив тобі піч?! — обурювався Безщасний. — Ти ж на ходу спиш! Струсни з себе дрімоту — ти ж сталевар!

Якось із молодими робітниками розговорився майстер мартенівського цеху Асєєв. Йому вже за шістдесят, а він і не думає про пенсію. Кажуть, ніби якість сталі він може визначити за долі секунди — тільки плює на неї...

Саме хтось із підручних поскаржився Миколі Антоновичу, що важко працювати коло печі. Асєєв засміявся:

— А ти гадав, що тут курорт? Звісно, пелетко. Але, якщо по правді, то ви, хлоп'ята, не бачили смаленого вовка. — Він попросив у сталеварів тютюну, скрутив «козячу ніжку» завтовшки з палець. — Я, наприклад, працюю з дванадцяти років, бо в родині нашої було вісім душ дітей і всі просили їсти. Хазяїн за мою роботу платив батькові — щомісяця давав буханець хліба.

— Один за місяць? — не повірив котрийсь із підручних.

Асєєв невдоволено поморщився: не любив, коли перебивають.

— Бувало, що й тієї хлібини сім'я не одержувала — це коли я у хазяїна що-небудь ламав — граблі чи лопату. Потім я працював на залізниці — тягав рейки і шпали. Теж нелегко. Коли ж потрапив я до печі на мариупольському заводі, то здавалося, ніби на світ народився. І не тому, що тут було легше — жодної машини тоді ще не придумали для нас, лопати й ломи з рук не випускали всю зміну, але... розумієте, легше було для душі. Сил додавало усвідомлення, що ти сталевар, що ти причетний до великого таїнства народження криці, що тобі підвладні вогонь і метал. Чи відчували ви коли-небудь таке: болять руки, горять м'язи, а на серці світло й радісно, наче ти щойно склав для людей гарну пісню. Відчували?

Робітники закивали головами, а Дорошенко признався: — А я, Миколо Антоновичу, страшенно переживаю, що з мене не вийде сталевара...

— Що?! — звів чорно-сиві брови Асєєв. — Та ти, Дорошенко, вже сталевар, — він особливо наголосив на слові «вже». — Тільки, звичайно, треба бути сміливішим, завзятішим, я сказав би, запеклішим. І не бійтеся, — це вже Микола Антонович радив усім, — що хтось звинуватить вас, ніби ви багато берете на себе. Бійтеся брати на себе мало!

Дорошенко й сам не помітив, як прийшла до нього впевненість.

На профспілкових зборах, де йшлося про стахановський рух, попросив слова. Вже перша його фраза прозвучала як виклик:

— Стахановцем може бути кожен із нас!

— І ти? — східно кинув підручний із бригади Цвіркуна.

Дорошенко деяку мить дивився на нього пасмішкуватим поглядом.

— Ні, я не можу,— сказав він по паузі.— Не можу, бо наша зміна завжди заступає після вас, а ви частенько залишаєте піч із сюрпризами — то перетримаєте плавку, то переохолодите, то перерудите...

Робітники схвально загомоніли — мовляв, немає чого нам покривати один одного, слід відвертіше говорити про подоліки.

Закінчив Петро прямою вимогою:

— Дайте нам кращу шихту, забезпечте нас метало-брухтом, вчасно постачайте чавуном, а за нами діло не стане!

Виступ Дорошенка видрукувала заводська газета «Дніпровський металург». Декому він прийшовся не до смаку. Заступник начальника цеху обурювався:

— Яйця курку вчать! Чи бачили, створюйте йфму «умови»! Та ти ще, Дорошенко, не сталевар, а лише підручний, та ще й другий!

Петро спокійно зміряв поглядом розгніване начальство.

— По-перше,— сказав він повагом,— підручний — це теж людина. А по-друге... по-друге, я не давав вам розписки, що все життя буду підручним, «та ще й другим».

— Ти ба! — тільки й мовив заступник начальника цеху.

2

Наприкінці 1935 року в мартенівському працювало вже чотири печі. Споруджувалися п'ята, шоста, сьома...

— Майте на увазі, хлопці,— попереджав обер-майстер підручних,— на нові мартени вже не будемо запрошувати «варягів». Готуйтеся до самостійної роботи — пора вже декому з вас на власні харчі переходити!

«Невже колись і я буду сталеваром? — зі страхом і надією думав Дорошенко.— Та я ж на першій плавці

провалюся! Там кипить, там гримить, там плющить... Кран зайнятий кимсь, завалочна машина вийшла з ладу, виливниці не подали... Он досвідчені сталевари і то в такі моменти рукавицями ляпають об землю, а що я?»

Придивлявся пильно до всього, що робить Авхимович, допитувався, чому саме так він робить, а не інакше, прислухався до порад, що давали старші, і мовби занотовував усе те в пам'яті: «Знадобиться».

Спека вже дошкуляє не так, піч не лякає, а викликає цікавість: як це в ній метал «облагороджується»? Виявляється, і сталь буває неоднакова — одна для котлів, друга для морських суден, третя для автомашин... І кожну треба варити по-різному!

Нерідко в цех приходять екскурсанти. Тоді Дорошенко з подивом спостерігає, як люди жахаються, побачивши вогнесяйні печі, як щуляться, як озираються... Невже й він колись був отаким?

Того дня він прийшов додому з твердим наміром добряче виспатися. Варя пригостила варениками, по радіо почув про трудові будні маріупольського вогнетворця Макара Мазая... Петро обідав, бавився з сином, слухав радіо, а з думки не йшли слова Авхимовича, сказані якось піднесено, майже урочисто: «Апошній¹ раз сьогодні варимо разом, а завтра, Петре, вирушаєш у самостійне плавання. Отож, мацуйся!»².

Легко казати «мацуйся»! А тут тривожно... Самостійна плавка! Дехто про неї мріє все життя, а йому, Дорошенкові, пропонують на другий рік роботи. Чи не помиляються товариші? Може, у нього й не вийде нічого? Он декому довіряли плавку — тепер ніяк піч не приведуть у порму. А розповідають, що раніше тільки сивим

¹ Апошній — останній (білорус.).

² Мацуйся — тримайся (білорус.).

дозволяли самостійну плавку. Майстри берегли секрети роботи і, навіть помираючи, не бажали розкривати їх. А секрети ж, мабуть, є.

Цілу ніч перевертався в ліжку Петро, ховав голову під подушку, намагався відігнати геть усі думки, лічив «раз, два, три», а сон до нього не йшов. Уже простугопів по дніпровському мосту поїзд, засіріло вікно на сході, прокукурикав у когось із сталеварів півень-будильник, а Дорошенко ще й оком не звів. Лише перед світом задрімав.

На роботу йшов з важкою головою, а очі боліли, наче їх хто піском засипав. У трамваї трохи оговтався. Звернув увагу, що його піч четверта і номер трамвая, яким він їздить на роботу, теж четвертий. У вагоні пахне знайомим димком (трамвай зачерпнув його, коли торохтів уздовж мартенівського цеху).

Люди вітаються, перегукуються, сміються. Трудовий люд, робітничий клас! Без них найсміливіші мрії, найграндіозніші плани залишаються пустою забавкою. Без їхніх рук, їхніх дум, їхніх сердець.

«А ніхто ж із них не знає, що в мене сьогодні перша самостійна», — промайнуло в голові Петра.

Це завжди важко — сідати вперше за кермо трактора чи за важелі паровоза, підійматися вперше на літаку чи стрибати з парашутом, опускатися вперше в шахту чи на дно моря... Але перша самостійна плавка — це щось неймовірне! Адже кожна плавка складається по-різному, у кожної трапляються свої несподіванки...

Цех гаряче дихнув в обличчя, мовби привітав нового сталевара. Печі, вишикувані в ряд, наче солдати на плацу, палахкотять, гудуть, розсипають віялом іскри. Ген і його красуня, «четвірка»: хтось із підручних тицьнув велетенським «шомполом» у завалювальне вікно — відплювується жаром, немовби огризається.

Авхимович уже тут. Оглянув Петра з голови до ніг, наче вперше бачив:

— Гм, на себе не схожий! Боїшся, чи що?

Хтось із підручних заступився за сталевара:

— А хіба ви, дядьку Онисиме, не боялися, коли вперше вели плавку?

Авхимович зітхнув, а потім несподівано зареготав:

— О, мої сябри! Коли б ви знали! Та я піч не спав, коли дізнався, що буду вести плавку самостійно! Пакуль¹ зварив ту нещасну плавку, трохи не помер!

Дорошенкові одлягло від серця: виходить, що і в Авхимовича було це тривожне почуття невпевненості. Хто б подумав! Нині він так спокійно порасться коло печі, ніби варить крицю змалечку. І в мартен щохвилини не заглядає, і на вихід ніколи не озирається (чи не йде начальство), і од вогню не затуляється рукавицею...

Підніс Авхимович Петрові велетенський ополоник, яким беруть проби, повів рукою в бік мартена:

— Калі ласка², Пятро Степановичу!

Дорошенкові стало приємно і від лагідного, променистого білоруського «калі ласка», і від того, що Авхимович назвав його вперше по батькові — Степановичем.

Майстер Безпасний тільки дав легенького стусана, мовби передав естафету, і буркнув:

— Гайда!

Хоч як був схвильований Петро, але помітив, що у досвідченого вогнеборця зрадницьки смикнувся вус... Від чого? Може, згадав свою молодість?

А піч хлюпнула на робочий майданчик жаром.

— Пороги! — гукнув Петро голосом, який йому самому видався незнайомим.

Не встигли підсипати пороги, як Дорошенко зрозумів: чавун затримується. Свиснув тричі — пронизливо, посварився кудись кулаком.

Підпливли ковпі з чавуном, полилося в мартен по

¹ Пакуль — доки (білорус.)

² Калі ласка — ласкаво просимо (білорус.)

жолобу жовтогогаряче варево, сипонули в повітря металеві джмелі... Справжній зорепад!

Пашить піч.

Дорошенко зібраний, зосереджений. Він — мов стиснута пружина: нічого б не прогавити! Паливо сталевар мусить використати так, щоб жодна калорія не пропала марно. Не перегріти плавку, але й не допустити вичахання. Та й піч слід берегти як зіницю ока: шалене полум'я «гризе» стіни мартена, загрожує розтопити «стелю», тому не забудь своєчасно «залатати» пошкоджені місця вогнетривкою масою. А шлак? Його треба вилучити з печі тоді, коли він «всотає» в себе небажані й шкідливі домішки. Якщо ж запізнишся — шлак може «віддати» назад, у плавку, оті домішки.

Кипить криця. На її поверхні скоплюються пухирці, піби бульбашки на воді під час дощу. То тікає «вуглець» та інші гази.

Ще й ще раз дивиться Петро крізь голубі скельця в мартен: як там вона, сталька?

«Красива, чортяка!» І щось ніжне ворухнулося в його грудях.

— Живий? — звідкись вискочив Авхимович. — Дивись, щоб вуха не обгоріли, Пятро Степановичу!

— Ви на щось натякаєте? — насторожився Дорошенко.

Авхимович підморгнув комусь із підручних:

— Ич, уже й пожартувати не можна. Як же, сталевар! — а потім терпляче пояснив: — Не натякаю, Пятро Степановичу, а прямо кажу: не лізь притьмом у вогонь, не думай, що це велике геройство, жартів він, як і ти, не любить! Кепсько, коли хтось сахається вогню, але не вельми великий смільчак і той, хто лізе поперед батька в пекло. Розумієш?

Ну як на нього ображатися? Правду ж каже — Дорошенкові чомусь здавалося, що він має показувати підручним приклад, як не боятися вогню. Мовляв, пече? Так

ти ж сталевар, у тебе така робота. Нестерпно дошкуляє? Тримайся, не подавай вигляду. Здається, що ось-ось шкіра на обличчі лусне і затліються вуха в пекельній спекоті? Все одно не відступай, гартуй себе і свою волю.

Авхимович, бач, ніби підслухав ці думки.

— Вогоць — це камінь, а ти не коса, — повернувся він до цієї розмови згодом. — Немає чого один одному показувати свій характер. Навпаки, ти повинен з вогнем потоваришувати, побрататись. Адже без нього ти не сталевар, а опудало на городі!

Усміхаються підручні, хмуриться Петро, а все-таки мотає на вус оті поради: має рацію сталевар, що й казати.

Вулканно бурхає піч, гуркоче вогняний прибій, ружами квітне криця...

Веде Дорошенко свою першу в житті самостійну плавку і, звичайно, й гадки не має, що вже в ближчі два-три роки до нього прийде висока, гучна слава.

3

У хліборобів проста арифметика: хто більше центнерів зерна збере з гектара, той і кращий господар. У сталеварів трохи складніше, адже і печі неоднакові, і марки сталі різні. Та все ж і в них «урожайність» — найголовніший показник. Тільки тут лічать не па гектари, а па квадратні метри поду печі, і «збирають» не центнери, а цілі тонни, і роблять це не раз на рік, як хлібороби, а кілька разів на добу. Саме від того, скільки годин триває плавка, і залежить «урожайність» мартена.

Сьогодні на вустах усіх запоріжсталівців одне прізвище — Мазай. Маріупольський сталевар Макар Мазай здійснив чудо — він зварив плавку за шість годин п'ятдесят хвилин і таким чином досяг нечуваного «урожаю» сталі.

Газета «Правда» з портретом знатного маріупольця переходить з рук у руки.

Чухають потилицю бувалі інженери:

— Щось воно не віриться, що можна зняти з метра поду тринадцять тонн з лишком...— Їм здається, що вони давно «витиснули» з печі все можливе й навіть неможливе.

Очі молодих сталеварів спалахують завзяттям:

— Виходить, ще далеко нам до «стелі»! Тільки треба дерзати!

А Макар Мазай іде далі — він проводить плавку за шість годин сорок хвилин і знімає з поду печі п'ятнадцять тонн сталі! Це вище всіх світових рекордів!

Загомонала «Запоріжсталь».

— Що ж ми, в бога теля з'їли? — сказав на зборах металургів Дорошенко, який уже встиг завоювати пошану колективу. — Пора й нам показати, що ми не ликом шиті!

Навіть Авхимович охнув, коли Петро взяв зобов'язання зняти з поду печі до десяти тонн сталі. Але молодого сталевара підтримав:

— Бути тобі, Пятро, запорізьким Мазасм!

Серед підручних Дорошенка занепокоєння: досвідчені сталевари того не змогли, що хоче Петро. Сказали йому про свої сумніви.

— Вони досвідчені, а ми — комсомольці, — відрізав Дорошенко.

— А не осоромимось?

— Осоромимось, якщо за чужу спину будемо ховатися.

І почалася боротьба за тонни, за години. Вопа була нелегкою. На кожному процесі плавки Дорошенко прагнув виграти бодай хвилину, бодай секунду. Як ніколи, швидко виконували всі операції, ущільнювали режим плавки, чітко працювали допоміжні служби. А вже скільки поту було пролито сталеварського! І успіх не забарився прийти — Дорошенкова «четвірка» заgrimіла на всю респуб-

ліку. Особливо виявився талант молодого сталевара тоді, коли він очолив комсомольську бригаду шостого мартена. Дорошенко викликав на змагання інші зміни своєї печі, а потім кинув виклик усім сталеварам цеху. За його ініціативою на «Запоріжсталі» розгорілася боротьба за восьмигодинний графік плавки. Першість з року в рік виборувала «шістка». У вересні 1938 року бригада Дорошенка перекрила технічну потужність печі, давши 165 тонн сталі за зміну, а через тиждень ця цифра зросла до 192 тонн. Минув ще місяць, і завзята бригада Дорошенка повторила подвиг Маая.

У статті про досвід своєї праці командир «шістки», здавалося б, не відкривав ніяких особливих секретів, а проте її з цікавістю вивчали навіть досвідчені сталевари.

«Задню стінку заправляю під час випуску сталі», — писав він.

Отже, щойно зварена сталь ще плинула до ковша, а молодий сталевар уже готував мартен до наступної плавки — «залатував» роз'їдену вогнем задню стінку.

«Заправку подини здійснюю без перекриття газу, щоб зберегти тепло до початку завалки», — писав він далі. Виходить, що і дно печі Петро ремонтував, не припиняючи подачу газу і не пригашуючи вогню. Жаркувато було, зате потім піч не доводилося «розгоняти», бо вона залишалася «тепла». Були й інші повинки, які допомогли Дорошенкові перегнати всіх своїх співзмагальників.

Ассев радів:

— Я казав, що Дорошенко народжений для вогневого діла!

Авхимович жартував:

— Здаюсь, Пятро, обскакав ти мене. Але не забувай, хто тобі вперше підніс сталеварського «ополоника»!

Любителі тихого життя поза очі шпетили Дорошенка на всю губу:

— Дідько його під'юджує! Сам не знає спокою, день і ніч товчється коло печі, так хоч би нас не чіпав. А то

тільки й чуєш: «бюрократи», «консерватори», «саботажники».

Хтось розповів про це Петрові.

— Лають? — щиро здивувався він. — Так хіба ж я для себе стараюся? Хіба не набридло запоріжсталівцям пасти задніх? Скільки можна розкачуватися?

І Дорошенко знову йде в атаку. Його підтримують сталевари інших зміп—Мигас, Падафа, Демчук—і «шістка» першою в цеху виконує річний план.

Портрет чубатого, чорнобрового красеня не сходить зі сторінок газет. Дорошенкові присвоєно почесне звання сталевара першого класу, а 1939 року він уже стає майстром мартенівського цеху. Цього ж року Петро Степанович удостоєний перпої в своєму житті нагороди Батьківщини — медалі «За трудову доблесть».

Нагороду одержував у Кремлі з рук самого всесоюзного старости Михайла Івановича Калініна.

О, та поїздка до Москви!..

Бруківка Красної площі, тремкі ялини біля Мавзолею, стрімкі кремлівські вежі...

— Вщипни мене, — просить Петро земляка, оператора цеху слябінгу Миколу Волошина. — Може, я сплю?

В обох у них на грудях повесенькі медалі, люди задивляються на смагливих красенів.

— Не сон, — гуде басом Волошин. — Це точно...

І справді, хіба таке присниться?

Перед очима Дорошенка ще стоїть залитий сьйвом палац, дзеркальні підлоги, сліпучі люстри... І Михайло Іванович — по-молодечому рухливий, усміхнений, привітний.

— Запорізького козака видно здалека, — сказав він, поздоровляючи Петра з нагородою.

Медаль Калінін приколов просто на білу вишиту сорочку. Ще раз потиснув руку, побаявав жартома:

— Щоб не остання!

Тут і Мазай — він одержав орден Трудового Червоно-

го Прапора. Буйночубий Макар був зовсім не схожий на того поважного, не по роках серйозного чоловіка, який дивився на Дорошенка з портретів. А коли Петро ближче познайомився з Мазаєм, то просто-таки закохався — скромний, дотепний, на диво товариський був знатний сталевар.

На Красній площі людей — не розминешся. Брилі, кепки, хустини, тубетейки, іспанки... Костюми, смугасті халати, черкески, плаття, українські вишиванки.

4

У цьому місті всі шляхи ведуть до Дніпрогесу. Мабуть, важко знайти людину, яку б не вразила краса греблі, палац електростанції з рожевого вірменського туфу, сонячний турбінний зал, велетенські камери шлюзів, мальовниче озеро Леніна...

Якихось десять літ тому на оцих берегах не було жодного вогника. Хіба що якийсь рибалка розкладав багаття, щоб спекти раків, чи заїжджі археологи варили в казанку юшку. Тільки сива тирса ходила хвилями туди-сюди, але шелесту її за гуркотом порогів не було чути.

Нині справжнє море плещеться на місці стародавньої Крарійської переправи.

У травні тут падає вода з-під щитів греблі. Від гуркоту потоків двигтять земля, а срібні бризки, в яких грають веселки, здіймаються аж до хмар.

Тільки тоді усвідомлюєш, яка то сила — Дніпро! Тільки тоді починаєш розуміти, що подолати його, приборкати, запрягти в турбіни могли лише люди нечуваної звитяги.

Дніпрогес, як прекрасна пісня, — ніколи не набридає. Можна щодня дивитись на його пеземну красу — і кожен раз відкривати його запово.

Ці сонячні споруди, ці зоряні сугроння, ці голубі пле-

са... Таких немає більше ніде в світі! Тут і небо якесь особливе — глибоке, бездонне, і повітря — п'янке, бадьористе.

Не дивно, що вечорами запорожці приходять на греблю. Тут домовляються зустрітися через кілька років дніпробудівці, тут призначають побачення закохані, сюди ведуть батьки своїх дітей для найважливішої в їхньому житті розмови — про красу і велич людської праці. А коли юні запорожці закінчують десятирічку, вони приходять сюди, щоб поміряти і поділитися з ленінським Дніпрогесом найзаповітнішим.

Місто, що виросло навколо гідростанції, недарма називають соціалістичним. Стрімкі і розлогі вулиці, гарні ошатні будинки-палаці, така щедра, розкішна тут зелень. І все ж — нове, молоде, світле! І все — народжене Дніпрогесом!

Цим електровелетом народжена криця, яка тепер безперервним потоком летить в долоні Вітчизни з мартенівських печей.

Дніпрогес рухає і оті величезні стани, по яких мчить зі швидкістю поїзда сталевий лист.

Всюди — Дніпрогес!

Про це думають одного червневого вечора 1941 року, стоячи на греблі, Петро Дорошенко і Микола Волошин. Плавильний майстер і старший оператор.

Сьогодні на вечорі відпочинку в клубі металургів зітнулися вони на «дуелі» — хто кого перетанцює. Віртуозна полечка, поважне «яблучко», шалений гопак... Глядачі їх дружно підтримували — хто за Дорошенка вболівав, хто Волошина підбадьорював. Ох і герць вишшов! Піт лився із танцюристів, але темпу ні той, ні другий не збавив — уперті!

Першим пощади попросив... оркестр.

Вийшовши на повітря, Дорошенко й Волошин розговорилися, викурили по цигарці, вирішили пройтися вулицями міста та й... очинилися на греблі.

Чомусь цього вечора Дніпрогес їм видався особливо чарівним.

Петро розповів дещо із свого дніпробудівського життя, а Микола поділився враженнями від поїздки в рідне село.

— Хліб цього року буде, як ніколи! — хвалився оператор. — Віриш, Степановичу, як зайшов я в пшеницю — тільки бриль видно!

«Треба б і мені з'їздити в Знам'янку, подивитися, як там земляки господарюють», — планує собі Дорошенко, у якого відпустка ще попереду.

— Тільки б ніщо не завадило нам, — каже він уголос, бо несамохіть пригадалися слова Серго Орджонікідзе, сказані їм, сталеварам, у Москві: «Сталі нам треба чимало, друзі, бо ворогів у нашої країни ще ой як багато!»

Тільки б ніщо не завадило...

На першотравневій демонстрації Петро Степанович ніс транспарант із промовистим написом «Одягнемо країну в сталеву броню!». Радіо щодня розповідає про нахабні, розбійницькі дії Гітлера. В газетах з'явилась постійна рубрика «Війна в Європі, Африці й Азії».

Тільки б ніщо не завадило...

Сумирно хлюпотів вище греблі Славутич, безшумно працювали турбіни, нечутно текла по жилах Дніпрогесу богатирська снага...

Треба було мати надлюдську фантазію, щоб уявити цю красу сплюндрованою, пошівченою, спаленою. Одна думка про це здавалася кощунством!

А проте трапилося саме так.

Цієї ночі німецько-фашистські орди по-зłodійськи вдерлися на радянську територію...

ПРОЩАЙ, СОЛОВЕЙКУ...

1

Пометунів вишник — це справжній райський куточок. Може, загустий трохи (молодняк повзе як з води), але ніхто не наважується його проріджувати: шкода. Для Гриця ж це — друга хата. Треба щось змайструвати, чи почитати книжку, чи заховатися, коли нашкодиш, — мерщій у вишник. Найжаркішого літа тут прохолода, пайвітряннішого дня — затишок. А лине дощ, то лише по листу густому переїщить, наче крем'яхи кидає, але до землі не доб'ється. До того ж тут велетенські вуха лопухів, блідо-зелені парашути борщівнику, густа щетина пирію... Буває, що й засне у вишнику Гриць, набігавшись за день, то батько візьме його на руки і принесе додому в ліжко.

— Набігався ковалик за день...

— Та віп же не вечеряв, — бідкається мати. — Розбуди, Костю!

Гриць крізь сон мимрить:

— Спати хочу... Я не голодний, мамо...

— А що ж ти їв? — питає батько.

— Шовковиці... вишні... грицики...

І знову засинає.

Люблять вишник і солов'ї. Особливо одип — із чорними цяточками на голові, як у горобця (це помітив Гриць) — де б не літав, а на ніч обов'язково повертається у Пометунів садок та ще й співає так заливчасто, що аж у кузні чути.

— Ач, витребенькує! — каже дядько Захар, і зморшки на його обличчі розгладжуються. — Видно, його і дзвіп пашої кузні не лякає. А може, йому перестук молотів чується як музика, га? — питає коваль по паузі.

— Може, — усміхається Гриць.

Закіптюжений дядько довго й старанно намилює руки, шию, груди, голову, а Гриць носить йому воду з казана.

— Мабуть, десь у вас його кубельце.

Гніздо? А Гриць і не догадався, чого цьому соловейкові такий любий їхній вишник! Завтра він обшастає садок уздовж і впоперек, обстежить кожне дерево, загляне під кожен кущ і неодмінно розшукає соловейкове гніздечко.

— Ви-біг Гри-цик, трох-то-ро-рох, ф'ю, ф'ю,— вчувається хлопцеві в тому співі.

Ще по росі прийшов він другого дня у вишник. Як не підкрадався, але соловейко давно його помітив — одлетів у сусідній сад і там стривожено озивався: «Ви-біг Гри-цик», наче комусь сигнал подавав — мовляв, увага, стережіться непроханого гостя.

Раптом... пурх! З-під самого носа Грицевого фуркнула пташка. Маленька, сіренька. «Солов'їха», — промайнуло в голові хлопця. Він одвів рукою гілочку і аж затремтів од радості гніздечко. Ячка з манюсінкими весняночками, як у Грицика на щоках. Торкнувся пальцями — ще теплі.

«Василеві покажу, — першою була думка. — Але... але то такий, що може зруйнувати. Он ластів'ячі гнізда на причілку камінням позбивав. Шибеник, — вірно про нього бабуся сказала. Ні, не покажу. То, може, Галі? Еге, то така, що тасмницю не можна довіряти — всій вулиці розплеще. А тоді як хто зруйнує, то не знатимеш, на кого й думати».

Але ж кортить Грицеві похвалитися: у нас гніздечко соловейкове у вишнику! Так кортить!

Сьогодні він, нашвидкуруч посвідавши, ухопив складаний ножик, кілька дощечок і чкурнув у вишник. Захопившись роботою (вирішив змайструвати літак з пропелером — біжиш, а він крутиться), і забув про солов'їв. Та раптом подумав: чи не вивелися ще солов'ятка? Ото було б здорово!

Схопився, до гнізда — а воно порожнє. Лише шкаралупиння від ячок під деревом. Чи кішка вистежила? Чи хижак? А може, Василь?

Стало сумно, боляче — солов'ї ще подумують, що це він над ними познуцався! Бач, полетіли десь, образились, і вже, мабуть, ніколи не повернуться в цей вишпик.

Аж сльози виступили на Грицевих очах. Кинув він своє майстрування і побіг через город до кузні. Дядькові Захарові треба розказати. Може, він щось порадить?

У кузні порожньо. І гараж зачинено. І на коморі замок.

Заскочив додому, зазирнув у хату, нюхнув повітря (батько завжди приносить із собою дух свіжоспеченого хліба) — нібито не чути.

За хатою побачив замурзану Одарочку. Вона «прала» у коритці для курей якусь ганчірку і щось лепетала. Тут же сидів, надувний щок, малий Миколка.

— Де тато? — спитав Гриць, ставши навпочіпки біля сестрички.

— На роботі, — одказала та, навіть не піднявши голови. Потім кинула прання і розтулила рота, щоб попросити щось у старшого брата, але того й слід прохолов.

Гриць спустився в яр, вибіг на пагорб і відразу побачив зелені осокори Криничок. Кажуть, від його Іллінки до райцентру два кілометри, але для Гриця така відстань — дрібниця. Скільки себе пам'ятає, він бігає цим шляхом до батька на хлібопекарню. Тут кожен рівчачок знайомий його ногам. Здається, навіть жайворонки приймають його тут за свого — спокійно походжають обіч шляху, потрібуючи чубчиком.

Вже видно пекарню. Але чому над нею не в'ється батижок диму? Може, аварія яка сталася?

Ще швидше побіг Гриць.

Молочай шмагав його по босих ногах, розпечена земля пекла в п'яти, піт струменів на бузкову майку...

Батько з кількома чоловіками сидів коло пекарні на

призьбі. Мовчки пихкав цигаркою, дивився кудись далеко і, як здалося Грицеві, навіть не помітив його появи.

— Тату,— хлопець припав до його плеча,— ви знаєте, що...

Батько пригорнув до себе Гриця,— зазирнув йому в очі і, зітхнувши, похитав головою:

— Знаю, знаю, синку.

Робітники саме почули жахливу звістку про папад фашистської Німеччини. Хоч був вихідний, вони прийшли до хлібопекарні, але не знали, що робити,— розпалювати вогонь у печах чи йти до військкомату.

Гриць, заклопотаний своїм, потермосив батька за плече і знову поспитав:

— Тату, тепер солов'ї вже більше не співатимуть у нас?

Той на хвилину відірвався од тяжких дум, сумно всміхнувся:

— Що ти, Грицику! Співатимуть! Але для цього треба знищити всіх фашистів. Всіх до одного!

2

Такого мітипгу «Запоріжсталь» ще не знала. Він ішов одночасно в усіх цехах заводу. Натужно зітхали домни, гуркотіли мартени, гримотіли прокатні стапи, печутно рухалися паровози, а довкола, віщуючи бурю, хвилювалося людське море. Сталевари, горнові, прокатники, робітники допоміжних служб... Кожному хотілося щось сказати. Оратори не шукали в кишенях папірців із записом виступу — слова лилися із самого серця. Обуренню людей не було меж: гітлерівці напали раптово, віроломно, по-злочинському.

Але запоріжсталівці, як і всі радянські люди, не з лякливого роду.

— Ми вже не раз били підлих загарбників,— сказав

на мітингу сталевар Василевич.— Інтервентам чотирнадцяти держав дали одкоша! Будуть биті і фашисти! Ми переможемо!

Мартенівець, учасник громадянської війни, Фомичов закликав товаришів потроїти випуск металу, об який гітлерівці розтращають свої голови.

— Ми готові сталевими грудьми стати на захист рідної землі! — заявили запорізькі вогнярі у своїй резолюції.

Дорошенко не виступав. Подумки він був уже там, де лилась кров... Чи вистоять наші? В газетах писалося, що Гітлер завоював Європу за допомогою танків. Невже їх і снаряд не бере? Нічого, ми ще подивимось, чия буде зверху.

Петро Степанович не мав сумніву, що його візьмуть на фронт. А може, йому дадуть відстрочку як металургові? Тоді він піде до військкомату і доведе, що його місце — там...

Цього разу працював без будь-якого задоволення. Здавалося, сьогодні це занадто просто й дрібно — господарювати у мартенівському прольоті, де не свистять кулі і не виють осколки...

Дружина зустріла ще на вулиці. Мовчки припала до плеча, тремтить усім тілом, наче в лихоманці.

Погладив їй косу, заспокоїв:

— Не хвилюйся. Все буде добре...

Вискочив Сашко:

— Тату, я хочу тебе щось запитати...

— Питай,— Дорошенко став навпочіпки перед малюком, струсив крихти хліба з його сорочечки.

— Як трапилося, що прикордонники пропустили фашистів?

Брівки його по-дорослому насушлені, а в голосі — докір і осуд: мовляв, як же це вони могли?

— Синочку, прикордонників мало, а гітлерівців багато — сотні тисяч.

— А чому тоді у нас мало прикордонників?

Почалися вічні Сашкові «чому». Ілоді вони лабридали Петрові Степановичу, навіть драгували, але зараз він відповідав синові охоче й докладно.

«Може, це мої останні розмови з сином? — опалила думка. — Ні, ні, я вернуся, хлопчику, щоб відповісти на всі твої «чому».

3

Запоріжжя піби хто взяв за грати: на вимогу штабу протиповітряної оборони вікна, скляні двері, вітрини крамниць заклесні смужками паперу. Штаб вимагає негайно замаскувати «Запоріжсталь». Дорошенко дивується: хіба це можливо? Це ж не свічка, яку можна накрити шапкою, а «Запоріжсталь» — ціла держава вогню! Та коли запоріжсталівці виливають крицю чи випорожнюють шлаковози, заграва встає до неба! Здається, що склепіння небозводу осягається нею, а хмари від заграв тліють, наче пір'я!

— Стій! Хто йде?

Петро Степанович у пільмі мало не наскочив на вартового.

— Стійкнути б тебе по потилиці, щоб людей не лякав! — лається Дорошенко. — Вже на свій завод не можу потрапити?

Очі засліпив промінець ліхтарика.

— Петро Степанович! — впізнає вартсвий майстра. — Проходьте. Не знаєте, котра година?

— До рапку ще далеко, — сердито відказав майстер і попрямував до мартепівського. Відчував — злий, як чорт. Попадись йому під цей настрій сталевар — сто потів зжене! З Варєю погиркався, Сашка, йдучи на роботу, не поцілував, цойно на вартового накричав. Нібито вопи винні в тому, що з військкомату досі немає повістки! Навіть у поштову скриньку оце увечері зазирнув — може, якийсь телепень туди вкинув, нікого не заставши дома? Немає.

Ранком, змінившись, прямо з заводу поїхав до військкомату. Тут сотні людей. Одержують призначення в частину і відразу ж — на вокзал.

Плаче жінка, припавши головою до грудей рудочубого парубійка...

Двос на диво схожих дівчаток, певно, близнята, повили на шиї у високого, смаглявого чоловіка і повторюють:

— Тільки ж вернися, тату! Тільки ж вернися, тату!..

Трохи віддалік низенький, худий дідок благословляє трьох хлопців — мабуть, онуків:

— Бийте фріца-анцихриста без промаху. Смерті не бійтеся — ганьба страшніша! З богом!..

Ледве протовпився до одного з працівників військкомату.

— Хочу на фронт,— сказав, як відрубав.

— Ну й хоти на здоров'я,— відмахнувся той.

— Так повістки немає,— обурився Дорошенко.

— Тож не мороч нам голови.

Військком на ходу вислухав Петра Степановича і пояснив: сталеварів брати не велено.

Тоді Дорошенко пішов у райком партії.

Секретар райкому говорив по телефону, читав папери, викликав до себе працівників, давав якісь вказівки і водночас роз'яснював Петрові Степановичу:

— Якщо плавильних майстрів візьмемо, то хто сталь варитиме?

— Ні, на фронт,— уперся Дорошенко.— Мені перед людьми соромно — сидіти в тилу, коли всі на передовій...

— Дивак-чоловік! — знизав плечима секретар.— Та ти ж, товаришу Дорошенко, усе життя на передовій! І на якій передовій!

— Хочу бити фашистів, розумієте? — блиснув очима майстер.— Ось моя заява.

— Гаразд,— сказав секретар, підводячись із-за столу.— Припустимо, ти,— глянув у заяву,— Петре Степановичу,

підеш на фронт і там зустрінешся з гітлерівським танком. Чим ти його будеш гамселити? Може, кулаком?

Петро Степанович розумів, куди хилить секретар.

— Ні, тільки криця крицю ломить. Отож і підрахуй, скільком тапкам проспівас похоронну сталь, яку ти виплавиш. Десяткам, сотням! Адже правда?

— Правда то правда, — неохоче згодився Дорошенко. — Але як людям в очі дивитися? У мене ж на лобі не написано, що я сталевар. Хтось за тилового пацюка приймає.

Секретар райкому обійняв за плечі металурга.

— Ти ж комуніст, то й працують там, де тебе поставила партія.

Мусив вернутися на свій фронт — до мартенів.

Тепер потік криці, що линув до ковшів, не видавався йому грайливим весняним ручаєм — ішла грізна сталь для гармат і снарядів, метал для виготовлення міп і авіабомб. І треба, щоб такої сталі було якомога більше! І якістю вона була не гіршою від хвалені крупнівської!

Все ближче фронт, усе частіше у Запоріжжі виють сирени, сповіщаючи про нальоти фашистських бомбардувальників, дедалі менше людей залишається біля мартенів. Підручні один за одним «тікають» у діючу армію. Але запоріжсталівська ріка не міліє, не припиняється.

Сам Дорошенко схуд, змарнів, наскрив пропах окалиною. Коли він спить, ніхто не знає. Вдома не буває по тижню. Заріс щетиною, став нервовий, похмурий. Скільки того металу виплавили — сотні, тисячі тонн! — здається, всю гітлерівську армію в ньому втопити можна, а вона повзе... Повідомлення Інформбюро вже наперед можна вгадати: «у кровопролитних боях... відступили... залишили». Скільки ж можна залишати?

Петро Степанович зробив ще одну спробу порозумітися з військкоматом. Сказали, щоб чекав до «особливого розпорядження».

Варя заспокоює:

— Ще й твоя, Петре, прийде. Цій війні кінця не видно.

А малий Сашко дошкуляє запитаннями:

— Тату, коли вже ти підеш стріляти фронтів? А то всіх до одного поб'ють і тобі жодного не залишать.

Тоді Дорошенко хапає кашкета і поспішає на завод. Там він чуває себе спокійніше. Навіть тоді, коли фашистські бомбардувальники, повисивши над містом сліпучі «панікадила», намагаються вцілити в цехи «Запоріжсталі». Б'ють зенітки, виють бомби, тріщать дахи цехів, але мартени не вщухають ні па мить: метал потрібен фронту. Власне, і тут уже фронт — його лінія проходить через кожне серце...

4

Батьків трикутничок Гриць зачитав до дірок і незабаром уже знав напам'ять, бо читати його просили не тільки мати, а й сусіди, родичі.

Написаний хімічним олівцем, лист починався словами «Здрастуйте, мої дітки», а далі батько перелічував усіх — від найменшого до найстаршого: «Миколко, Одарочко, Володю, Грицику, Галиночко, Полечко». Батько радив слухати маму, допомагати одне одному, поважати старших.

Грицеві здавалося, що ці слова і сам солдатський трикутник віддавали свіжим хлібом: за роки роботи в пекарні батько так пропах духом паляниць, що навіть дим від його цигарки був якийсь запашний — піби від щойно знятого з черені буханця...

Кілька разів читав Гриць батькового листа дядькові Захару. Дядько нині став якийсь мовчазний, відлюдкуватий. Буває, щось запитаєш, а він мовчить, мов не чує. Часом затліється його шкіряний фартух, а він байдуже дивиться кудись у куток, нікого й нічого не помічаючи.

Може, перед його очима постає війна, так добре знайома з громадянської? Десь на її смертельних рубежах чотири його брати змагаються — Терентій, Галитон, Трохим і Гриців батько Костянтин. Останній хоч листа надіслав, а від тих трьох — ні слуху ні духу. Пішли на фронт і чоловіки шістьох сестер дядька Захара — і теж ніяких вістей... А кожен залишив повну хату дітей. Для них тепер Захар і батько, і нянька, і навчитель. Тож і юрмляться вони день кризь день біля кузні. Особливо хлопчачки. А Костів Гриць — прудконогий, опецькуватий — і почував би в кузні. То він вогонь у горні роздмухає — аж міх сопе, то вхопить молоток і ну по ковадлу вистукувати. Та все питає, все доскіпується — як, та що, та чому.

Сьогодні раптом запитав, мружачи карі оченята:

— Дядю Захаре, пригадуєте, Сила Кирилович на мітингу казав, що фашистів скоро розіб'є Червона Армія, а війна не кінчається та й не кінчається.

Силу Кириловича — голову колгоспу, комуніста, члена райкому партії — поважають на селі і старі й малі. І коли він сказав...

— Розумієш, Грицику, — дядько затягується цигаркою так, що аж у грудях у нього свистить. — Сила Кирилович, звісно, вірив у те, що говорив. Але... але, мабуть, не уявляв, який страшний супостат дістався пам. Уявляєш, проти нас Гітлер кинув не лише живу силу, але й усю воєнну техніку Європи — румунську, італійську, угорську... Десятки держав — па одну!

— Ото так не любить нас заґрянця? — дивується малий.

Дядько жбурляє в куток недопалок і береться за велетенські щипці.

— Заґрянця різна буває, хлопчику, — каже він повагом. — Грудящому люду немає чого нас не любити — навпаки, він з величезним інтересом стежить, як ми господарюємо, вигнавши царів-царів. А ось капіталісти лютою ненавистю до нас палають. Аж сичать! Бо ми

всьому світові довели, що можна чудово жити без них. Ото вони й спустили з ланцюга навіженого Гітлера!

Гриць якусь мить мовчить, розворушуючи вугілля в горні, а потім, глибоко зітхнувши, каже:

— Жаль, що немає зараз Чапасва. Правда, дядю Захаре?

Дядько переносить на ковадло розпечену поковку, оббиває з неї жужелицю, потім передає Грицеві щипці, щоб тримав, а сам хапає до рук молот.

— Нічого, хлопчику. Будуть нові Чапасви. Будуть!— вигукує він і, хекнувши, опускає молот на поковку.

5

Так Петра Степановича й не відпустили на фронт.

Але фронт сам прийшов до нього...

І ось зяє порожніми орбітами завалювальних вікон Дорошенкова «шістка». Не танцює криця, не палахкотить вогонь, не рояться золоті бджоли іскор... Невже це ота знаменита «комсомольська піч», гаряче дихання якої чулося аж у столиці? Серго Орджонікідзе якось по телефону запитав директора заводу, чи не здала своїх позицій «шістка»?

— Чому ви так думаете? — поцікавився директор.

— Та тому, що у нас у Москві щось похомодало,— пожартував нарком.

Було це справді чи тільки наснилося?

Боець народного ополчення Петро Дорошенко до болю стискає в руках карабін. Поруч — його товариші, творці запорізької сталі. Дехто у солдатській захисній формі, але більшість — у цивільному. На обличчях — ні усмішки.

День і ніч ворог посилав з-за Дніпра «гостинці» — снаряди й міни. Все Запоріжжя огорнуте димом. То в одному, то в другому кінці міста спалахують заграви по-

жеж. Будиночка Дорошенка вже немає зовсім — влучила бомба. Добре, що Петро Степанович того дня почував на заводі, а сім'я — дружина з двома хлопчиками — вже була свакуйована на схід. Старий батько з матір'ю лишилися в селі Велика Знам'янка: «Перечекаємо, поки наші фашистам роги скрутять».

Політрук у просоленій потом гімнастерці походжав перед строем.

Деся на Хортиці глухо гримнуло, прогуркотіло й стихло.

— Танки? — кілька ополченців повернуло голови.

— До речі, про танки, — політрук вдав, що його не цікавить отой гуркіт за Дніпром. — Це залізне одоробло тільки з вигляду справляє враження. А придивіться ближче — сліпе, глухе ще й незграбне, мов черепаха. Кажу, сліпе, бо екіпаж із цієї броньової домовини бачить лише невелику смужку землі поперед себе. Глухе, бо за гуркотом танка нічого фашистам не чути. Якщо ж підпустиш його дуже близько, то й стріляти не може по тобі — хобот гармати низько не опускається. Одне слово, не такий страшний чорт, як його малюють. Вірно я кажу?

Молодий ополченець, стискаючи в руці пляшку з запалювальною сумішшю, не сказав — прохрипів:

— Помрем, але...

Політрук перебив:

— От тільки помирати не поспішай! Нам ще битися та й битися, поки перемелемо фашистську орду. А ти — помирати! Та й дома тебе чекає ж, мабуть, дівчина з чорними бровами... Вгадав я чи ні?

Юнак почервонів, усміхнувся.

— Чекає, аякже.

Політрук знову посуворішав:

— Значить, треба жити! Помирати мусять гітлерівці, що вдерлися в наш дім! Ось їм — ніякої пощади! — голос його задзвенів. — Ворог увірвався на Хортицю, — пояснив далі політрук. — Перед ним місто — як на долоні. Своїм

прицільним вогнем він заважає демонтажу і евакуації промислових підприємств... Є наказ вибити гітлерівців з острова. Ми розраховуємо на допомогу бійців народного ополчення...

Дорошенко жестом зупинив політрука:

— Слухай, товаришу, нас агітувати за Радянську владу немає потреби. Ти команду!

Опівночі, після артилерійської підготовки, перші загони сміливців спустили на воду човни. Гітлерівці не чекали такої зухвалості. Вони час від часу пускали в небо ракети і пронизували простір над Дніпром трасуючими кулями. До середини ріки бійцям вдалося дістатися непоміченими. Та ось спалахнув цілий жмут ракет, поверхня Дніпра освітілася, як удень, на голови десантників посипалися кулі й снаряди. Закипіла ріка, звелися над нею водяні стовпи. Порідів ланцюжок човнів.

— Ще трохи... ще трохи,— шепотів про себе Дорошенко, спостерігаючи за човнами, що рухалися все повільніше. Ось іще одного з них перекинуло вибуховою хвилею. Бійці пливають до острова — ледь мріють над розбурханими хвилями їхні каски.

Деся унизу, навпроти старого Запоріжжя, теж спалахнула стрілянина. То від Дубового гаю рушили на штурм інші загони ополченців.

— Тепер наша черга,— каже політрук.

Дорошенко щосили палягає на весла. Він сидить спиною до річки, де шалепіють вогнепади, але й позаду картина невтішна: вибуховою хвилею перекинуло човна і бійці борсаються в воді. Вусатий прокатник, що сидить попереду Петра Степановича, щось бурмотить — може, закляття якесь...

— Наші вже на острові! — радо кричить за спиною Дорошенка політрук.— Вперед!

З виттям шубовснув неподалік од човна снаряд —

просвистіли осколки, вода скупала бійців. Тієї ж миті хтось важко притиснувся до спини Дорошенка.

— Ти що? Гребти заважаєш! — спробував випростатися Петро Степанович.

Той, що був ззаду, посунувся, схилив закривавлену голову.

— Політрука поранено! — гукнув сталевар. — Сядьте хто-небудь на весла!

Він розірвав рукав сорочки — мокрий, не було рубци сухого — і заходився перев'язувати політрука. Осколок застряв над бровою — його навіть намацав Петро Степанович. Хлюпнула хвиля, червона, як кров на обличчі політрука.

Ще мить — і човен з розгону вдарився об прибережну кам'яну брилу. Попадали у воду бійці.

— Вперед! — клацаючи затвором карабіна, гукнув Дорошенко.

Товариші вже дерлися по слизькому камінню. Згори кликали бійці, які першими пробилися на острів.

— Сюди! Патрони принесли? Лягай, бо сіконе! — чулося з темряви.

Ополченці залягли. До Дорошенка підповз боєць.

— Я командир роти. Хай ваші товариші трохи оговтаються і поведемо в атаку. Треба діяти, поки не розвіднилося і фріци не знають, що нас тут мало.

Петро Степанович передав по ланцюжку, щоб приготувалися до атаки. Гітлерівці поливали вогнем клаптик землі, зайнятий нашими бійцями.

— Тут у них укріплення рубіж, — пояснив командир роти. — Якщо вдасться вибити — далі буде легше.

В ту ж хвилину він схопився на ноги, і над крутосхилами Хортиці полинуло:

— За Батьківщину!

Бігти вгору страшенно важко. Серце стугонить у грудях — як не вирветься, перехоплює дихання, піт заливає очі. А кулі над головою — віялом...

Хтось упав і покотився вниз, збиваючи каміння...

На вершині, звідки б'ють трасуючими кулями, темні силуети. Дорошенко прицілився, натис на спуск і навіть не відчув віддачі в плече. Ще раз зарядив, іще...

— Ура! — це перші бійці ввірвалися у німецькі окопи. Блиснули багнети, забряжчали каски, чийсь передсмертний зойк розшматував піч.

Ліворуч, із-за кущів, вириваються віхті вогню — лящить, аж захлинається кулемет. Петро Степанович чимдуж пожбурих туди гранату і впав, щоб не поранили власні ж осколки. Шугонуло вгору полум'я.

Цілу ніч, цілий день і ще одну ніч тривав бій за Хортицю. І викинуто було загарбників із легендарного острова. Як вони потім не лютували, якими силами не кидалися на хортицький берег, скільки не жбурляли бомб і мін на голови його оборонців — все дарма. Сорок днів і ночей утримували бійці та народні ополченці цей клептик землі. Цього часу було досить, щоб запорожці вивезли всі свої заводи. Тільки «Запоріжсталь» відправила на схід країни майже десять тисяч вагонів з устаткуванням.

БРОНЯ

1

В Іллінки мовби перестало битися серце: мовчить кузня. Коли точилися бої за село і всі ілліпці переховувалися в люхах, важкий снаряд вибухнув поруч із кузною і вирвав півстіни. Тепер у кузні гуляють протяги, а як дужче подме вітер, то попіл і жужелиця летять аж на подвір'я Пометунів.

Дядько Захар нездужає. Поліцаї, котрі приходили виганяти його на якісь роботи, тільки вилаялись і махнули рукою, коли побачили його худюще, вилицювате і бліде,

як у мерця, лице. Дядько кашляв, аж корчився в ліжку, і Грицеві було невтямки, як це хвороба могла за кілька тижнів отак висушити й понівечити його.

— Кузня боком виходить,— сумно каже тітка Гаїна.— Там же він і днював і ночував.

Дядько виймає з-під ковдри сухі, як скіпки, руки і намагається розважити дружину:

— Я ще ого-го, Ганнусю! — Він кашляє, аж скрипить у п'юго в грудях, і додає: — А на кузню, мати, не гріши даремно. Кузня сталить, гартує людину! — Дядько зіжмакує край ковдри і зітхає: — Ех, мені здається, що стаць у оце зараз коло ковадла та дзенькни молотком — і здоров'я враз поправиться, і молодість вернеться!

Грицеві теж кортить піти до кузні і бодай нюхнути попелу в горні, але його нині обсіло стільки клопотів! Насамперед — дітлахи просять їсти. Найменші — Миколка й Одарочка — на всі лади відмінюють слово «хліб», але голод від цього не проходить. А Гриць же — найстарший мужчина в сім'ї! Повинен думати, де того хліба роздобути.

Гітлерівці, заскочивши в село, повипатрошували з комірчин і скринь сало, олію, мед, цукор... Сади фашисти потрощили, маскуючи свої гармати і танки. Городи виговкли машинами. Рибу в ставку поглушили гранатами і визбирали. Зерно, яке роздав колгоспникам перед приходом гітлерівців Сила Кирилович, поліцаї вимели в кожній хаті — для «великої Німеччини», бодай би вона подалася!

Гриць з матір'ю сховав трохи пшениці та ячменю за курником, але ж зерно не їстимеш. А борошна — ані пучки.

— Хліба хочу,— канючить Миколка, забувши про іграшки, які йому приніс Гриць,— гільзи від патронів, барвисті коробки від сигарет. Це чують Одарочка і Володька, і вже в хаті в три голоси лунає:

— Хлі-і-іба!

Г. Пометун. Роздуми

Заслужений сталевар України П. Дорошенко —
наставник робітничої молоді

Надумав Гриць робити млинок. У яру за хатою діда Мусія знайшов побиті камені. З двох шматків зробив одне жорно, а з трьох склав ще одне. Щоб трималися купи, набив зверху залізні обручі. Потім кам'яні коліщата закріпив на вісь. По боках причепив бляшані борти. Прикрутив дротом до верхнього жорна палицю, а другий кінець її прив'язав до сволака. І — заскреготів млинок.

— Годувальнику ти мій, — плакала мати, дивлячись, як біжить цівка рудувато-білого борошна.

Гриць від тієї похвали червонів і ніяково усміхався.

— Побачив би оце батько свого ковалика...

Про батька — ніяких чуток.

Міняльники, які приходять із Дніпродзержинська, розповідають, що фашисти розстрілюють радянських бійців, полонених десятками й сотнями. А кілька чоловік висить на пибеницях — отам, де на височенному стовпі залізний Прометей. Кажуть, то робітники, які відмовилися фашистам варити сталь. А дехто запевняє, що то партизани.

«Може, там десь і тато?» — думає часом Гриць. Його товариш, Володя Хитушко, підмовляє:

— Давай змотаємося до міста. Подивимось, що та як.

Гриць уже був погодився, але передумав: раптом з ним щось трапиться. А як тоді будуть малюки?

Сьогодні півсела голосить: знову виганяють молодь до Німеччини.

Увечері Гриць разом із двома приятелями сидять край яру, в бузині.

— Поліцай кричав, що німці вже в Москві парадять, — доповідає Володя.

— Коли б це було так, у церкві б уже давно оголошили, — висловлює сумнів Чуйко.

Гриць пригадує міняльницю — кульгаву молодицю у чорній хустці. Кладучи в копівку кілька картоплин, що їй дала мати, вона дякувала і зичила:

— Хай же швидше прийде радість у вашу хату! — А потім крадькома озирнулася па двері і тасмниче зашепотіла на саме вухо мамі: — Не горюйте, сестро. Ще буде свято па нашій вулиці. Буде!

— Може, то була партизанка? — схоплюється на ноги Хитушко. — Або підпільниця!

— Може, — каже Гриць.

2

Вночі зривався сніг і на ранок кам'янисто-руда земля наче посивіла. Знизу, в спину, тягне крижаною прохолодою — там Волга. Хоч її ніколи й не бачив Дорошенко, але знає, що широка. Якщо доведеться відступати, то не одному бійцеві вона стане останньою купіллям. А втім, відступати не доведеться. За Волгою нам землі нема — кажуть сталінградці. Це — присяга всіх, кому випала доля захищати це місто.

Над головою клубочиться сиво-брудне хмаровишня — туман чи порохований дим? Снаряди з тупою впертістю добають мерзлу землю. Осколки з огидним виттям ширяють над окопами. Один шльопнувся перед Дорошенком на бруствер — сніг миттю почорнів.

— Приготуватися до відбиття атаки! — передають по траншеї.

«Можна було б і не попереджати», — думає Дорошенко. Згадав своїх. Як там Миколка? А Сашко? Чи хоч удалося їм з матір'ю добратися у безпечний район?

Сусіда хукає на окуляри, витирає їх об шапку. Мовчун якийсь. Дорошенко тільки й знає, що віп з Харківщини і що вчитель фізики та математики.

— Як настрої, Едісоне? — каже йому Петро Степанович.

— Ех, — харків'янин мерзлякувато втягає голову в плечі, — задрімав на якусь хвилинку і приснилася вона...

— Наречена? — висунувся з-за Дорошенка Гілемдар, хлопець із Башкирії.

Учитель невдоволено морщить ся:

— Кому що!.. Школа насилася, кажу.

Гітлерівці мовби почули ту розмову, і пад головами бійців ще дужче заgrimіло.

Башкир дихас в рукавиці, щоб зігріти руки, а в його чорних, як терен, очах стрибають бісики:

— Гарний ти хлопець. Навіть слова крутого від тебе не почувш.

— Ось фріци підуть в атаку — почувш, — заспокоює його Дорошенко. Він знайомий з Гілемдаром лише кілька днів, а здається, знає про нього все — і що родився на річці Дьомі, і що працював на заводі, де виготовляють кумис, і що батько його служив у кавалерії Буди́нного, і що дівчина в нього є — небачена красуня Санія... А ще Дорошенко знає, що Гілемдар — хлопець мужній і хоробрий: коли вчора фашисти сунули чорною хмарою на їхні окопи, він з таким діловим виглядом косив окупантів, ніби займався цим усе життя.

Тим часом «Едісон» комусь розповідає про рідний Харків:

— Не був ніколи? Е, так ти тоді не бачив України! Харків — це робітничий гігант! Його центральний майдан, Держпромівський, такий, що на ньому можуть літаки сідати — як аеродром! Ні, другого такого міста на всій Україні не знайдеш!

— А Київ? — питає хтось із бійців. — Кажуть, теж...

Дорошенка зачіпає за живе таке вихваляння харків'янина.

— Ви, товаришу Едісон, забули, що є ще Запоріжжя, — каже він, хукаючи в долоні.

— О, козак обізвася! — сміється той. — Ви хочете сказати, що в Запоріжжі є Держпромівський майдан?

— Майдану немає, але є Дніпрогес, — з гордістю одказує Петро Степанович.

— Один нуль на користь Дорошенка! — вигукує Гілемдар.

— А ХТЗ є? — далі наступає харків'янин.

— ХТЗ немає, але є «Запоріжсталь»! — парирує Дорошенко.

І тут втручається ще хтось із бійців:

— Облиште, братці. Нічого у вас немає — ні ХТЗ, ні Дніпрогесу. Руїни у вас є — це точно.

Знову спалахнула канонада. Війнуло смородом.

І раптом:

— Дорошенко, до ротного!

Петро Степанович поставив автомат на запобіжник, спустився в окоп. Пригнувши голову, побіг траншеєю.

Командир роти лише на хвилину відірвався од телефону — махнув рукою за спину:

— Батя викликає!

«Батя» — це командир полку.

«Що ж сталося? — міркує Дорошенко, перебігаючи від воронки до воронки. — Може, про сім'ю педобра звістка?»

— Товаришу майор, рядовий Дорошенко... за вашим наказом...

Командир полку, відсунувши карту, дивився на Петра Степановича так, наче вперше його бачив. Нарешті, запитав:

— Сталевар?

— Так точно. Плавильний майстер, — розгублено відказав Дорошенко, дивуючись з того запитання, бо здавалося, що тут, на березі Волги, у наскрізь прошитому кулями й осколками Сталінграді, може знадобитися будь-хто, тільки не сталевар.

— Ну що ж, — майор поправив закривавлений білт на голові. — Тоді для тебе Сталінград скінчився. Наказано негайно відправити в Магнітогорськ на металургійний завод.

— Але ж... — Дорошенко хотів сказати, що він потрібніший тут, де товариші стікають кров'ю, де кожен борець на обліку, де, можливо, зараз вирішується доля країни, однак командир його обізвав:

— Начальству видніше. Кру-гом!

3

Майже тиждень над Іллінкою гупало і ревло. Весь цей час Пометуні переховувалися в погребі.

Увечері, коли стрілянина трохи вщухла, Гриць несміливо підняв важку ляду. В ніс ударив чад, як із печі. Над землею слався дим. Над вулицею бурхало криваво-чорне полум'я. Наче ребрами, світила обвугленими (крок-вами їхня хата...

А ранком у селі з'явилися наші бійці. Висипали з-під землі жителі Іллінки. Що тут діялося! Матері плакали, обіймаючи визволителів, а діти борюкалися, стрибали і несамовито горланили:

— На-ші!

Хлопці й дівчатка розбирали руїни, допомагали ховати вбитих...

Прийшов додому і Сила Кирилович, щоправда, з порожнім рукавом, але груди — сяють від нагород.

Підвівся з ліжка дядько Захар. Здоров'я у нього ще нікудишне, але в кузні вже чути дзвін молотка. Правою рукою у дядька, звісно, Гриць.

Одна за одною надходять у село похоронні. Майже одночасно одержали повідомлення про загибель дядька Галитона і дядька Трохима. Гриць сам бачив — на аркушиках надруковано: «полягли смертю хоробрих».

А в Пометунів — несподівана радість: прилетів трикутничок від батька. Він пройшов із військами зовсім поруч — біля Кривого Рога. «Так хотілося вас побачити, мої дорогі пометунчата, — писав батько. — Але нічого.

Скоро ми доб'ємо клятих фашистів і тоді вже ніколи не будемо з вами розлучатися!»

В селі розмістилася господарська військова частина. Бійці обладнали парники і вирощують для фронту овочі. В частині багато коней. Тільки дихне мороз — підковувати їх ведуть до кузні.

— Виручайте, — просять.

Дядько Захар киває на Гриця:

— Нумо, покажи, шлемінничку, який ти у нас спец по цьому ділу!

Грицеві тільки подай! Зб'яв шапку на потилицю, поклав підкову підігріватися, відібрав з десяток рівненських вухналів.

— Допоможіть підняти ногу!

Коні боязко стрижуть вухами і зиркають величезними очиськами на малолітнього ковалика, а в Гриця на серці радісно-радісно...

4

Біля печі піт заливає очі, а відійдеш на кілька кроків — мороз у півсотні градусів. Це — Магнітка. Залишилися позаду для Дорошенка кошмарні дні й ночі відступу, окопи з грязюкою по коліна, артналъоти, під час яких земля-матінка тремтить, як листя на тополі, бомбування, коли, здається, зникає весь світ...

Печі тут не такі, як у Запоріжжі, — могутні, великогабові, справді уральські. І сталь тут інша — грізна, на вагу золота, бронзових марок. Тільки згодом радянський народ довідається про подвиг магнітогорців — вони перші в світі навчилися варити бронзову сталь на 185-тонних мартенівських печах.

Після того як знайшлася сім'я Петра Степановича, на комбінат прийшла працювати його дружина Варя, а ще через рік у цеху з'явився ще один Дорошенко — Микола.

П'ятнадцятирічного хлопця поставили на одну з печей підручним сталевара.

— Важко, синку? — питає, бувало, Петро Степанович, зустрівши Миколу біля печі.

— А хіба на фронті легше, тату? — по-дорослому одказував син, підсмикуючи штани своєї велетенської роби.

Батько дивився крізь сипі скельця в піч, а, здається, бачив свою молодість, себе, дніпровську греблю...

— Вірно, синку, кажеш, тут нелегко, зате совість чиста буде, коли скінчиться війна, бо ти в ці тяжкі для народу часи не голубів ганяв, не в чужих садах «ревізію» робив, не гасав по вигону з м'ячем, а броню варив!

Варя просила Петра Степановича:

— Може, батьку, на легшу роботу Миколу десь влаштуєш? Дитина ж!

Микола не хотів і слухати.

«Мій характер!» — усміхався Дорошенко. Він почав поступово посвячувати сина в таїнства сталеваріння. Раз у раз повторював:

— Сталевар коло печі — це не сторож на баштані. Його завдання не в тому, щоб пильнувати, аби не потік шлак чи не обвалилося склепіння, а в тому, щоб керувати нею, диктувати їй свою волю, тримати її в руках.

Батька тішила думка — одгримить війна, відродять рідну «Запоріжсталь», приїде він до друзів-земляків і, представляючи їм сина, скаже:

— Впізнаєте? Дорошенко-молодший, — і з гордістю додасть: — Теж сталевар!

Орденем Трудового Червоного Прапора нагородила Батьківщина запорізького металурга в дні війни, але в мирній нагороді був блиск бойового ордена, бо то вже не була праця в її звичному розумінні — то була битва за метал.

Одержимість Дорошенка передавалася іншим робітникам. Ішли до майстра люди, вже опалені війною,

приходили підлітки, у яких бракувало сил підняти сталеварський «ополоник»...

— Величезну цінність довіряє нам народ, — казав сталеварам Петро Степанович. — Остання ти людина, якщо запереш плавку. І річ не в тому, що її вартість — півмільйона. Річ у тому, що ця сталь особлива — для танків і гармат. Для того, щоб Гітлеру скоріше пельку залити, будь він проклятий!

Газети повідомляли: «Майстер Дорошенко і сталевар Бурганов зварили повновагову плавку за одинадцять годин двадцять хвилин замість п'ятнадцяти годин, передбачених графіком».

«Майстер Дорошенко й сталевар Осипов зварили ще більшу плавку за дванадцять годин п'ятдесят хвилин замість шістнадцяти годин».

«Майстер Дорошенко за двадцять п'ять днів квітня виконав план на 109,8 процента».

Це були його зали по фашистах!

5

«Тигр», обгорілий, з облупленою фарбою, перехнябився так, що його гармата жерлом загрузла в землю, а іржаві траки однієї гусениці зависли в повітрі. Спаряд влучив у борт — і там, де у гітлерівців був зловісний хрест, зяяла велика рвана дірка.

— Броня! — обмацуючи краї пробоїни, каже Пометун. — Але й для неї знайшлася добра качалка. Ач, тріснула, наче фанера!

Володька-довгий, Хитушко, раптом задумується:

— Броня... Цікаво, як її роблять?

— Варять, — авторитетно заявляє Гриць.

— Що? — пожвавлюється Чуйко. — Варять? Хіба це тобі куліш? Ха-ха!

Пометун дивиться на нього здивовано.

— Варять у величезних печах. Це мені дядько Захар розказував.

Чуйко аж за живіт хапається:

— Може, ти й сам варив? У казані, на кабиці? І що ж, розварюється?

До нього приєднується Хитушко:

— Це ти, Грицю, загнув. Броню, мабуть, із землі викопують, як вугілля.

Суперечку перериває шкільний дзвінок.

Не встигла зайти до класу Євдокія Петрівна, а Володька-довгий уже тягне вгору руку.

— В чому справа, Хитушко? — вчителька кладе на стіл зшиток із цупкого обгорткового паперу, що заміняє класний журнал.

— Ось тут у нас виникла суперечка про те, звідки броня, — доповідає Володька. І, сміючись, додає: — Пометун каже, що її варять!

Прислуло від сміху ще кілька учнів.

— Може, броню ще й смажать? — кидає хтось із кутка. — Як ото яечню!

Ледве вгамувала клас Євдокія Петрівна:

— Зараз, щоправда, у нас урок мови, а не хімії, але я скажу: Пометун має рацію!

Грицькові супротивники завмерли, витріщивши очі: як? Має рацію? Так броню варять?

Учителька пояснила:

— Броня виготовляється із спеціальних сталей. А сталь, як ви знаєте, плавлять у великих печах, так званих мартенах. Такі мартени є і в Дніпродзержинську, і в Дніпропетровську, і в Запоріжжі — знаменитий завод «Запоріжсталь». Вірніше, були, бо зараз вони зруйновані. Людей, які біля них працюють, називають сталеварами.

Пометун червоніє, піби його не хвалять, а лають.

— Докладніше про це ми поговоримо пізніше, — каже Євдокія Петрівна. — Зараз прошу дістати зошити — буде диктант.

«Зошити» — це гучно сказано. Учні не мають ні зошитів, ні підручників. Пишуть на шматках газет між рядками, на аркушах із паперових мішків.

Прямо з школи Гриць мчить до кузні. Тут його вже чекає дядько Захар.

— Ось тобі, племінничку, домашнє завдання,— усміхається він.— Леміш відкувати — раз, борону полагодити — два, рогача тітці Устині склепати — три...

Увечері до кузні зайшов Сила Кирилович.

— Як тут мої гвардійці? — замість привітання кинув він, переступаючи порога.

Голос голови колгоспу звучав неприродно бадьоро, і дядько Захар відразу зрозумів, що той прийшов з якоюсь звісткою. Але з якою — доброю чи лихою?

— Куємо,— каже він, пильно дивлячись з-під брів на Силу Кириловича. Той піби змовницьки примружив одне око. Чи то в нього нервово?

— А Гриць як? Допомагає тобі?

— Без нього я — як без рук,— задоволено мовить дядько, пригортаючи до себе племінника.— Працелюб, як батько!

Голова береться крутити цигарку. Розсипає тютюн, довго слищить папірець. Нічого в нього не виходить.

— Дай, поможу,— пропонує свої послуги дядько Захар.

— Ні, сам! — з незрозумілою впертістю відказує Сила Кирилович.

Взяв у зуби цигарку, припалив од розпеченого шматка заліза, разів зо два затягся і... кинув її собі під ноги.

— Поганий з мене дипломат,— скрипнувши зубами, прохрипів він і затулив долонею очі.

— Тобі погано, Кириловичу?

Голова єдиною рукою гаряче притиснув Гриця до себе:

— Не можу... Язык не повертається, сипашу!.. Не можу!..

Страшний здогад пронизав мозок Гриця.

— Ти — хлопець міцний, — тим часом казав Сила Кирилович. — Син солдата! Не побоїшся глянути в очі правді, якою б вона не була жорстокою. На те ми мужчини, синашу...

Голова не наважувався сказати головис.

Та Гриць уже все зрозумів.

— Батько!.. — закричав він не своїм голосом, і з його очей бризнули сльози.

Сила Кирилович довго не міг розстебнути гудзика на нагрудній кишені, парешті двома пальцями добув звідти аркушик, складений учетверо, — дядько Захар і хлопець стежили за кожним його рухом, мов заціпенілі, — і мовчки простяг їм.

Такі повідомлення Гриць уже бачив. У лівому куточку зірочка, внизу — печатка, а праворуч... попливли перед очима літери: «По метун Костянтин Мусіювич...»

Наче обкіпнись, відсмикнув руки від папірця хлопець і щодуху кинувся з кузні.

— Грицю! — побіг за ним у темряву дядько.

— Синашу! — гукав навздогін Сила Кирилович.

Гриць упав на землю і щосили здушив голову руками, бо йому здавалося, що вона зараз розколеться — від болю, від обурення, від плачу, від думок: «Чому саме мій батько? Навіщо? Кому потрібна його смерть? Хіба можна жити без нього? Краще смерть!.. Татусю, прийди хоч на хвилиночку! Татушю, я тебе слухатимусь! Я помагатиму! Та-то-чку!»

Стало ще тяжче, коли згадав, що про це треба казати матері. Хіба вона витримає такий удар? У неї ж на руках — шестеро дітей...

Незчувся, коли до плеча доторкнувся Сила Кирилович:

— Іди, синашу, додому.

— Не можу, — плаче хлопець. — Як я матері скажу?

— Вона вже знає, — тихо мовить дядько Захар, що стоїть поруч. — Ходімо, Грицику, вдох.

Від батькового «Грицика» хлопця ще дужче душать сльози.

6

В іллінських підлітків тільки й розмов, що про нове училище.

— І годують, і одягають, — доповів Хитушко, повернувшись із Дніпродзержинська, куди він ходив на розвідку.

— А ковальське відділення є? — допитується Пометун.

— Обов'язково. Там, кажуть, такі майстерні!

І ось теплий вітер куйовдить Грицеву чуприпу, тіло приємно холодить повісінка форма учня ремісничого училища. Цього разу йому, здається, дуже пофортунило! Він сам мріяв після семи класів піти десь працювати, аби допомагати матері, а тут — чутка про це училище.

Учора Гриць побував в одній майстерні. Лелечко, це рай, а не кузня! Чистота, як у світлиці! Міхів немає — повітря жене електрика. А які молоти — дідька можна викувати!

Хитушко вирішив вчитися на модельника деревообробної промисловості, а Чуйко подав заяву на відділення машиністів турбін. Вони десь тут у шерензі — тільки Чуйко близько, теж на лівому фланзі, як і Пометун, а Хитушко — на правому, бо вибехкало ж хлопця, вважай, на два метри. Іспити друзі успішно склали і ось чекають хвилюючого моменту: зараз директор училища оголосить про зарахування їх у ту чи іншу групу. З директором хлопці вже познайомилися — вранці він приходив до гуртожитку, допомагав підшити білі комірці, показував, як прасувати брюки, аби на них була «стріл-

ка», мов лезо. Веселий, жвавий, огрядний, а голос у нього — як сурма. Кажуть, що па фронті був комісаром.

Та ось і він, Семененко, теж хвилюється — раз у раз відкидає з лоба крило чуба, а на грудях — ордени, медалі...

— Зараз, товариші, — каже директор училища, — ми оголосимо, кого в яку групу зараховано.

«А я й так знаю, в якій, — наспівує про себе Пометун, — у ковальській, у ковальській, у ковальській!»

Токарі, електрики, машиністи... Прозвучали й прізвища Грицькових земляків Хитушка та Чуйка. А про ковалів щось не чути та й не чути.

Нарешті, група по підготовці ковалів. Ось прізвища — па «А», па «В», па «К»... І раптом — «Р»! Пропустили «П», чи що? Чи вже алфавіт забули в училищі? Може, в кінці десь Пометун приліпили? — в грудях Гриця заворушився черв'ячок образи. Ні, директор перейшов до групи сталеплавильників. А як же він, Пометун? Не зараховали в училище? Чи його загубили взагалі? Виходить, даремно зубрив ночами математику? А що в селі скажуть, коли він причимчикує ні з чим? Скажуть — облизня спіймав!

Стали немилими Грицеві і сонце, і вітер, і громовий голос директора...

Нараз — що він чує? «Пометун Григорій» — прочитав Семененко.

Як? Його зараховали в плавильники? Спасибі їм у шапку! Гриця й мотузком туди не затягнеш — в оте цеклице. Їх водили на завод імені Дзержинського — показали кілька невеликих сталеплавильних печей, що вже відбудовані. Робітники в колючих робах, на ногах — дерев'яні черевики, піт із них дзюрчить. А довкола — гримить, шипить, димить! Нізащо в світі не працюватиме тут Пометун. До дідька оті мартени!

Загомоніли й інші учні:

— А я подавав заяву не на цю спеціальність!

— Це біс його зна що!..

А дехто заспокоює:

— Нічого, братці, трохи підхарчусмося, а тоді — дай бег ноги...

Директор, звісно, розуміє, в чому справа. Закінчивши читати списки, він каже:

— Усіх, хто незадоволений таким розподілом, прошу зайти до мого кабінету. Тільки умова — організовано, по одному.

Невдовзі під дверима директора зібралася вся група сталеплавильників: виявляється, ніхто з них не подавав заяви на цей відділ. Усі обурені, галасують, щось доводять. У деякого навіть сльози на очах.

— Ошукали нас!..

Наїжачений, з надутими від образи губами, переступив Гриць поріг директорського кабінету.

Семененко сидів, відкинувшись на спинку стільця, і пильно дивився в очі хлопцеві. У куточках його вуст ворушилась усмішка.

— Слухаю вас, товаришу Пометун, — сказав він підкреслено шапобливо. Але Гриця цим не купиш. Віп пастросний рігуче: тільки на ковальський відділ! Хай біля отих палючих «мартинів» смажиться хтось інший. Якщо не задовольнять прохання, віп візьме заяву назад і чкурне до Іллівки — там його дядько Захар прийме з гарячими обіймами.

— Я просив захиувати мене, — по-хлоп'ячому деренчливим голосом почав Гриць, — на навчання по спеціальності коваля... А ви чомусь... — віп не доказав.

— А чому саме на коваля? — спитав директор, жестом запрошуючи Пометуну сісти.

— Розумієте... Це — моя заповітна мрія, — випалив і почервонів: такими високими видалися йому ці слова.

— Гм, — Семененко презирнувся з майстром Ликовим, що мовчки сидів коло стіни. — Це діло серйозне — заповітна мрія! А між іншим, товаришу Пометун, у мене теж

є заповітна мрія — через два роки випустити з училища півсотні таких сталеварів, за яких би мені весь народ сказав спасибі. Як же тоді бути?

— Не знаю,— знизав плечима Гриць.— Я тільки на ковальський...

Директор училища відсунув убік папери (мабуть, то була особиста справа Пометуна) і мовби зняв із себе усю офіційність.

— Любий хлопче,— сказав він щиро, аж у Гриця закололо під лопаткою.— А чи відомо тобі, що, крім заповітних мрій, на світі ще існує почуття обов'язку? Мрія добра та, яка не суперечить мріям інших людей. От уяви: якби в сорок першому, коли нам давали до рук пляшки з запалювальною сумішшю і наказували зупиняти фашистські танки, хтось із нас візьми й скажи: «А в мене ідша заповітна мрія — сидіти під вербичкою і бренькати на балалайці». Як би такого назвали? Вірно, дезертиром.

— То ж війна,— буркнув Гриць.

— А ти гадаєш, що в мирний час немає дезертирів? О, ще більше, ніж на війні. Тільки там воєнний трибунал декому нагадує про почуття обов'язку. До речі,— Семененко обернувся до майстра,— якби моя сила та воля, я б у мирний час створив своєрідний трудовий трибунал, який би притягував до відповідальності всяких ледарів, дармоїдів, пристосованців...

— Думаю, що такий би трибунал не гуляв без діла,— засміявся майстер.

— Ти що ж, братику,— вів далі директор, звертаючись до Пометуна,— гадаєш, що наші батьки робили тільки те, що їм хотілося, а не те, що від них вимагали країна, час? Ось твій батько ким працює? — він розгорнув Пометупову справу.

— Загинув,— зітхнув Гриць.

— Гм,— Семененко помовчав. На вилицях його заходили жовна.— От бачиш, хлопчику... Між іншим, чи думав ти, чому нам так страшенно тяжко було на початку

війни? Бо сталі у нас путящої було малувато! А чому? Бо ось такі орли, як ти, ішли по ковадлу молоточком дзенькати, а не могутню крицю варити! Оце тобі й заповітна мрія, товаришу Пометун! — закінчив директор.

— Ну, якщо так...— непевно протяг Григорій, підводячись.

— От бач, от бач,— зрадив Семененко,— я й знав, що ти погодишся зі мною. Молодець! Мине час — ти ще подякуєш мені! А тепер іди, друже, бо мені он ще скількох орлів треба приймати й доводити їм, що двічі по два чотири. На жаль, не всі такі свідомі, як ти.

У коридорі Пометуна оточили однокашники.

— Ну що? Як? Перевели в ковалі?

— Еге ж. Вас теж переведуть,— сердито відмахнувся Гриць, але на душі в нього полегшало.

Я СТАЛЕВАР, ТАТУ!

1

Повідомивши про те, що запрацювала одна домна «Запоріжсталі», газета «Правда» писала: «Перша плавка запорізького чавуну особливо дорога нашій країні, адже запорізький завод відіграє величезну роль у економіці радянської держави».

Прочитав ці слова Петро Степанович, і серце в нього защеміло. Дарма що друзі-магнітогорці умовляють («Хіба тобі у нас погано, Степановичу?») і директор комбінату погрожує («Не відпущу! Є в мене таке право!»), але він не може тут більше залишатися. Скоро запорожці запалять вогонь у мартенах—хіба не потрібний там його, Дорошенків, досвід? Яких хлопців він візьме на печі! Ще як загримить слава плавильників його рідного заводу!

Г. Пометун серед юних техніків

Рекордна плавка Є. Проскуріна

Про Запоріжжя Дорошенко мріє давно. Особливо часто він линув сюди подумки після того, як радіо повідомило про визволення рідного міста. Те повідомлення Радінформбюро досі в його пам'яті: «Війська Південно-Західного фронту, продовжуючи успішний наступ, зламали жорстокий опір противника і 14 жовтня штурмом оволоділи обласним центром України — містом Запоріжжям».

Зрештою Петра Степановича відпустили: виявляється, на заводі вже була телеграма з міністерства, щоб його негайно відрядили до Запоріжжя.

Запорожці саме відзначали трудову перемогу — стала до ладу перша черга їхнього металургійного велета. Ще недавно лише задута перша домна, а вже працює цех слябінгу, відбудований тонколистостовий цех, видає продукцію цех холодної прокатки.

Близько двох тисяч ударників відбудови заводу Вітчизна нагородила орденами й медалями. Віднині буде орденосносним і завод — на його прапорі засяяв орден Леніна.

Тепер черга за мартенівським цехом. Як і до війни, мартенівці щодоби рапортують землякам: піч на сушінні, почато наварку подини, завалюється шихта.

Прийшовши в цех, Дорошенко зняв кашкета, витер піт із чола і оглядівся. Жодного знайомого обличчя. Не вже ніхто не повернувся з війни? Один він такий щасливий? Але щастя це якесь неповне, терпке, коли немає поруч друзів, бійців сталевого фронту...

Серце боляче вразив вигляд понівечених мартенів...

Уже в перший день роботи в цеху Петро Степанович звернув увагу на людину, до якої тяглися всі.

— Товаришу секретар, ешелон із обладнанням застряв у Синельниковому.

— Леоніде Іллічу, у проєктантів є ідея...

— Прибула урядова комісія.

Незважаючи на страшенну зайнятість, перший

секретар обкому партії знайшов хвилинку і для того, щоб поговорити з Дорошенком.

По-військовому підтягнутий, зосереджений, він міцно потис Петрові Степановичу руку і весело запитав:

— То як, запорожець за Уралом не погацьбив сталеварську марку?

— Здається, ні,— засміявся Дорошенко.

— А я все чую «Дорошенко» та «Дорошенко». Думаю, який він, той сталеварський ас?— сказав секретар обкому, розглядаючи Дорошенка з ніг до голови.— Добрий козак!

Петро Степанович у свою чергу вивчав секретаря обкому — йому були вельми симпатичні оті густі чорні брови, примружений погляд із сміширкою, високе чоло...

На грудях справжня веселка — чотири ряди орденських колодок.

— Ще день-два і можете розгортати крила,— сказав, показуючи вглиб мартенівського цеху, Леонід Ілліч.— Думаю, ви ще покажете, на що здатна гвардія. Чи не так?

Дорошенко щиро зізнався:

— Та вже, якщо по правді, руки сверблять.

— Чудово! Значить, будуть плавки, будуть і рекорди! — Секретар обкому потиснув руку.— Коли що, ласкаво прошу до мого кабінету. Гаразд, товаришу Дорошенко?

Петро Степанович подякував і мовив жартома:

— Далекувато тільки до вас — поки з'їдши, то й піч вичахне.

— Як — далекувато? — здивувався Леонід Ілліч.— Та ось мій кабінет — за сто метрів звідси.

Дорошкові потім розповіли, що перший секретар обкому партії на період відбудови «Запоріжсталі» переніс свій кабінет на завод. Йому не треба було їздити на «об'єкт» — «об'єкт» стугонів поруч і, мов казкова птиця фенікс, піднімався з попелу й руїн.

Важкий то був труд. Набагато легше було збудувати новий завод, аніж відродити «Запоріжсталь» — розбиту, понівечену, сплюсцровану.

— Морозиво! Кому морозива? — мопотонно, як заведена, галасувала на розі продавщиця, кутаючись у солдатський бушлат.

Новий товариш Гриця, Юрченко, витрусив кишені.

— Ёй-бо, на сто грамів нашкріб, — каже він, підкидаючи на долоні монети. — Вдаримо? Кажуть же, що морозиво поживне.

— Не люблю, — скрививсь Пометун: признатися, що він у житті ще ніколи не куштував морозива, посоромився. Та й у кишені дзвеніли тільки мідяки.

«Оце б додому нагрянути! — майнуло в голові Гриця. — Мама б гарбуза наварила — солодкого-пресолодкого. Ото морозиво!»

Товариш узяв на дерев'яну лопатку грудочку морозива, простяг Пометунові:

— Лизнеш, старосто?

— Кажу ж — не люблю, — невдоволено крутнув головою Гриць, а в роті, відчув, потекла слинка.

Старостою групи його обрали сталеплавильники одностайно. Але чому? За віщо? Адже він боїться людей, навіть заїкається, коли з кимсь розмовляє, червоніє, піяковіє. Та ще й гедзь якийсь його завжди кусає, вимагаючи «тримати фасон». Чому б, наприклад, оце зараз не сказати Юрченкові, що зроду не куштував того морозива, та взяти хоч трохи — мабуть же, смакота? Ні, відмовився.

Учора Гриць довго не спав, продумуючи все, що сказав учням училища знаменитий «дід» Кочетков. Про нього вони вже не раз чули на уроках, його портрет газети дають на першій сторінці, навіть у підручнику з металургії надибали хлопці це прізвище — Кочетков.

З якою шанобою говорив про нього директор училища, представляючи гостя учням! З нетерпінням чекали цієї зустрічі й учні. Справді, що скаже цей сивовусий вогняр? Може, розкриє якийсь секрет, котрий їм, хлопцям, ще

невідомий, — як полюбити сталеварську працю, таку важку і таку складну?

Особливо чекав на цю зустріч Пометун. Ще й ще раз ходив він з товаришами до мартенів і кожен раз повертався з дивним почуттям — ніби він береться за якусь незнайому роботу і зарапці певен, що вона не вийде в нього, але... робить. Душу перевертав передзвін молотів, що долинав із ковальського цеху. Отам робота, отам життя, отам щастя! А може, він, Гриць, чогось не розуміє? Не можна ж припустити, що оцей прославлений крицедвар іде до печі, як на каторгу. Мабуть же, він любить цю роботу? Отак, як Пометун любить своє ковальство. То чи може цю роботу полюбити він, Грицько?

Старий сталевар говорив з учнями просто й відверто.

— Знаю, що серед вас є й слабкодухі, — казав він, дивлячись у зал з-під куцуватих брів. — Таких я не агітуватиму, бо вони однак утечуть од печі. Рано чи пізно. Сталеварська праця для сильних духом. Лише сильний духом може примусити себе полюбити цю працю. Розумієте — примусити! Не думайте, що я з пелюшок мріяв про сталеварський «ополоник». Мріяв, але не про сталеварський. Були, бачте, голодні роки і мені здавалося, що в світі немає ліпшої праці від... кухарської. Мовляв, ситий завжди! І в теплі! Моя матуся так і не зрозуміла, чим я займаюся на заводі. Чула, що щось варю.

Регочуть Грицькові однокашники, сміється Семененко, тільки «дід» Кочетков ані вусом не веде.

— «Кухню» ви мою бачили — казали там добрячі і «каша» в них вариться вельми цінна. А пезабаром стануть до ладу ще «кухні» Дніпропетровська, Запоріжжя... Знаєте, які там мартени? Чудеса на них можна показувати! Я так думаю, що поки ви пройдете свої науки в училищі, в дирекції вже лежатиме гора листів від заводів з проханням направити до них молодих сталеварів. Там вас на руках носитимуть — аякже, ви хлопці грамотні, не оті, що до мене часом приходять і просяться до печі —

мовляв, тут можна добру копійку заробити. «А ти ж знаєш, що таке мартеп?» — запитав я в одного. «Звісно, — одказує, — це, мабуть, директор заводу». А то ще ображаються. «Ви для того й сталевар, щоб нас учити», — кажуть. Вірно, вчити треба, але ж у нашому ділі не стільки важливо руками працювати, скільки головою. Знання потрібні. Причому — глибокі знання. Щоб сталевар не гадав коло печі, не напружував пам'ять, не шкріб потилицю, — у нас нині плавки йдуть так швидко, що ніколи чухатися.

Закіпчив Кочетков своєрідно:

— Моє останнє слово до тих, що «в куці» дивляться, щоб п'ятами наживати, — не робіть цього. Пересильте себе. Вчіться, готуйте себе до сталеварського діла. І знайте — мене вже не буде на білому світі, а ви все дякуватимете: «Спасибі Павлові Сергійовичу, що по-батьківськи пораєв учитися такій красивій роботі».

Після зустрічі з відомим сталеваром учні якось примовкли, присмиріли, мовби подорослішали.

3

«Коли це дуженно гуркнуло під ногами Івана-побивана, тріснула, розколомася навпіл гора і звідти висунулася голова Змія Горинича. З її очей, піздрів, пащі струменями бив шалений вогонь...»

Піч певгавучо стугопіла, гуркотіла, полахкотіла. Грицеві на мить видалося, що то не полум'я шаліє, нуртує, б'ється тисячами крил об стіни мартена, а якийсь казковий жаский птах-велет борсається в ньому і розкидає кармінно-ярі пера іскор. А що як стіни печі не витримують і він вирветься на волю?

Клубочок пам'яті розмогувався, і згадувалося чути од матері ще в дитинстві:

«Розмахнувся тоді Іван добренно своєю семипудовою

довбнею та як легке змія по голові—тільки чвиркнуло. Аж гульк — Горинич другу голову висовує: ще більшу, ще страшнішу, полум'ям так і прискає, так і шпує. Знову розмахнувся Іван довбнею з усієї сили і з розгону опустив її на голову змієві — аж розплющилася вона. А тут Горинич і третю голову піднімає та так плюється вогнем, що за версту від себе палить усе доценту. Дарма! Луснув Іван по ній довбнею — аж земля затремтіла, і сонце викотилося, і люд зітхнув щасно: кінець клятому людоїдові!..»

Знічев'я Пометун провів долонею по спітнілому обличчю — ніби звільнявся від спогадів, огледівся, прислухався до балачок своїх товаришів. Більшість із них, як і Григорій, уперше бачила такий мартен. Картина, ніде правди діти, вражаюча, страшнувата. Ніхто, щоправда, цього не виказує.

Високий статуристий Воляк, з яким Гриць познайомився вже тут, у Запоріжжі, недбало витер піт на лобі і за звичкою теревенить:

— Пропає я, братці, ні за цапову душу: я з природи, розумієте, мерзляк, а тут така холоднеча, що зашпори заходять.

Його приятель, кучерявий, циганкуватий Петро Залощ, щиродушно заспокоює:

— Нічого, братимеш оцей ополоник і грітимешся до несхочу.— Петро хотів підняти ложку, якою сталевари беруть пробу, і тільки крєкнув по-старечому:— Ого, ополоничок! Либонь, пуд з гаком! Треба мати силюньку волячу, щоб ним орудувати.

Ні з сього ні з того до запорожців підпрягся Гриців однокашник і тезко Ступоренко:

— Атож, волячу. Тут малокаліберним пуцьвіркам пічого робити.

При цьому він не глянув на Пометуна і Юрченка, але Грицеві здалося, що мав він на увазі саме їх — низеньких, худорлявих. Знову тінь смутку набігла йому на

обличчя: «Ну, от, не бути мені сталеваром піколи. Тут потрібна сила, м'язи, а я...»

В розмову втрутився сталевар, який саме відлучився од печі, щоб зробити «пару затяжок»:

— Дурниці ви кажете, хлопці. У нашій роботі головне не сила, а щоб олія в голові була. Розумієте? — він багатозначно покрутив пальцем коло скроні. — А дурна сила тут ні до чого. Гм, сила, — на мить замислився сталевар. — Та гляньте хоча б он на майстра Дорошенка. Що він, на Піддубного схожий? Аж ніяк. А сталеварює так, що вся Україна ним пишається!

Тепер хлопці не зводять очей з Дорошенка. Так оце той знаменитий крицевар, про якого їм стільки говорили в училищі? Він ще був у дорозі, а газети вже писали: «Майстер Дорошенко повертається з Магнітки до Запоріжжя!»

Справді, нічого багатирського. Зріст — середній. Обличчя, як і в усіх, засмагле. Ніс — картоплиною. Підборіддя високе, губи міцно стиснуті. Погляд, щоправда, пронизує. Кажуть, він здалеку може визначити, що діється в печі. Одежа скромна і, як і в усіх тут робітників, закіптужена. Скельця на козирку маленькі, паче іграшкові. «У чому ж сила цього прославленого вогняра?» — думають Пометун і його товариші, вчорашні випускники ремісничих училищ.

А Дорошенко ніби прочитав їхні думки — окинув поглядом майданчик перед піччю, рішуче махнув рукою:

— Ближче підходьте, сталеварчики! Не бійтеся, що брови посмалите — дужче дівчата любитимуть. Сміливіше, сміливіше!

Завченим рухом натиснув якусь кнопку — металева лядя на завалювальному вікні поповзла вгору, відкривши палаюче нутрище печі. Зяюча пащека мартена дихнула на хлопців пекельною спекою.

— Хто хоче подивитись на красуню? — Дорошенко простягнув хлопцям кашкета з скельцями.

— Я, я! — накинулися «сталеварчики».

Дійшла черга й до Пометуна. Глянув він крізь блакитні окуляри в піч і, зачудований, завмер: там була сталь—вируюча, неспокійна, вогниста. Надзвичайно красива, вона пульсувала, ваче людське серце...

4

Дивний вигляд має мартенівський цех: одна піч перекинута догори, друга сплющилась, як гармонія, третя світить діромахами... І лише два мартени гаряче дихають, аж гудуть їхні сталеві груди,— ще б пак, воскресли з мертвих!

Оскільки завалювальних машин ще немає, у кожній бригаді є одинадцять заправщиків. Ото найліпші «машини»! Їхнє завдання в тому, щоб «нагодувати» піч — наповнити її ненаситне нутро шихтою та іншими приправами.

О, сталеварські «університети»! Чи думав коли-небудь Пометун, що вони такі гіркі? Лише місяць він трудився заправщиком у першій бригаді, а скільки разів за цей час схоплювались і лопалися на долонях криваві пухирі! Десятки тонн доводилося перекидати лопатою щозміни. Та що «перекидати» — треба було точно вцілити в завалювальне вікно і висипати матеріал саме туди, куди велить сталевар. А піч же не милує — просто межі очі пахає вогнем, обсіпає іскрами, пропікає до кісток.

— Гарно кидаєш,— похвалив Пометун сталевар Савенков.

Ще дужче старався Гриць. А коли несла була терпіти спеку, згадував Іллінку, ставок під вербами, катання на ковзанах і оту ополонку, в яку одного разу шубовснув. Холодна вода була, крижана, але ж вона в тисячу разів приємніша від оцієї жароти. Здається, найбільше щастя в світі — прохолода!

Ожив третій мартен — і Пометуна призначають на нього третім підручним. «Це вже щось!» — радіє Гриць. А ще через два місяці його переводять другим підручним на четвертий агрегат.

— Бери його першим підручним, — радить сталеварові Парахіну Савенков. — Грицько не підведе!

— Хай навчиться «грязь» як слід робити, — відказує Парахін.

Підручний червоніс: запам'яталася ж їм ота «грязь»! Хіба він винен, що майстер в училищі суміш магнезиту й глини, якою обмазується передня стіна мартена, називав просто «глиною»? А тут лише прийшов до печі — сталевар кричить йому:

— «Грязь»!

Грицько думав, що брудно на майданчику, і вхопив мітлу та й ну розмахувати. Сталевар пояснює, що треба обмазати передню стіну «грязю», а Пометун кліпає очима:

— У нас в училищі таку суміш називали «глиною».

— Гляди, щоб я з тебе «глину» не зробив! — нагрімав старий металург. — Учені ви дуже!

Коли запалав вогонь у постому мартені, Пометуна призначили туди першим підручним. З'явилася в цеху заваловальна машина. Але багато процесів іще виконувалося вручну.

— По-моєму, можна було б машиною і руду завантажувати, — делікатно пропонує сталеварові Грицько.

Той сердиться:

— Теж мені, «професори» тут наїхали! І те не те, і те не так! Ось ми підемо на пенсію, тоді робіть, як спас-те. А поки що слухайте мого наказу — підкинути руди в піч!

І хлопці знову хапаються за лопати...

Дедалі впевненіше почуває себе Пометун біля мартена. Тепер процес, що відбувається за стіною агрегата, для нього — не таємниця за сімома замками. Щоправда,

довелося ще не раз у підручники заглянути й конспекти свої дістати з чемодана.

Увечері Ступоренко і Юрченко, які мешкають із Грицьком в одній кімнаті, ламають голову, куди піти,— в кіно чи на танці? Пометунові вони навіть не пропонують нічого — знають, що не витягнеш.

— Чи не думас, бува, наш Гриць самого Дорошенка за пояс заткнути? — жартує Юрченко.

— Заткне чи не заткне,— розсудливо мовить Ступоренко,— але чує моя душа, що скоро він буде сталеваром.

Як у воду дивився теско — вже на початку 1949 року Пометунові запропонували йти сталеваром на десять піч. Дехто під'юджував молодого сталевара:

— Подивимося тепер, що ти за сталевар, Грицю. Це тобі не «грязь» робити!

«Може, відмовитись? — була перша думка в Григорія.— Мовляв, молодий, недосвідчений».

Обер-майстер Антонюк, до якого звернувся він за порадою, лукаво блиснув очима, відкликав Гриця вбік:

— Скажу по секрету, це моя ідея. Я давненько до тебе придивляюся. Тільки не бійся. Як ото в пісні співається, «сміливого куля боїться». Отож, синку, ні пуху ні пера!

Однак начальник цеху, почувши пропозицію Антонюка, обурився:

— Вісімнадцятирічному парубкові віддати агрегат? Та ви що, з глузду з'їхали? Такого в світі не бувало! Ні, я на це не піду — хоч ріжте мене!

І Гриць знову робив «грязь».

5

Вночі, коли криця, щойно народжена в полум'ї мартенів, плине в ковші і над містом на півнеба палахкочуть багряні протуберанці, молодь на лавках парків мимоволі

схоплюється: «Що? Вже ранок? Сходить сонце?» Та по хвилі заспокоюється: «Це сталевари видали плавку і над землею квітне, веселково переливається рукотворне запорізьке сяйво».

Так, той вогонь далеко видно навіть непосвяченому. А ось Дорошенко з радістю відзначає, як з кожним днем яскравіс вогник трудового змагання па «Запоріжсталі». Добре, з колишнім завзяттям трудяться ветерани, ось-ось паступлять на п'яти їм і молоді сталевари. Буде, буде ще па їхній вулиці свято!

Біля управління заводу Петро Степанович ковзнув поглядом по дошці показників. Бригада Парахіна йде вгору — вона лине на «літаку». Слідом за нею мчать на «легковиках» бригади Пугачова й Мартинова. На «велосипедах» котять бригади Пискарьова і Роботенка. А ось бригада Сірого пасе задніх — на «черепасі» повзе. Так, незвичний це транспорт для Сірого — рідко з ним таке буває. Прикро, що й казати!

Дошкулила Сірому ота «череха»! Минули лічені дні, і завод облетіла вість: сталевар першої печі Сірий зварив плавку за сім годин десять хвилин замість одинадцяти за нормою! Майже впритул наблизився до нього Торгашев — його плавка тривала лише на п'ятнадцять хвилин довше. Нарешті, сказав своє слово Пугачов — він зварив на тому ж першому мартені плавку за сім годин!

Віршами заговорив «Дід Макар — запорізький сталевар» із заводської газети — прославляє трудову звитягу мартенівців. Та не все залежить від них. Не впорується з роботою шихтовий двір. Нерідко підставляють ніжку мартенівцям доменники. А шкода — у них такі агрегати! Хтось із заводчан підрахував, що одна лише третя домна «випиває» води значно більше, ніж вживає її все Запоріжжя!

Петро Степанович згадав, як монтажники рятували цю домну. Вибухівки для неї гітлерівці не пошкодували, але зробили десь прорахунок: після того як дим вибуху

розвіявся, фашисти з подивом дивилися на піч, що лише нахилилася на один бік, але не впала.

Домну — цю споруду завбільшки з багатопверховий будинок — наші монтажники вирівняли з допомогою домкратів. Відбудова печі тривала не кілька місяців, як планувалось заздалегідь, а п'ять з половиною годин!

І ось доменний цех лихоманить. У першу чергу це відчувають мартепівці, які одержують із доменного цеху чавун.

Спроби Дорошенка порозумітися з керівництвом цеху успіху не мали.

— Не суньте носа до мого господарства, — зарозуміло відказав Петрові Степановичу заступник начальника цеху. — Краще дивіться за тим, що вам доручено.

Дорошенко обурився:

— Поганий же ви керівник, якщо вважаєте, що на заводі є «моє» і «твоє» господарство. Усе тут наше! Розумієте, н а ш е!

Через кілька днів відбулася заводська партійна конференція. Представник доменників був вірний собі: «Нам мало помагають», «У нас не такі вже й погані справи», «Є на те об'єктивні причини».

Дорошенко рішуче підніс руку. Після того як йому надали слово, повагом піднявся на сцену. Зал припинив розуміти, що прославлений майстер сталі знає собі ціну і через дрібниці не став би просити слова.

Петро Степанович обвів поглядом зал, зпайшов очима попереднього оратора і запитав:

— І вам не соромно? «Не помагали», «не подавали», «не вказували». Може, вас ще й за ручку треба водити? — і, вже звертаючись до аудиторії, сказав: — Хіба може задовольнити нас такий виступ? Я чекав, що доменники скажуть, як вони думають виправляти становище, а вони одне торочать: «об'єктивні причини»! У цеху не ведеться справжньої боротьби за якість чавуну, досвід кращих горнових не поширюється, план систематично

не виконуються, а керівництво цеху вважає, що справи «не такі вже й погані». Ні, погані справи, і треба, щоб комуністи цеху сказали тут своє слово. Нам дорога честь заводу. Монтажники не для того по-геройськи трудилися на відбудові домен, щоб сьогодні ці чудові агрегати працювали на півсили.

Металурги з цікавістю слухали Дорошенка. Ні, це вже був не той колючий, задержуватий бригадир комсомольсько-молодіжного колективу, яким вони знали Петра до війни. На трибуні стояв змужнілий, загартований життям і працею робітник, справжній господар заводу, принциповий комуніст.

6

Так буває лише вві сні — напрочуд легко й приємно. Здається, тільки забажай — і ти здіймешся на невидимих крилах, полинеш над вулицями і гаями Запоріжжя, а може, і над ставком рідної Іллінки, над батьковою хатою пропливеш, помахаєш рукою матері, а вона дивитиметься з-під долоні і казатиме:

— Ковалик мій завітав!

— Не ковалик, — заперечиш їй. — Сталевар, мамо!

Потім шугнеш під хмари, опустишся над Одесою, покружляєш над братською могилою і доповіси:

— Тату, ти чуєш? Я — сталевар.

Вигляне батько — боронпо на віях і бровах, гімнастерка припудрена, на пілотці білий порошок — питає:

— А кузня ж як?

— «Запоріжсталь» — тепер моя кузня, тату.

Не завадило б іще до дядька Захара навідатися, Силу Кириловича привітати, Євдокії Петрівні вклонитися, Семененкові подякувати... Для всіх для них буде вельми радісною звісткою, що Гриць — отой веснянкуватий, карокий, меткий хлопець — став сталеваром.

Пометун деякий час сидів, прислухаючись до лінивого плескоту Дніпра, потім розрівняв долонею теплий жовтий пісок, ліг на спину і втупився очима в небо. Воно було голубе, як захисні скельця на кашкеті, а сонце дихало з-за лозняка спекою, наче його «десятка».

Почав пригадувати, як це було? Що він робив? Що думав? Що відчував? У пам'яті закарбувалися лише окремі моменти, але які то були моменти!

Насамперед це було вкрай несподівано. Тільки зайшов до цеху, як назустріч Савенков:

— Я тебе чекаю, Грицю. Парахін захворів, так що приймай піч і команду.

— Я? — заклівав золотистими віями Пометун: йому аж подих перехопило.

— Ти, ти, — підштовхнув його в плечі майстер. — Тільки ж дивись...

Почуття радості скоро витіснило страх.

— А що з Парахіним?

— Здасться, радикуліт прихопив.

Підручні зустріли Пометуна без захоплення і без глумування — мовби так і треба. Але Гриць знав: за кожним його словом і жестом вони стежитимуть сьогодні особливо пильно, бо знають, як нелегко уперше керувати піччю. В думці він подякував товаришам за цю серйозність і розуміння ситуації, бо, піде правди діти, побоювався, що його призначення викличе сміх і дотепи. Виходить, підручні визнавали за ним це право стати за пульт управління мартеном. Від усвідомлення цього стало легше на душі, та все ж непокоївся: «Чи виправдаю довір'я, чи не запорю плавку? Он у досвідчених сталеварів і то бувають зриви».

Приймав піч, коли саме пішов метал. До ковшів лилася криця, зварена попередньою зміною. А яка буде сталь у нього, в Пометуна?

Тисячами іскор привітав мартен нового сталевара. Про це подумав Савенков, а сам Григорій був заклопота-

ний іншим: у його вухах звучали слова наставника Парахіна: «Тепло — найбільший скарб сталевара. Не розтринькати його — головне твоє завдання, бо для того, щоб піч знову розкочегарити, треба чимало часу». Не чекаючи, поки зійде «чужий» метал, наказав заправляти задню стінку печі. На розпечепу, аж білу стінку мартена темно лягали плями-латки доломіту. Знав, що неймовірно жарко працювати заправщикам, але газ не скоротив, лише вимкнув повітря. «Не дай печі вичахнути», — дзвеніла у вухах настанова Дорошенка.

Тільки як загуркотіла завалювальна машина, подаючи у вікно мульди з залізною рудою, Пометун зміг передихнути й зиркнути на годинника: рівно на вісім хвилин заправка пройшла швидше, ніж це було у Парахіна. «І за це спасибі!» — невідомо кому подякував Григорій, відчувалося, як упевненість повертається до нього.

Руда завантажена, всі ляди на вікнах опущені, тепло йде в піч «на всю котушку». Але руду треба тільки прогріти, а не розплавити. Побіліла? Давай тепер вапняк! Почав тріскатися «камінь» — жени металобрухт. Завалку шихти закінчено — готуйся заливати чавун. Тут дуже важлива річ — штучні пороги. Гриць пам'ятає, як ще у Дніпродзержинську був свідком жахливої картини — там штучні пороги зробили недбало і чавун з печі вилився на робочий майданчик. Шалено бурхав і розливався чавун, паче маґма з Везувію. Коли ж згодом спробували цю чавунну «перепічку» підняти краном, то вона поцупила за собою й рейки, й плити — мало не півцеху.

А втім, що — пороги! Тут звідусіль чекай несподіванок. Ось хоча б «шуровка» (так сталевари називають операцію по перемішуванню шихти в печі), її треба проводити старанно, але не затягувати, бо можеш спекти «пиріг» із шихти, так званий «козел». Та й з металобрухтом неабияка морока: будеш повільно його кидати в піч — втрадиш дорогоцінні хвилини, а завантажиш надто швидко — він довго плавитиметься і знову... втрата часу. А ча-

вун! Тут треба бути особливо пильним: дуже рано заллеш його — плавка йтиме повільно, а запізнишся, то й до аварії недалеко.

І ніхто тобі не скаже, коли здійснювати ту чи іншу операцію. Лабораторія лише може повідомити результати аналізу твоєї металеві «каші» (скільки в ній вуглецю, сірки, фосфору), а прилади — показати температуру печі тощо. Решту ти мусиш визначати своїм сталеварським чуттям, виходячи із загального ходу плавки.

А якщо оте чуття зрадить?

Пометун заливав сам чавун. Рухом руки подавав команди крановому машиністові. Знову цвіли в цеху іскри. «Ще один салют Грицькові», — завважив для себе Савенков, що стояв поруч, готовий у будь-яку мить прийти новоспеченому сталеварові на допомогу. Але потреби в цьому не було: Пометун, як видно, не розгубився і нічого з того, чому його вчили старші, не забув. Спокійний Савенков пішов на деякий час до інших печей, а коли повернувся, зрозумів, що Гриць дав промах — допустив загустіння шлаку.

— Е, голубе, — спохмурнів майстер. — Та ти, виявляється, шлаку не вмієш зварити, а берешся плавити сталь!

Пометун ладен був крізь землю провалитися. Збен-тежений до краю, він стояв, опустивши руки, наче школяр-бешкетник, і сам собі дорікав: «Це тобі не «грязь» робити, Грицько!»

Щоб розрідити шлак, довелося додавати в піч бокси-ту, але тепер погіршала якість металу. Піт котився з Григорія: «Все пропало! Більше не довірять мені піч! Так тобі й треба, тюхтію!»

Майстер відсторонив його рукою, подав знак машині-стові завалювальної машини.

— Доведеться новий шлак робити!

Машина зупинилася навпроти середнього вікна, про-сунула в нього хобот з порожньою мульдою на кінці і ну викачувати з печі шлак. Грицеві на мить здалося, що це

якийсь велетенський залізною долонею вигортає шлак із мартена. Потім Савенков звелів нагріти метал і додати дві мультони вапняку. А ще через двадцять хвилин шлак був у нормі. І метал теж.

— Зарубай це на своїй кирпі,— порадив майстер Пометунові.— Без доброго шлаку гарної сталі не зварить. Він, мов кожух, гріє метал. Тільки цей «кожух» не повинен бути надто товстий, бо метал грітиметься довше. А буде шлак надто густий, то його з печі не виженеш. Розумієш, голубе?

І червонів, і полотно того дня Григорій. Йому здавалося, що плавка триває вже добу і кінця їй ніколи не буде. Тому коли на рапорті доповіли, що плавка випущена з випередженням графіка на двадцять п'ять хвилин, страшенно здивувався. Не менше здивувався і начальник цеху:

— Як? З випередженням графіка? То ти, Грицю, виявляєтись, вундеркінд! Пробач, що затискував. Не довіряв, значить, молоді. Консерватор я нещасний!

Сталевари реготали, слухаючи запізнілу самокритику начальника цеху, а в Григорія в душі відзвонювали ковалики: зміг! Зумів! Не підвів! Він — сталевар! Він — володар печі! Він...

Та раптом підвівся Савенков. На Пометуна наче хто холодною води линув — зіщулювся, опустив голову: чекав, що майстер розповість про його пригоду зі шлаком. Ой, сміху буде! Ще б пак, береться сталь плавити, а шлак не може зварити.

Але Савенков ніби забув про той випадок, він говорив, що треба частіше висувати на сталеварів молодь, що знання у неї сталі, що вона сміливіше дерзав... А про шлак — нічирк!

Почуття вдячності до старого сталевара розлилося в грудях Пометуна. Віп ладен був розцілувати його, але стримався, бо знав, що сталевари не люблять виставляти напоказ свої почуття...

А ще Григорієві стало приємно від згадки про оту зустріч у цеху.

Він саме заливав чавун, коли на майданчику з'явилася зграйка дівчат. Вони працюють десь поруч і в їдальню ходять через мартенівський цех. Сьогодні вони на мить зупинилися коло Григорієвої печі і про щось розмовляли з підручними. Це вже хлопці йому розповіли потім, що цікаві відвідувачки здивувалися, не побачивши на майданчику Парахіна.

— Без сталевара, чи що? — запитали вони.

— Чому ж без сталевара? — підручні вказали на Пометуна. — Он наш сталевар, чавун заливає.

— Отой шпінгалет — сталевар? — аж верескнула від подиву висока носата кранівниця, а її подруга — повца, кругловида русявка з ямочками на щоках — аж у долоні сплеснула від захвату:

— Молодчага!

Русявка з ямочками на щоках — то Шура, дівчина з Херсонської області. Ще коли її вперше побачив Григорій, відчув — не розминутися їм...

Лежачи на дніпровському березі, Пометун іще й іще раз згадував усі події дня. Бентежно й радісно було на серці від похвал начальника цеху, від мовчазних потисків рук інших сталеварів, та чи не найбільшою нагородою йому за все був захоплений погляд і вигук «Молодчага!» отієї дівчини з Херсонщини. Де й ділася втома, і Гриць знову був готовий стати до печі й працювати не одну, а три зміни підряд, — тільки б знати, що десь під обід цехом пройдуть оті дівчата, і одна з них кине на молодого сталевара зацікавлений погляд.

«Начальник главку» — так усі називали сталевара Гавриловича, який на старість перейшов працювати в підсобку, — старанно обчищав від шкарлупиння матово-біле яйце і спідлоба позирав на Григорія.

Ніби даючи парубкові час оговтатися, вчорашній сталевар неквапно розгорнув газету з шматком хліба, посоловив яйце і став його жувати, навіть не дивлячись на Пометуна.

«Нібито мене немає», — з образою подумав Григорій. А втім, і правда — немає вже Пометуна, наймолодшого сталевара заводу.

— Викладай, як на сповіді, що натворив-накоїв? — нарешті поцікавився Гаврилович.

Пометун, ошелешений тим, що сталося, мовчки переступав з ноги на ногу і м'яв у руках кепчину зі скельцями, які йому тут навряд чи здадуться.

— У витверезник потрапив-ускочив чи сталь проморгав-прогавив? — по паузі підняв на хлопця дитинно чисті очі колишній вогняр.

— Чавун... — ледве вичавив із себе Григорій, ніби слово це було важче від чавунного злитка.

Хлопець іще раз згадав піч, що підпливла чавуном, і розгніване обличчя начальника цеху, коли він вигукнув:

— З сьогоднішнього дня забороняю тобі з'являтися в пічному прольоті! Категорично забороняю!

— А куди ж... мені?.. — зіщулився, як учорашній учень, Пометун. Йому здавалося, що цієї миті сонце померкло і світ почорнів. — Куди ж... мені? — розгублено повторював він, озираючись на інших сталеварів, паче намагаючись пересвідчитися, чи це жарт, чи правда.

— Хоч світ за очі! — сердито відмахнувся начальник

пеху і одвернувся, даючи зрозуміти, що розмова закінчена. А потім: — Можеш іти в підсобку. Якщо, звичайно, тебе візьме «начальник главку», — додав він під сміх робітників.

Соромно було йти додому. Допізна тинявся по місту, уникав зустрічі із знайомими, Шурі вирішив не говорити, що його «розжалували». Зайшовши до кімпати, в якій вони мешкали з дружиною, ще дужче спохмурнів від думки, що на заводі до нього, бач, з відкритою душею — не встиг одружитися, а вже квартиру з вікнами на проспект Леніна виділили. А він підвів колектив і опинився у «відставці». Може, й квартиру треба повернути заводу, щоб дали достойнішому?

Шура прибігла з роботи, про завод, як на зло, допитується, а Гриць почуває себе, мов на сковороді гарячій: доводиться ж неправду казати!

Навіть ранком, коли дружина потягла з чоловіка простирадло й гукнула: «До печі запізнився!», не вистачило духу про все зізнатися. Як і завше, поснідав Григорій, взяв кашкета з синіми скельцями і попрямував на завод. Тільки це вже був не той жвавий, меткий Пометун, з веселими карими очима і золотими веснянками на усміхненому обличчі. Йшов, як опущений у воду, і йому весь час здавалося, що робітники позиркують на нього й переморгуються — мовляв, розжалуваний сталевар чимчикує до підсобки держакі стругати.

Дарма, Григорій ладен і в підсобку, аби тільки ближче до пічного прольоту, до мартенів, до вогню...

— Як звати-величати? — повагом, як і личить «начальникові главку», запитав Гаврилович, згортаючи в газету рештки сніданку.

— Пометун, а звати Грицьком, — тихо промимрив хлопець, сідаючи на зашмугляного ослапа.

— Щось я не чув цього прізвища серед передовиків-стахановців, — зауважив старий сталевар, набиваючи люльку.

— Який стахановець! — махнув рукою Григорій. — Ось чавун не встеріг...

— Нічого, — заспокоїв «начальник главку». — Не ти перший, не ти крайній-останній. У підсобці проходив практику-стажировку не одиє із отих орлів, що на Дошці пошани зараз красуються-величаються, — і суворо, наче генерал, наказав: — Підмести-прибрати подвір'я!

На самісінькі очі нацуплював Гриць кашкета, підмітаючи у дворі. Мітлюю розмахував, паче косою на сіножаті, та все одвертався від людей, щоб не впізнали. Хтось таки помітив його, гукнув:

— Грицю, ти що тут робиш?

Але Пометун удав, що це його не стосується, круто звернув убік і ще лютіше замахав мітлюю — шурх, шурх, шурх...

— Думав, що то Пометупа до мітли приставили!

— Таке скажеш! Він сталеварює в мартенівському, — віддалялися голоси.

Григорій гнав мітлюю пилюку, графітний порошок, недопалки і сухе листя, а думками був там, коло своєї «сімки». Цікаво, що ж сталося?

Очевидно, чавун він залив на трохи перегріту шихту. Теоретично Пометун знав, що реакція між рідким чавуном і рудою в таких випадках протікає дуже бурхливо, але ж це був майже вибух! Як тільки піч витримала! А може, щось інше Гриць не врахував? Навіть гаразд розібратися не дали — наладили від печі... Хлопцеві вкрай образливо: ще вчора казали «вундеркінд!», а сьогодні шурнули, як шкідливого кота. І, мабуть, забули про нього навіки!

Коли сіли підобідати, Гаврилович розговорився:

— Ось тебе, Грицю, відрядили-командували в підсобку і ти, мабуть, думаєш-гадаєш, що навіки втратив пульт управління печі, так?

Григорій похнюплено киває головою: як же, втратив. А на очах його ось-ось сльози блиснуть.

— Ну й дурень, даруй-пробач мені за це різке слово! — старий сталевар сердито кусає хрустючий огірок. — Думаєш, це така ганьба! Як же — в підсобку послали-зіпхнули! Нічого ти не тямиш, хлопчику! У підсобку тільки справжні металурги й потрапляють. Чому? Скажу, якщо хочеш. Тому, що сталь любить песпокійних, сміливих людей, таких, що не бояться ризикувати, які не тримаються циркулярів. Зрозуміло, що в таких саме й бувають осічки-заковики. А їх і просять до мене, аби подумали, де дали маху. Аби трохи охололи. Звісно, людина випадкова відразу закомизиться, в пузир полізе та й чкурне, куди очі дивляться. А справжній сталевар підсобки не злякається. Тільки тут і виробляти справжній характер, а як же ти думав?

Пометун дивився на засмагле, наче вирізьблене з дерева обличчя Гавриловича, на його вуса, присмалені по краях чи то люлькою, чи то самим «мартином», на руки, які однаково вправно стругали держак і майстрували мітли, і його біль поступово вгамовувався. А тут ще зазирнув до підсобки Парахін.

— Як тут наш «професор», Гавриловичу? Чи справляється з роботою? — киває він на Григорія.

«Начальник главку», відчувши в голосі сталевара глум, невдоволено морщиться:

— Ось мовчи, будь ласка, Дмитре, бо розкажу цьому хлопцеві, як сам ти у підсобці трудився. Що, забув уже?

— Та я нічого... — відбивається Парахін. — Я лише хотів сказати, що наш Гриць про механізацію все мріє, а тут яка техніка? Лише лопата й мітла!

Глузує. А Пометуніві приємно, що він каже «наш професор», «наш Гриць». Наш — ось що головне! Видно, не списали ще його з корабля мартенівці, раз своїм вважають.

Ще охочіше він струже держаки для лопат, в'яже мітли, поливає квіти. Вірить — прийде край оцьому «засланню». Не може бути, щоб про нього забули. Чув, що ра-

ніше тільки на місяць відлучали сталевара від печі. А він хіба гірший?

У трамваї майже віч-на-віч здивався з Дорошенком. Хотів гулькнути в двері, але майстер притримав його за рукав:

— Стривай, Грицю. Щось я тебе не бачу коло печі— захворів чи у відпустці?

Дорошенко працює майстром на сусідньому блоці, а бач, помітив зникнення Пометуна. Григорій винувато опускає очі додолу:

— В підсобці я, Петре Степановичу...

Дорошенко похмарнів на виду:

— І що ж ти утнув?

— Розумієте, чавун заливав і випустив...

В очах Петра Степановича розчарування: ще один із тих, на кого він покладав надії, не витримав іспиту.

— Халтура! — цідить він кризь зуби.

Пометун червоніє так, що з його вух, здається, ось-ось бризне кров.

Другого дня Гриць знову прийшов у підсобку. Знову — держакі, мітли, поливальниці. А вухом увесь час дослухається до того, що діється за стіною підсобки, — там сопуть печі, гуркочуть завалювальні машини, дзенькочуть крани...

Гаврилович заспокоює:

— Покличуть, такими робітниками не розкидаються. «А якщо ні?» — з сумом думає Пометун.

2

Петро Степанович, помітивши секретаря комітету комсомолу мартенівського цеху, притишив ходу: двічі заходив до його кабінету і не міг застати, а тут він сам поспішає назустріч. Щоправда, вигляд у комсорга такий заклопотаний, ніби він саме зараз розв'язує світової

важливості проблему. Але Дорошенко певен, що комсомольська організація здійсмає багато галасу, а ось до основного—до справ виробничих, до робітничих бригад у неї не завжди доходять руки. Про це не обов'язково говорити з трибуни. Можна й віч-на-віч висловити свою думку. Якщо комсорг не бюрократ, то й дружня порада йому допоможе. Якщо ж тільки параграфами живе, а самокритично на себе глянути не може, то такого й тримати немає чого на комсомольській роботі.

— Стривай, Олексю... Я вже заходив до тебе, та не застав. Ти куди?

— Засідання... комісії...— скоромовкою випалив комсомольський секретар і тут же набрав підкреслено офіційного вигляду.— Слухаю вас, товаришу Дорошенко. Тільки, будь ласка, коротко.

Петра Степановича неприємно вразив цей тон. «Уже великого начальника з себе корчить! — подумав він.— А був же підручним — хлопець хоч куди! Невже зіпсувався?»

— «Слухаю, товаришу Дорошенко», — передражнив він комсорга.— Це на тебе блоха з якогось бюрократа перестрибнула й покусала. Бережися тих бліх, Олексю, бо не одному вже вони дорогу перескочили!

«І чого це я справді почав? — подумав комсорг.— Та ще перед ким — перед Дорошенком!»

— Ви щось хотіли спитати, Петре Степановичу? — сказав лагідно, піби вибачаючись.

— Оце інша річ,— уже зовсім мирно мовив Дорошенко і взяв комсорга під руку.— Розумієш, до війни на «Запоріжсталі» гриміли комсомольські печі — тон задавали в роботі, вчили інших дерзати, шукати резерви, не пасти задніх. А зараз що? Чи не пора деяких «мартирів» у комсомол прийняти, га?

У комсорга радісно спалахнули очі. Не знаючи, як подякувати сталеварові за цікаву пропозицію, він схопив його долоню і почав тряссти.

— Спасибі, Петре Степановичу! Це ідея! Ми сьогодні ж проведемо засідання...

— Знову засідання! — обурився Дорошенко. — Та йди до секретаря партбюро, до начальника цеху, обміркуйте це як слід і — виносьте на комсомольські збори!

Олексій дістав записничка, почав гарячково гортати:

— Чи знайдуться у нас комсомольські бригадири?

— Пиши! — Петро Степанович подав йому свого олівця, що визирав із нагрудної кишені. — Залош — раз. Степаєнко — два. Онищенко — три. Пометун — чотири...

Почувши прізвище «Пометун», комсорг скривився:

— Нема вже такого серед сталеварів, Петре Степановичу.

— Як — нема?! — Дорошенко подумав, що з Григорієм трапилося якесь лихо.

— Наказом начальника цеху його переведено в підсобку.

— Та й усе? — У Петра Степановича одлягло від серця: про «розжалування» Пометуна він уже знав. — Дорогенький Олексію, — майстер узяв комсорга за гудзик смугастої шведки. — Ти ж сам був сталеваром. Невже досі не збагнув, що наказом начальника цеху можна лише зняти людину з посади, а ось позбавити її уміння, знань, хисту — неможливо?

— По-вашому, Пометун — хлопець надійний, перспективний?

— Олексю, — Дорошенко нахмурих брови. — Ти хочеш, щоб я тебе відлущував? Хіба сам не бачив цього хлопця коло печі? Він же, як музикант, до кожного звуку прислухається, жодного сигналу не прогавить, а піч і на мить не забуде. Він, розумієш, живе на майданчику! Не відпрацьовує зміну, як дехто, а живе. Ні, це не кожному дано, Олексю!

— А метал витік, — тяг своєї комсорг.

Петро Степанович відпустив Олексієв гудзик і сумно похитав головою:

— Обюрократився ти, хлопче. «Метал витік». Ну, звісно, це ЧП, а для Григорія — трагедія. Але ж цього може не трапитися лише з тобою, бо ти не сталь давш, а лише папери, хоча, правда, швидкісним методом!

Дорошенко попрямував до мартенівського цеху.

У пічному прольоті щось діялось — він сляв так, паче сюди закотилося сонце. Аварія, чи що?

Ще здалеку помітив — у кількох агрегатів відкриті всі завалювальні вікна. З них, паче з вулканів, вибиваються язики полум'я, клубочить дим, шугають іскри.

З глузду з'їхали хлопці, чи що? Скільки тепла втрачається!

Сталевари з'юрмилися коло пульта управління. Вертячий чоловічок з рудими бакенбардами націляє на них якийсь ящик на тривіжку.

— Кіно! — кричить хтось із підручних, побачивши Дорошенка.

Петро Степанович підбіг до сталеварів.

— Негайно припиніть оце неподобство! — гримнув він, показуючи на завалювальні вікна. — Печі холонуть!

— Не входьте в кадр! — репетує кіношник. — Куди ж ви? — кидається він до сталеварів, але бачачи, що їх не зупиниш, налітає на Дорошенка: — Ви все зіпсували! Була така ефектна сцена! Такий фейєрверк! Салют робочій людині!

— То був салют безгосподарності, — відмахнувся майстер, шукаючи очима когось із сталеварів.

— Але ж це погоджено вгорі! — не вгамовується режисер. — Ми хочемо прославити людей, які працюють у царстві вогню!..

— Так ви не прославите, а тільки ославите нас. Хто ж нас назве розумними — пороззяплювали вікна, сталь холодне, а вони, бачте, позують, підставляють свої замузрані фізіономії під об'єктив!

— Я буду скаржитись,— метушився рудобородий. — Я — режисер...

Дорошенко спокійно перебивав гостя:

— Режисер ти, хлопче, десь отам, у студії, чи що. А тут режисер я і прошу не втручатися в моє «кіно».

— Ви забороняєте нам знімати робітників? — сплескує в долоні кінодіяч. — Ну, знаєте...

Петро Степанович насилу стримався, щоб не сказати чогось різкішого.

— Знімайте, якщо хочете. Тільки без фейєрверків. І так, щоб сьогодні всі плавки вийшли за графіком. Чули? — обернувся він до сталеварів. — Королі екрана! — обурено чвиркнув він на плити майданчика.

Ображений режисер стояв осторонь і роздратовано смикав себе за бакенбарди. Його помічники косо зиркали на Дорошенка...

Петро Степанович картав себе: як півень, налетів, накричав на людину, а можна ж було спокійно пояснити. А він же, либонь, із Києва, чи із самої Москви приїхав, щоб зняти! Така в людини робота. Кожному своє. Тут, власне, завинили сталевари, що послухали режисера, а не розтлумачили йому, чим це загрожує.

Майстер підійшов до режисера, показав рукою вздовж маргенів:

— Чим не картина, га? Люди — мов з криці вилиті! Знімайте скільки влізе, якщо вас цікавлять саме вони, а не оте... царство вогню.

Помічники запевнили режисера:

— Світла тут більш, ніж треба!

— Тоді почнемо.

Зйомки тривали. Тільки Дорошенко навідріз відмовився «звійти в кадр».

— Знімайте молодших,— віджартовувався він.

Звісно, не кожному сталеварові треба проходити «чистилище» підсобки. Але Пометун був переконаний, що те покарання йому пішло на користь. По-перше, він мав можливість зважити, які цінності йому довіряються: не додай сталі, розтринькай чавун чи не по-господарському потрать паливо — і в державній кишені недорахуються сотень, тисяч карбованців! По-друге, Григорій зрозумів, що сталевар — людина, в якої гаряче серце, але тверезий розум. Відчайдушна сміливість тут ні до чого. Все передбачити, все врахувати, не прогавити жодного «холостого обороту» печі, бути щосекунди готовим до її «вибриків», але не допустити їх — ось у чому майстерність сталевара. А як же з дерзанням? І дерзати сталевар повинен з розумом, врахувавши всі «за» і «проти» й ні на секунду не втративши відчуття безпеки. Нічого гріха таїти, дехто ладеп дерзати за принципом «була — не була». Мовляв, раз помирати. Ні, таким «дерзанням» — хай їм грець!

І третє, що зрозумів Пометун, працюючи «підручним» у Гавриловича, — від пульта управління піччю до підсобки таки дуже близько, з горобиний скік! А ось шлях від підсобки до мартена — значно довший. Деякі сталевари, потрапивши до підсобки, потім уже неспроможні були вернутися до печі. Ті, що поверталися, пам'ятали про цей «іспитовий строк» усе життя.

Григорій повернувся у пічний прольот через два тижні. Невідомо, хто поклопотався — Дорошенко зняв бучу чи Гаврилович по старій дружбі «накапав» начальству. З радістю — нарешті, дочекався! — і з важким серцем (палила ганьба за «падіння») ішов Пометун у мартенівський цех. Думав тихенько пройти на «сімку» і зайняти своє місце коло пульта, але сталевари й підручні зчинили такий гамас, що він не знав, де подітися. Поздоровляли молодого сталевара, тиснули руки, обіймали.

— Із щасливим поверненням! — лунало звідусіль. У цьому вигуку були й дружнє кепкування, і щира радість, що товариш вискочив із халепи.

Пометун знову став до печі. Цього разу надовго — на цілі десятиліття. І були то не просто роки сумлінної праці, а невтомні пошуки, безперервне дерзання, справжнє горіння.

Саме в ті дні на «Запоріжсталі» пародився почин, про який довідалася вся країна. Це було комплексне змагання. Ініціатором його став сталевар Якименко.

Полум'я десятого мартена, на якому трудився Семен Якименко із своїми змінниками, невдовзі стало видно усій країні. Здається, не було газети, яка б не надрукувала портрета знатного запоріжсталівця. Металурги Магнітки і Кривбасу, Кузнецька і Дніпропетровська вдівлялись в обличчя високочолої людини з уважним поглядом чорних очей і темною смужкою вусів над губою, міркуючи: «В чому секрет його успіху?»

Задумався над цим і Пометун, який мав змогу бачити в цеху Якименка мало не щодня. Спокійний, майже незворушний за будь-якої ситуації і неговіркий, Якименко рішення приймав умить і, що головне, безпомильні. Мабуть, давався взнаки армійський гарт: командиром гармати, взводу, а потім і цілої батареї пройшов нинішній вогняр шлях од Волги до Одеру. Його ще й зараз дехто з повагою величає «богом війни».

— У чому секрет Семена Семеновича? — запитав якомсь Дорошенко Григорій.

Петро Степанович замислився:

— Розумієш, Грицю, Якименко весь час тримає пів у руках, як коня в уздечці. Іде: не туди їде, куди кінь везе, а туди веде коня, куди йому треба. Це, Грицику, і є сталеварське мистецтво!

Сьома пів стала комсомольською і невдовзі почала виходити в число правофлангових. Бажання Григорія помірятися силами з майстрами швидкісних плавок,

ініціаторами комплексного змагання поділяли і його змішники комсомольці Микола Степаненко та Михайло Онищенко. Дорошенко охоче благословив їх на цей «герць».

— Хто ж і кине рукавичку прославленим асам, як не комсомольська піч? — підбадьорював він Пометуна та його друзів.

По-якименківськи прагнули працювати й сталевари інших печей — Заєць, Сидоренко, Залош...

4

Людочці вже скоро рік. Вона трохи тупцяє на пухлих ноженятах, особливо коли можна триматися за батьків палець, але найбільше любить сидіти в нього на руках. Пометуна вже бачили з донькою і на Дніпрі, і на стадіоні, і навіть у бібліотеці.

— Сталевара ростиш заводів? — допитуються товариші по роботі.

— Ні,— жартує молодий татусь.— Дружину сталеварові.

На його глибоке перекопання, сталеварові не кожна дівчина годиться в дружини. Потрібна така, яка щиро вболіває за чоловікову працю, може підтримати його при невдачах, не допикатиме його примхами, не ревнуватиме до улюбленої роботи, а коли чоловік принесе додому не таку заробітну плату, як їй здавалося, делікатно промовчить. Одне слово дружина — тобто, найвірніший друг. Ось як його Шура. Їй ніколи не байдуже те, що хвилює чоловіка, чому він не спить, від чого похмурий часом приходиться. Сталеварську справу вона вже так опанувала, що, здається, постав її замість Григорія до мартена — і впрається.

Ось і сьогодні вона (здавалося б, клопотів достобіса — і на дитячу кухню збігай, і пелюшки випери, і чоловікові зготуй вечерю) допитується:

— Як там наш «містер Ікс»?

Так на заводі називають кисень, застосування якого в сталеварінні обіцяє блискучі результати. Запоріжсталівці перші в країні взялися за цю справу по-справжньому. Вчені й металурги давно знають, як прискорює плавку подача кисню, але ніяк не можуть підступитися до печі з цим «гостинцем». Із введенням у піч кисню створюється така температура, що не витримує сама піч. Вже не кажучи про те, що плавлення йде значно швидше, а це означає, що і всі допоміжні служби повинні неабияк «потіти», щоб забезпечити агрегат усім необхідним, і самі сталевари мусять устигнути.

Складно? Важко? Зате ж є шанс на одній і тій же печі варити сталі вдвічі більше, аніж до застосування кисню. А це ж — тисячі тонн додаткової криці! Сотні тисяч тонн! Хіба для цього не варто поламати голову?

Разом із мартенівцями в експериментах беруть участь відомі вчені. Сам академік Бардін походжає нині в пічному прольоті «Запоріжсталі», ніби фельдмаршал.

— Не відступати! Не здаватися! Тільки вперед! — чути раз у раз його клич.

А наступати нелегко. «Містер Ікс» (згодом його назвали простіше — «інтенсифікатор», тобто прискорювач) викидає все нові коники. Днями Пометун спостерігав дослідну плавку на «четвірці». Хоч і був вихідний, охочих подивитися на чудо-плавку зібралося чимало. Коли подали кисень, полум'я в печі забурхало, заклекотіло, заметалося так, що протуберанці з металу піднялися аж до склепіння.

— Оце вогник! — лунало звідусіль.

— Тепер ми покажемо... — хотів похвалитися котрийсь із сталеварів, але раптом замовк і позадкував далі від печі, що мовби сказала: крізь щілини завалювальних вікон, неначе вогненні змії, поповзли ручаї розжареного шлаку. Мить — і весь майданчик перед піччю потонув у озері розплавленого металу.

— Заткніть пельку своєму «містеру Іксу»! — кричав кисневікам стурбований Сидоренко, який вів плавку. — Не бачите, потоп!

Дехто в цеху був проти цих пошуків. Щоправда, відкрито виступало небагато.

— Так можна всі печі вивести з ладу, а країна чекає від нас металу!

Дорошенко висміював таких:

— Галушки нещасні, про колгосп «Тихе життя» мріють!

Пометун відчував, яка могутня сила незабаром прийде на допомогу сталеварові. Але він не міг чекати біля моря погоди. Все більше швидкісних плавок давала його «сімка». Дедалі частіше стали зупинятися коло неї кореспонденти, допитуючись:

— Пометуна можна побачити?

Натрапили вони найчастіше на самого Пометуна — низенький на зріст, мовчазний, скромний, він усе ще скидався на підручного.

Сьогодні Григорій став до печі, коли плавка підходила до завершення.

— Пропоную ще одну швидкісну до кінця зміни,— сказав він підручним.— Як, хлоп'ята?

Михайло Помазан мовчки підняв угору руку в цупкій, обгорілій рукавиці — мовляв, я «за». Віталій Корягін рішуче вдарив кулаком об кулак:

— Зробимо, Костянтинівичу! Чи нам звикати?

— А ти чого мовчиш? — оглянувся сталевар на другого підручного. Той тільки розвів руками:

— Я — як усі.

Ще до випуску попередньої плавки Пометун почав заправку печі. Підручні, розуміючи Григорія з півслова, дружно підходять слідом за ним і жбурляють лопатами доломит на задню стіну агрегату. Кидки точні, спритні, майже артистичні! Потім так само злагоджено провели завалку печі — і цех залило яскраве мигтуче світло. Це

Г. Пометун серед піонерів

Г. Пометун біля обеліска Слави

розпців у ванні сліучий смолокип полум'я. По нескінченних кривих, які викреслюються вимірювальними приладами, Пометун стежив за температурним режимом печі, за її «самопочуттям». Потім залив чавун, робив доводку плавки, турбувався, щоб вчасно дали ковші під розливу, і навіть не помітив, що коло печі зібралася чимала юрба народу. Поки він вів плавку, ніхто не смів чіпати, та коли важкий струмінь новонародженої криці шугонув, розсипаючи снопи іскор, у ківш, відразу кілька чоловік кинулося до Григорія.

— Вітаємо, молодець, Грицю! — гаряче тис йому руку секретар партійного бюро.

— Поздоровляю! — міцно обійняв Пометун Дорошенко, а начальник цеху навіть поцілував десь колд вуха: — З перемогою, Грицю!

Молодий сталевар оторопіло дивився на товаришів і ніяково усміхався:

— Нічого не розумію...

Парторг аж сплюнув з досади:

— Накинулися на хлопця, як навіжені, а він же ще нічогосінько не знає,— і він почав щось шукати по кишенях.

— Ховай, як я ховаю,— пожартував Дорошенко і пояснив Пометунові: — Тобі, Грицю, присвоєно звання кращого сталевара країни!

— Мені? — тільки й спитав Пометун, відчуваючи, як краска заливає йому обличчя.

— Тобі ж! Ось дивись,— нарешті знайшов телеграму парторг і показав Григорієві.— Тепер усе зрозумів?

Пометун, схвильований і розгублений, не міг прочитати, що написано в телеграмі, тільки у вічі йому впала червона стрічка вздовж папірця з написом «Урядова»...

— То як там наш «містер Ікс»? — ще раз перепитала Шура чоловіка.— Про що ти задумався?

— «Містер Ікс»? — Гриць схопив на руки маленьку Людочку.— Він скоро завітає на мою «сімку». — І додав

без усякого зв'язку: — А сьогодні, між іншим, мені присвоїли звання кращого сталевара Радянського Союзу.

— Правда? — аж засвітилася дружина. — Так чого ж ти мовчиш? — Вона кинулася вітати чоловіка. Людочка й собі припала губами до шорсткої батькової щоки.

— Ой, задушите! — сміявся Григорій і в душі його, як колись, після першої плавки, відзвонювали ковалики.

ЗЛЕТ

1

Мало не кожного молодого робітника, який приходить у мартенівський цех, Дорошенко питає:

— Що ти знаєш про кисень?

— Кисень? — знизують плечима декотрі: мовляв, я прийшов сталь варити, а він тут з якоюсь хімією. — Біс його знає!

— Кисень — це... хімічний елемент системи Менделєєва, — бадьоро рапортують ті, які прийшли на завод із шкільної лави.

Петро Степанович сердиться:

— Ще скажеш, що питома вага кисню шістнадцять, а порядковий номер вісім, так? Що це газ без кольору і запаху, так? Що температура кипіння кисню — близько 183 градуси так?

— Здасться, — відповідають новоспечені робітники, дивуючись із знань старого металурга.

— А я вам хочу сказати, що кисень — це перший друг нинішнього сталевара. Він дає можливість майже в два рази скоротити час плавки. А це ж для держави — колосальний «навар»!

Дорошенко був одним із тих майстрів, які вчили ста-

лєварів приборкувати «містера Ікса». На відміну від деяких інших спеціалістів заводу він казав, що не слід боятися труднощів, які неминучі на перших порах, зате потім зусилля мартенівців будуть сторицею оплачені.

Нерідко він підказував науковцям: отут шукайте, над оцим поміркуйте. І був дуже радий, коли ті допомагали сталеварам.

Так, на зміну вогнетривкій цеглі, з якої мурувалися печі, прийшла магнезитова, і стійкість склепіння збільшилась у багато разів.

Найчастіше Дорошенка можна побачити біля сьомої печі. До душі йому оцей меткий сталевар з веснянками і по-дитячому припухлими губами. «Робота біжить поперед нього», — сказав він якось про Пометуна, хоч загалом не щедрий на похвалу. А одному з кореспондентів сказав лаконічно:

— Наш Гриць — хорошої марки людина.

Щоправда, не всіх кореспондентів поважає Дорошенка. Є, на його думку, серед них «тріскуни».

— І про мене, — каже, — такі писали. Прочитаєш — аж перед людьми соромно: ангел та й годі. Тільки що крил немає! І все так легко, все так просто — можна подумати, що ми тут не крицю варимо, а ромашки збираємо. Такий навіть соромиться про піт чи газ десь згадати, бо це псує його солодкий «натюрморт». А скільки гучного грому — «двобій», «подвиг», «героїзм»! Просто ми не уявляємо себе поза мартенівським цехом, любимо свою працю, вкладаємо в неї весь свій розум, і силу, і серце — ось так, як Грицько.

Є ще один улюбленець у Петра Степановича — Залощ.

Коли він уперше побачив коло печі цього циганкуватого парубка з неймовірно чорною чуприною, то мимоволі подікавився:

— Як звати?

— Петром, — одказав той, ніяковіючи від гострого погляду металурга, про славу якого він уже чув.

— Тезко, значить,— прояснів на виду Дорошенко.—
Може, ще й по батькові Степанович?

— Степанович.

— Ого! — і зовсім звеселів сталеварський майстер.—
Тезко в квадраті! Що ж, будемо варити сталь разом.
Я чомусь певец, що ти мене не підведеш. Правда ж?
Усе-таки — тезки!

Сьогодні у Залоша, який працює на сусідньому з По-
метуном восьмому мартені, незвичайний «ревизор» — бать-
ко. З характером дідусь! Не ахкає, не цмокає язиком, не
сплескує в долоні, а тільки никає по майданчику, дослу-
хається до всього, зазирає в усі закапелки і — мовчить.
Далебі, ревності мучать старого хлібороба: з діда-прадіда
він коло землі ходить, у супрязі з сонцем хліб вирощує
і переконаний, що немає благороднішого на землі заняття.
Але, виявляється, і крицю з вогню добувати — не
останнє діло!

То, може, й не варто синові ставити на карб те, що
він заручився з крицею, а не з пашницею?

Батько несамохіть замилювався своїм «малим» — він
тут і справді, як отой Котигорошко. Махнув рукою — під-
повзла низка залізних колісок із бруктом, а машина їх
бере оттакелезним рогачем, засовує в піч і перекидає... Ще
махнув рукою — поплив над головою кран, підкотилися на
рейках дві величезні чаші з чавуном. Узяв одну чашу
кран, делікатненько підняв, перехилив і ну виливати
в піч. А іскри — в усі боки! Деякі й синові на плечі
падають, на руки, та він анітрохи не боїться.

Не втерпів старий:

— Скільки, Петре, в отому... казані?

— Дрібниці. Якихось сто вісімдесят тонн.

— Гм,— тільки й спромігся сказати батько. Ще похо-
див туди-сюди, далі торкає сина за рукав:— Може, посо-
бити?

Усміхнувся син:

— Не турбуйтеся, тату. Впорасмось.

У Пометуна саме пішла сталь — до самого даху здійнявся стовп полум'я.

— Піч прорвало, чи що? — злякався старий Залощ.

Син заспокоює, всміхаючись:

— То ми самі «прорвали», щоб сталь випустити в ковші.

Раптом погляд батька упав на мітлу під ногами.

— Мітла? — зрадів він знахідці.— Можна помахати?

— Будь ласка,— усміхається син.— Тільки отам, ближче до печі.

— Можна й там, а чого ж,— одразу погоджується старий і ступає кілька кроків до мартена. Е, та тут пече скажено. Кризь одсежу чути, як пашить піч. А як ближче підійти? Ух, наче окріп шпарить!

— Подобається моя робота? — спитав Залощ, коли батько, геть упрілий, але задоволений, поклав мітлу.

— Я думав, що ти тут, сипку, тільки кнопочки натискуеш.

— Є й кнопочки, тату. Ось дивіться,— він підвів Степана Івановича до пульта управління.

Потім гість довго стежив за стрілками-самописками у контрольно-вимірювальних приладах. Тут уже не приховував свого захоплення:

— Вигадають же таке! Само пише, матері його ковінька!

— То як моя робота, тату? — вкотре допитується син. Батько хвилюку шкріб за вухом.

— Стоюща, нічого не скажеш,— мовив він по паузі.— От тільки трохи жарко.

— Жарко?! — удав здивованого Петро.— Що ви, тату! Температура саме враз. Це оп наш Микола (підручний Лепський був саме у відпустці) зараз десь у Ялті, сердега, смажиться. На пляжі, на курорті. Отам спекота!

— Шкилюєш із батька? — насупився старий.— Дивися, щоб я тобі не дав лупок, Котигорошку всемогутній! Підручні реготали, слухаючи добродушне буркотіння

Степана Івановича. А Залош почував себе на сьомому небі: батькові подобалась його робота!

Коли вдруге підійшов на піч Дорошенко, він, не приховуючи задоволення, похвалився:

— Петре Степановичу, батя каже, що у нас робота стоюща!

Дорошенко потиснув руку старому Залошу:

— Спасибі що хоч ви приїхали та розтлумачили своїй дитині, яка в неї слава робота. Я, правда, вже сто разів йому про це торочив, але хіба вони слухають старших?

— А я ось зніму пояс та всиплю йому...— в топ Дорошенкові сказав батько Залоша, і сміх на майдапчику залунав з новою силою.

2

Навіть коли б у залі того дня вибухнула бомба, вона б не викликала стільки розмов, як виступ цього задержаного хлопця з карими очима. Він жваво, майже підтюпцем вибіг на сцену і, ще не зійшовши на трибуну, почав говорити, наче боявся, що йому не дадуть висловитися до кінця.

— Близьче до мікрофона,— попросив головуючий.

І тоді учасники Всесоюзної паради сталеплавильників у Запоріжжі почули слова, які нікого не залишили байдужими.

— Я взяв слово, щоб зробити маленьку поправочку. Досвід роботи нашої комсомольсько-молодіжної бригади свідчить, що на 185-тонній печі можна виплавляти не менше як двісті—двісті двадцять тисяч тонн сталі на рік.

— Скільки? Що він сказав? — почулися здивовані го-лоси.

— Тю, оце загнув хлопець! — обмінювалися враженнями недовірливі.

А залом попливло:

— Хто такий? Із якого заводу?

Головуючий дзенькнув олівцем по графіну:

— Товариші, прошу уваги. Виступас сталевар «Запоріжсталі» Григорій Пометун.

Григорій не чекав такої реакції залу, але здаватися не збирався. Тим більше, що в своїх словах він був переконаний: не один вечір із своїми змішниками просидів над підрахунками — аж у голові часом макітрилось од цифр.

— Повторюю, — пояснив Григорій. — Двісті — двісті двадцять тисяч тонн. Хоч я знаю, що на деяких заводах продуктивність таких печей не сягає й півтори сотні. Але з цим пора кінчати. — Перечекавши мить, сталевар додав: — У майбутньому ж продуктивність печей можна довести до двохсот п'ятдесяти і більше тисяч тонн. Я в цьому певний.

— Самовпевнений хлопчисько! — сердито кинув хтось із присутніх.

Але серед учасників наради було чимало таких, кому до душі були й задержуватість, і вивченість, і запал цього молодого сталевара.

— Він знає, що каже, — почувлися голоси.

— Від заporожців можна всього чекати: вони несамо-вिति в роботі.

— І скільки ж триватимуть плавки? — запитав хтось із залу.

Пометун піби чекав на це запитання:

— Шість годин з хвилинами.

Знову пожвавлення в залі.

— Це — легковажно! Хлоп'яцтво!

Отоді Григорій і сказав те, заради чого він вийшов на трибуну:

— Я із сталеварами сьомої печі Миколою Степаненком і Михайлом Онищенком беру зобов'язання до кінця цього року виплавити на своїй 185-тонній печі двісті тисяч тонн сталі!

Більшість зустріла ці слова оплесками, але були й скептики:

— Трибуна — не піч, вона все стерпить!..

Григорій розумів, що останнє слово скаже сама «сімка». Хай тоді начуваються ті, хто сьогодні кешкував з його виступу.

З новою силою розгорілося змагання на «Запоріжсталі». Дедалі коротшими ставали плавки, щораз важчими відходили від мартенів ковші зі сталлю.

«Сталевар Якименко зварив плавку за сім годин!» — повідомляла блискавка біля входу в мартенівський цех. Через кілька днів її змінила інша: «Григорій Завць довів тривалість плавки до шести годин тридцяти хвилин». Того ж дня Олексій Небиліцин зварив плавку за шість годин. А потім сказав своє вагоме слово Пометун, зваривши рекордну плавку за дивовижно короткий час — за чотири години і двадцять п'ять хвилин.

Нелегко давалися ці рекорди. Але командири комсомольскої «сімки» виявились на висоті. У 1955 році їхня піч дала країні понад 206 тисяч тонн сталі. Це був світовий рекорд продуктивності мартенівських печей такого типу. Бригада Григорія Пометуна завоювала звання кращої комсомольсько-молодіжної бригади України. Двадцятип'ятирічного запорізького сталевара було обрано членом Центрального Комітету комсомолу України і депутатом обласної Ради депутатів трудящих. Ім'я знатного запорізького сталевара-комсомольця було назване на Всесоюзній нараді працівників промисловості, а учасники наради закликали всіх металургів країни рівнятися на Григорія Пометуна.

Того ж року в Москві побачила світ книжка Пометуна «За високі зйоми сталі». Дорога вона Пометунові не тим, що просидів над нею не один вечір і витратив не одну відпустку. І навіть не тому дорога, що про досвід своєї праці він прагнув розповісти так, щоб це допомогло всім, хто звернеться до книжки, опанувати «секрети»

його майстерності. Книжка була дорога молодому сталеварові тим, що за кожним її рядком і словом були дні, місяці й роки його невтомних шукань, вогняних вахт, сміливого дерзання.

3

Коли б хтось запитав запоріжсталівців: «Кого ви вважаєте сталеваром номер один?», — дев'яносто дев'ять процентів, а то й усі сто назвали б прізвисьце — Дорошенко. А чому? Тому, що він був учасником першої плавки на «Запоріжсталі» в тридцяті роки, запалював вогонь у відроджених після війни мартенах? Тому, що він перший на заводі заслужений металург України та ще й кращий плавильний майстер Радянського Союзу? Чи, може, тому, що на «Запоріжсталі» трудяться десятки й сотні його учнів, вихованців, послідовників? Ні. Просто це ім'я невіддільне від імені славетного запорізького металургійного заводу. Дорошенко мовби народжений для «Запоріжсталі».

Сотням трудівників цієї велетенської держави стали передав він свою майстерність, своє невгамовне завзяття, свою дивовижну любов до вогневого діла.

Вимогливий до себе і до людей, суворий, часом навіть різкий в оцінках, скупий на похвалу й нетерпимий до найменшого нехлюйства в роботі, він усе-таки став загальним улюбленцем колективу. Завдяки чому?

І знову ж запоріжсталівці відповіли б по-різному.

«Дорошенко вмів так гартувати людину, що вона стає міцнішою від криці», — сказав би один.

«Коли цей плавильний майстер гляне па піч, він одразу визначить, що за людяпа при ній», — відповів би другий.

«Петро Степанович навчив нас працювати і жити при високому «тепловому режимі», — мовив би, мабуть, третій.

І всі б мали рацію. Та чи не найбільший талант Дорошенка в тому, що він уміє безпомилково визначати серед новаків майбутніх майстрів-прометеївців. Скільки разів було так — підійде Петро Степанович до печі, поспостерігає за роботою якогось підручного, щось поспитає, щось порадить, а потім покладе руку на плече і, осяявши юнака своїми ясно-сірими очима, скаже:

— Будеш, хлопче, варити сталь!

І ні разу не помилився.

Буває, хтось із сталеварів втратить певність у собі, завагається: чи не втрачає владу над піччю? Чи не переоцінив свої можливості? Аж гульк — Дорошенко. Мимохід оглянув робочий майданчик, зазирнув крізь сині скельця в піч і, мовби між іншим, вигукнув:

— Гарний вогник!

Того «гарного вогнику» Петра Степановича досить сталеварові, щоб він знову відчув у собі силу.

Тепер багато новинок у мартенівському — хромо-магнетитове склопіння в печах, стиліскоп для блискавичного визначення хімічного складу металу, «міна» для відкриття сталевипускного отвору! До всього цього вчені й інженери дійшли за настійними пропозиціями Дорошенка. І в битві за введення кисню Петро Степанович був не рядовим бійцем.

Зате радіє серце ветерана «Запоріжсталі»! Його товариші й учні — майстри найкоротших у світі плавок! Вони випередили магнітогорців і кузнечан. Досвід запорізьких крицеварів вивчають і застосовують металурги Нижнього Тагіла, Дніпропетровська, Кривого Рога, Череповця, Макіївки, Челябінська, Комунарська...

Чи давно газета «Правда» друкувала розповідь Семена Якименка та його товаришів про швидкісні методи сталеваріння, а сьогодні в ній ділиться досвідом роботи кращий учень Петра Степановича — Григорій Пометун.

До Пометуна у Дорошенка особливі почуття — як до

рідного сина. Знає, що Гриць без батька виріс та й з-під материного крила раненько випурхнув. Розум у молодого сталевара ясний. В цьому перекопався Петро Степанович, коли в цех завітала група закордонних туристів. Дорошенко познайомив гостей з Пометунюм і один з іноземців запитав:

— Скажіть, містер... Пометун, хіба ваша сталь чимось відрізняється од тієї, що варять, наприклад, у нас, в Америці? По-моєму, нічим!

— Аякже, відрізняється, — змірявши поглядом іноземця, мовив Григорій. — По-перше, американці ще не варять такої сталі, як у нас — за якістю. Про це я сам читав в одній з газет, яка передрукувала статтю із американського журналу. А, по-друге... — Пометун глянув уздовж печей, паче хотів побачити зразу всіх товаришів своїх, — по-друге, нашу сталь варять люди з усмішкою, з насомодою, з гарним настроєм. Адже вони — вільні люди! І працюють на себе, а не на дядечка. Різниця, як бачите, величезна!

«Молодець Гриць, — задоволено усміхається Петро Степанович. — Йтиму на пенсію — обов'язково запропоную його кандидатуру на своє місце. Цей не підведе!»

Іще одна радість у Дорошенка — незабаром прийде його стежкою на завод другий син — Олександр. Учора допомагав йому вчити уроки. З якогось підручника випали сталеварські скельця.

— А це ж навіщо? — підняв і подав Сашкові окуляри. — Так... — почервонів той.

«Росте, значить, зміна!» — зрадів батько.

ПОМЕТУНОВА ЗОРЯ

1

Дорошенко дістав із накладпої кишені окуляри. Скельця в нього саморобні, бо стандартних окулярів Петро Степанович не визнає, зневажливо називаючи їх «проекторами».

— Як справи, Михайле?

Кінебас провів по обличчю брезентовою рукавицею, збиваючи краплини поту, усміхнувся:

— На мазі плавка.

Де й поділася колишня вайлуватість цього велетня! Чітко, безпомилково веде плавку Михайло, якого ще недавно вважали новачком. Відчувається, що ось-ось він і досвідченим сталеварам на п'яти наступить.

Дорошкові й самому не віриться, що колись Михайло боявся, як би йому «кран не впав на голову».

Змужнів сталевар, повірив у себе.

«Віра сил додає людині,— думає Петро Степанович.— Тільки треба допомогти їй знайти цю віру. І не слід квапитися з висновками. Трапляється, що в людини, як у печі, зверху шлакова піна, а колушнеш глибше — сталь, натуральпа, справжня. Звісно, до цеху потрапляють люди й випадкові, «позамарочні». А проте такі тут довго не затримуються: мартепівський вогонь, як рентген, просвічує таких і часом зцілює від, здавалося б, невиліковних «болячок».

Кінебас бере пробу — зачерпнув з печі варива, злив на підлогу, а іскри аж на розхристані груди скачуть. Така жвависть металу свідчить про високий вміст вуглецю. Доведеться трохи «пригасити» її жар вапняком та рудою. І без лабораторії вже визначає, чого бракує сталі, а чого в ній — надлишок. За його сигналом гримлять па

рейках завалювальні машини, летять у піч «спеції» — поліровка...

— А кран на голову не падає? — жартує Петро Степанович, бачачи, що Михайло мокрий, наче скупаний, відійшов на мить «хапонути» свіжого повітря.

Кінебас усміхається, збивши шолома на потилицю:

— Ох, ви ж і злопам'ятний, Петре Степановичу!

— Не важко? — вже серйозно питає старий сталевар.

— Степановичу, хіба улюблена робота може бути важкою? — запитанням на запитання відповідає командир «п'ятірочки».

«І правда, — міркує про себе Дорошенко. — Якщо любиш роботу, хіба вона може здаватися тяжкою? Молодець Кінебас, прямо-таки філософом став коло печі. Що то значить, робітнича «поліровка!»

2

Зміна закінчувалася. І хоч позаду була напружена трудова піч, особливої втоми Григорій не відчував. Та ще бадьорила думка: «Відпочину трохи, побавлюся з доньками, а потім за вудку і до Дніпра...» Вчора лише з годипку посидів і приніс додому з десяток чималеньких окунів. А перший підручний, Володя Христич, підчепив зубато-го щупака.

— Ти на яку наживку, Гридю, вчора ловив? — підійшовши впритул, поцікавився Христич. Виявляється, його думки зараз про те ж — про Дніпро...

— На дощового черв'яка, — відповів Пометун, даючи сигнали машиністові завалювальної машини.

«Свою» сталь він уже випустив. Тепер робив завалку для наступної зміни. «Треба зробити на совість, щоб не було соромно перед товаришами», — думав він, показуючи машиністові, куди висипати чергову мульду. А брухт цього разу якийсь чудернацький — чого тільки в ньому

чепас: розчахнута башта гітлерівського «тигра», іржаві чепиги плуга, чайник із вм'ятинами на боках...

На якусь мить спалахнула думка: «А що, коли це той «тигр», що убив мого батька?» Згадалася похоронна: «Поліг смертю хоробрих». Навіть проти цього броньованого звіра наші бійці йшли на повний зріст. Якщо й гинули, то смертю хоробрих — не похитнувшись, не злякавшись, не відступивши...

Відкотилась, мелодійно видзвонюючи, завалювальна машина, і Пометуц, прикриваючи очі рукавицею, став оглядати пороги — чи нічого не залишилося на них від брукту? Тут порядок, і в цьому вікні нормально, і в цьому...

«А як там фріцівський «тигр»? Переплаavimo тебе на наймирнішу в світі крицю. У Києві хтось доторкнеться рукою до нержавійки в метро і йому навіть на думку не спаде, що колись ця сталь убивала...»

Палажкоче полум'я в печі — вже металобрухт став вируючим огняним плесом...

І раптом — сліпуче сяйнула піч. Боляче вдарило в груди...

Григорій, паче підтятий, горілиць упав на гарячі металеві плити майданчика...

Христич, якого теж шмагнула повітряна хвиля, насилу втримався на ногах. Він кинувся до нього, опустився на коліно:

— Грицю!!!

Здавалося, до найдальших закашелків пічного прольоту долинув отой розпачливий вигук підручного. Прибігли товариші, схилилися над Пометуном:

— Дихає...

— Віднесімо далі від печі,— пропонує Володя, бачачи, як по обличчю Григорія в'юниться червоно-гарячий струмочок. Штанипа на позі теж підпливає кров'ю...

Взяли товариші сталевара, понесли до будки, а за ними по залізних плптах наче хто пелюстки маку розспав...

— Що трапилося? — допитуються всі.

Христич знизує плечима, дивлячись на мертвно-блідє обличчя друга:

— Піч ціла. Нічого не розумію...

Просто до печі підкотила «швидка допомога».

— Так і знав! — до гурту підбіг, тримаючи на рукавиці шматочки рваного заліза, сталевар сусідньої «вісімки», фронтовик Степан Шестаков.— Гриця поранило снарядами...

Якимсько, помацавши уламок броші, підтвердив:

— Гостинець од Гітлера. По-моєму, стодвадцятип'яти-міліметровка,— і пояснив:— Мабуть, із шихтою до печі попав снаряд...

Промчала заводським подвір'ям «швидка допомога».

Дорошенко тим часом кричав по телефону:

— Хірурга потрібно! Кого привезуть?.. Гриця, нашого найкращого сталевара. Пометуна, кажу, повезли до вас. Поранений...

Христич стояв поруч і, смикаючи Петра Степановича за рукав, благав:

— Скажіть, щоб обов'язково врятували... У нього ж двоє дітей...

— Хто просить? — Дорошенко, не відриваючи трубку од вуха, обернувся і побачив заклопотані обличчя сталеварів, підручних, машиністів, крапівниць. — «Запоріж-сталь» вас просить! — гукнув так, наче хотів, щоб у лікарні його почули й без телефону.

Повісивши трубку, Петро Степанович попросив цигарку.

Хтось, подаючи йому пачку «Беломора», зітхнув:

— Такого сталевара втратили...

Дорошенко сердито зиркнув:

— Не спіши панахиду правити! Наш Гриць хоч рачки, а приповзе до своєї «сімки». От тільки підрихтується трохи...— І наказав:— По місцях, товариші. Печі не ждуть.

Після того як народилася друга донька, Шура облишила свої вагон-ваги у доменному. Командує двома крикухами — а це, як виявилось, не так і просто. Спасибі, Гриць допомагає — то на прогулянку піде з малечєю, то в крамницю збігає. Сьогодні старшу обіцяв на риболовлю взяти, то вона весь ранок набридає матері:

— А в що ми будемо рибу класти? А якщо дуже велику ввіймаємо? А якщо нічого не вловимо?

Гриць же, як на зло, затримується. Прийшли вже, здається, всі, хто працював у нічну зміну. Шурі видно у вікно, як вони заходять у під'їзди. Он навіть Волжан — цей велетень — марширує додому. Але чого це він минає своє парадне? Сюди прямує. Чи не до Пометунів часом?

Серце Шурине тенькнуло — щось із Грицем!..

Метнулася до дверей, прислухалась — Волжан піднявся сходами, зупинився, переводить подих.

Рвучко розчинила двері, втупилася в гостя:

— Що трапилось, Володю?

Той, видно, хитрує:

— Гриць іще не прийшов? — а в очах тривога і розгубленість.

Шура вихопила з коляски Світланку і до дверей:

— Володю, кажи, де він?

Волжан заспокоює:

— Та живий... У лікарні на чотирнадцятому селищі... Догнав Шуру вже внизу:

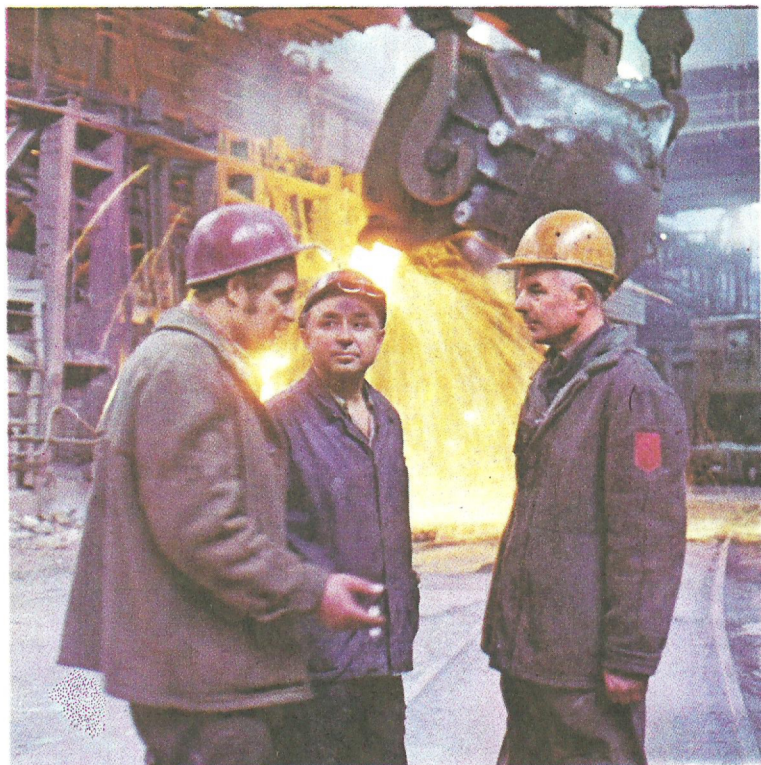
— Віддай дитину! Я понявчу, поки ти...

...Хірург іде назустріч Шурі і всміхається.

«Значить, живий... Тільки б живий! Хай навіть покалічений, але живий! — гарячково пульсує думка в Шурі.— Де ж він?»

Хірург щось простягає їй на долоні. Шматочок заліза, чи що?

— Осколок. Можете взяти на пам'ять. Ваш чоловік народився в сорочці. Коли б оця чортівня пройшла трохи лівіше... я б уже нічого не міг зробити...

Є. Проскурін біля мартена

П. Дорошенко з внуком

— То він живий? — ніяк не може прийти до тями Шура.

— Живий і житиме... ну, сто років я вам не обіцяю, але дев'яносто дев'ять — гарантую, — жартує хірург.

Шура впала на стілець і вже не могла стримати сльози. Якась медсестра почала заспокоювати її, пропонувала випити ліки, але хірург владно наказав:

— Залиште жінку. Невже ви не розумієте?..

3

Кривоніс завжди протестує проти отого «прості радянські люди». Які ж прості, коли вони — радянські? Хіба це проста людина, яка з молоком матері всотує в себе поняття, що «наше» вище «мого», що червоний колір — найблагородніший, що праця перетворює світ? Хіба проста людина могла перед лицем світового капіталу здійснити Жовтневу революцію і відстояти її в боях від посягань десятків держав? Хіба проста ота людина, яка захистила світ від найлютішого ворога людства — фашизму?

Уже десятий рік працює Кривоніс парторгом мартецівського. Всіх членів партії знає не з анкет і не з виступів на зборах. Здається, навіть мрії кожного йому відомі. Скільки тут прекрасних людей! Що не ім'я, то жива легенда. І за кожним іменем — тисячі тонн сталі, виплавленої для Вітчизни. Сталі, що, либонь, бере від людей оті найкращі якості — надійність, міцність, довговічність.

Петро Прохорович їх любить. Усіх. Ні, вони не святі, бо святих, мабуть, тільки в книжках зустрінеш. Ще й зараз про трудову людину часом пишуть так, що тільки дивуєшся: навіщо ж їй ордени та медалі дають, якщо все йде легко, мов по маслу?

Один із перших у списку — Дорошенко. Кривоніс уявив його набурмосене обличчя. На перший погляд, непривітний, бурчить, як свекор, а яких майстрів «зліпив»

із колишніх селяків, котрі й до печі підійти боялися! Усе, що Дорошенко обіцяє,— він робить, слова свого завжди дотримує, може, колись і візьме зопалу на себе зайву «цифру», але потім із шкіри лізе і — виконує! Декому не подобається, що «колючкуватий». То й що ж? Троянда теж із шпичаками!

Або взяти Якименка. Цей сталевар, як і на фронті, не один раз кидав клич: «Комуністи, за мною!» І йшли за ним на штурм світових рекордів і комуністи, і комсомольці, і всі трудівники цеху.

Роздуми Петра Прохоровича перервав Пометун. Його усміхнене обличчя з'явилось у дверях:

— Чи можна, Прохоровичу?

— Прошу, Грицю! — зрадів гостеві парторг.— Заходь, сідай, будь ласка,— вказав на диван.— Як рана?

Григорій жартує:

— Заживе до весілля... моїх дочок.

Він щойно з лікарні, трохи схуд. Але карі очі горять так само молодю, натхненню.

— Знайома річ,— поляпує диван і сміється.

Петро Прохорович не розуміє, що так розвеселило Григорія.

— Диван же оцеї дерматином я обтягував, коли був на «засланні» в підсобці!

Кривоніс відкинувся на стільці:

— То ти майстер на всі руки! Недарма тебе хочуть майстром на четвертому блоці зробити. Говорив уже начальник цеху?

Григорій перестав сміятись, сердито махнув рукою.

— Відбивався, як міг, але нічого не виходить. Начальник каже, що сталеварів у нього досить, а майстрів бракує. Який же з мене майстер, коли мені лише двадцять сім років?

— Не прибідняйся, Грицю,— розважливо мовив Петро Прохорович.— Кому ж і бути майстром, як не такому сталеварові — снайперові? А що ти про двадцять сім ро-

ків згадав — дуже доречно. Виходиш, голубе, з комсомольського віку. Ти розумієш, на що я патякаю?

Пометун запарівся.

— Розумію... Ось і заяву припіс,— подав він партягові складений аркуш паперу.— Написав, як умів.

Кривоніс розгорнув аркуш, розгладив його рукою, прочитав:

— Рекомендації вже є для вступу в партію?

— Хочу вас просити, Петре Прохоровичу,— підвівся Пометун.

— З радістю, Грицю. Власне, я тебе вже давно вважаю комуністом.

4 (

Єгор намагався йти твердим, розгопистим кроком: хай усі бачать, що це крокує не безтурботний підліток, а трудівник, хазяїн колгоспної ниви — механізатор. Коли сидів на тракторі, очі злипалися, а тут раптом зникла втома, на серці радісно, мовби не після важкої нічної оранки, а по прочитанні гарної книжки.

Біля чийогось двору сидять дві жінки. Насіння лузують, про щось перемовляються. За звичкою вклонився і побажав їм доброго ранку, а потім кілька хвилин до нього долітало:

— Олімпіадя Єгорко, пайменший. Вилюднів, такий красень став. На тракториста вивчився. В батька пішов.

— А батька ж, либонь, і не пам'ятає. Як пішов на фронт...

— Четвірко їх лишилося на руках Олімпіади — одне за одного менше...

То для Проскуріпа — як страхітливий сон: багато людей, крики, плач, а він сидить на руках у батька і нічогосіпько не розуміє. Сидіти йому зручно, і бачить він далеко, бо батько високий і стрункий, мов явір. Дивно, але

обличчя батькового не може пригадати Єгор, а ось те, що йому було зручно сидіти на руках — відклалося в пам'яті. Коли хлопець хоче відновити в уяві образ батька — пригадується маленька фотокартка, що збереглася в матері, — батько в білій сорочці з темним галстуком і гладенько зачесаним волоссям.

— Тут він на себе мало схожий, — пояснювала не раз мати. — У Москву поїхав до дядька й з'явся. А галстук йому фотограф пачеспив. І волосся ото, прилизав — мабуть, на карточці не вміщалося.

Сяйнули білістю берізки біля рідної хати. Скільки пам'ятає себе Єгор, чулося йому їхнє ніжне шелестіння. Вони дорогі йому, як ота батькова фотокартка. Посадив їх батько ще до війни. Під час окупації гітлерівці витовкли гайок, поламали берізки своїми машинами. А прогнали фашистів і — знову зазеленіли батькові берізки, одягли святкові сережки, загомоніли щось радісне.

У дворі — гість. Мабуть, тільки-но зайшов, — чмодан на призьбі стоїть, не встигли занести до хати. Це старший брат, Василь. Костюм на ньому гарний, сорочка біла, як сніг, а черевики аж сяють.

— Привіт сталеварові! — статечно, мов дорослий, за руку поздоровкався Єгор з братом.

— Не сталевар, а підручний, — уточнив, запалюючи цигарку, Василь.

— А хіба ти сталь не варити?

— Варю.

— Значить, сталевар!

Мати стоїть, склавши руки на фартусі, милується синами, раптом щось згадала — запечалилась:

— Побачив би оце батько...

— Не треба, мамо, — заспокоїв її Єгор.

Та ось і найстарший — Михайло. Він теж з нічної. Неквапно помив руки, витер їх рушником, розчесав русяве волосся.

— Ну, здоров, — розкривши обійми, пішов пазустріч

гостеві.— Молодець, що не забув Дубровку. А то дехто вже носа верне від села...

— Я тільки в гості, Мишо.

Найстарший Проскурін мовби й не чує:

— Подивився, які трактори нам дали. Ми з Єгорком візьмемо тебе на сімейні курси. А десь через рік сядеш сам за штурвал. Як вийдемо втрьох у поле!..— замріяно каже Михайло, потираючи руки від задоволення.— Хай усі бачать — Проскуріни орють!

Василь чемно помовчав, поки говорив старший брат, а потім узяв його під руку:

— А я, між іншим, мрію побачити на «Запоріжсталі» і тебе, і Єгорка. Уявляєш, три брати — сталевари! А там, на Запоріжжі, наших, дубровських, поважають. Де тільки не зустрінеш земляків — і на будові, і в цеху, і навіть серед начальства.

Почали гадати, хто ж це найперший із Орловщини проклав стежку до Запоріжжя. Либонь, їхня Марія. Завербувалася на відбудову Дніпрогесу, а потім писала подругам: «Приїжджайте! Шкодувати не будете!» За дівчатами слідом — і хлопці подалися. Один із них, ось Василь Проскурін, влаштувався на роботу в мартепівському. Розповідає, що важко, але надзвичайно цікаво.

— Ні, братику,— басом одказує найстарший Проскурін.— Ти там як хоч, а нас із Єгорком не чіпай. Я вже не уявляю себе поза рідною Дубровкою, та й у Єгора міцна хліборобська жилка. Правда ж, брате?

Єгор випростався, випнув гордо груди:

— Я з трактора — нікуди!

Мати порасться коло плити і краєм вуха дослухається до розмови синів. На хвильку відірвавшись од справ, просить Василя:

— Не спокушай найменшого, синку. Благаю тебе.

Потім брати йдуть на Беленьку купатися. З галасом борюкаються в холоднуватій воді.

Василь час від часу заводить мову про «Запоріжсталь», але Михайло байдуже відмахується:

— Ми, братику, степовики. Наш корінь тут.

Єгор згадав, як уночі зустрівся в полі з лисицею.

— Мало під трактор не потрапила, руда. Між іншим, — обертається він до Василя, — ти знаєш, чим пахне свіжа рілля? Ота, що тільки з-під лемеша?

— Чим же? — знизує плечима той. — Землею, мабуть.

— Грибами! Рижиками й печерицями.

— Смаженими чи сирими? — жартує Василь.

Єгор кидається натоплювати старшого брата, але Михайло їх зупиняє і показує на пагорб. Там стоїть жінка в білій хустині і махає рукою. Така знайома хлопцям постать.

— Мама кличе обідати.

— А гриби будуть? — випірнув з води Василь.

— Ні, дамо тобі на закуску кусень сталі, — сміються брати.

5

Шура, як і раніше, цікавиться всім, що відбувається на роботі в чоловіка. Навіть донечки дослухаються до розмов батька та матері. В їхній мові можна почути й «мартен», і «блок», і навіть «містер Ікс». Коли народилася Світланка, у лікарні Григорієві сказали:

— На жаль, товаришу Пометун, знову у вас не сталевар. Дівчинка.

— Нічого, — аж ніяк не журичись, відповів він. — Добра дружина для сталевара — то теж велике діло!

Отож ростуть «дружини сталеварів». Старша цього року йде до школи.

Тепер Григорій — майстер на блоці. Печей у нього три. Сталевари Шурі знайомі — Шатайло, який був першим підручним у чоловіка, Шабалін, який став сталеваром.

варом недавно, і Олексій Сидоренко — давній друг Гриця, визнаний майстер швидкісних плавок. Звісно, тепер чоловікові важче: на одній печі все гаразд, так на другій якась халепа — недогріту сталь випустять чи вуглець дочасно випалять і тоді доводиться чавун доливати. Підтягнеться й друга піч, то на третій якась приклюдка. А відповідає за все майстер. Мимо цехової «Оси» йому часом навіть страшно проходити — жалить пещадно вона бракоробів...

Та веселий повертається Гриць додому. Все частіше до нього приїздить кореспонденти. Пишуть про майстра четвертого блоку.

Шурі й приємно читати оте і трохи лячно: а що як не справиться Григорій з роботою? Тоді скажуть: а писали!

Нещодавно був кінооператор із Москви — знімав фільм про Григорія. Приходив і додому. Її, Шуру, насилу умовив стати перед об'єктивом.

— Віп — сталевар, а я тут при чому? — відкараскувалася вона.

Сьогодні від того кінооператора принесли телеграму. «Вітаю героя», — пише москвич. Мабуть, закінчив роботу над своїм фільмом, у якому центральний герой — Гриць, і поспішає про це повідомити.

Григорій прийшов з Дніпра і теж не падав тій телеграмі ніякого значення.

— Люблять кореспонденти кидатись гучними словами — «герой», «богатир», «снайпер»! — сказав віп дружині.

А ранком тільки зайшов до душевої перед зміною — і ледве встояв на ногах: накиннулися на нього хлопці, обіймають, аж ребра тріщать. Потім, коли над ним виросла «мала купа», заблагав:

— Скажіть же, чорти замурані, за що ви мене духочелите?

Зрозумівши, що Пометун анічогісінько не знає,

сталевари підхопили його на руки, підкидають угору, скандуючи:

— Радіо треба слухати! Радіо треба слухати!

Добряче познущалися сталевари над молодим майстром, перш ніж повідомили новину, яку вже знав увесь завод: Пометуну присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці.

Тільки тепер Григорій зрозумів телеграму кінооператора.

Увечері Гриць знайшов на своєму столі гору телеграм. Та чи не найдорожчою була з Іллінки, від матері та братів і сестер: «Поздоровляємо нашого славного коваля із Золотою Зіркою!»

ВОГНЯНЕ ТЯЖІННЯ

1

Два велетенські «знаки запитання», перевернуті догори, підхопили з платформи кількаметровий казанище, від якого пеймовірно пашіло жаром, і понесли до печі. Третій «знак запитання», трохи менший від перших, підняв той «казан» за огузок — і цех розцвів міриадами зірок. Крізь густу вогненну віхолу ледве проглядався сліпучо-білий ручай.

— Сталь? — обернувся до брата Єгор.

Василь ховає усмішку:

— Що ти! Це — рідкий чавун.

А Єгорові здається, що це не чавун, а саме сонце «вроздріб». Ніби воно не скотилося за звичкою за обрій, а опустилося десь на заводському подвір'ї, і сталевари поспішають розвезти його по цехах в одих здоровенних «казанах». Але ж Єгор — не дитина, в це не може вірити.

Старший брат пробує щось пояснити, але Єгор нічого не збагне, мовби той говорить іншою мовою. Навіщо заливати в піч чавун? Кому жестами подає сигнали сталевар, якщо нікого ніде не видно? Що кричить репродуктор, якого за гуркотом навряд чи почуєш?

Для Єгора тут усе — загадка, все — «знак запитання». Ясно тільки одне: це — грандіозно!

До Запоріжжя Єгор приїхав з наміром подивитися місто, де трудиться брат і сестра, побувати на Дніпрогесі, покупатися. А на завод іти зовсім не збирався. Мовляв, і так ясно — вогонь, дим і спека...

Та Проскурін-старший його витяг. І, здається, добре зробив...

У перші хвилини Єгор мовчав, наче втратив дар мови. Його вразили і масштаби заводу, і оця повинь полум'я, і розмаїття звуків... Зяючі пащеки печей, гуркітливі завальовальні машини, крани, що літають над головою — усе це попервах приголомшує, а декого, ніде правди діти, й лякає.

На перший погляд Єгорові здалося, що тут панує хаос, котрий людині не під силу організувати, приборкати, скорити. Потім він побачив сталеварів — звичайних хлопців, часом зовсім непоказних, у пропалених робах, у збитих черевиках, з нерозлучними синіми скельцями... Вони спокійно походжали по робочому майданчику, незворушно підступали до мартенів і зазирали у вічка, керували завалкою печей, зливали на підлогу киплячий метал, кричали комусь у телефонну трубку... Поступово і непомітно прийшла й до Єгора певність, і вже довкола йому бачилися не вирування вогню й металу, а організований, злагоджений, продуманий процес, яким керує людина.

Проскурін відчув, як його серце проймається величезною повагою до цих людей. А ще він відчув гордість за людину, яка могла придумати таке чудо. Схоже почуття пережив Єгор тоді, коли вперше повів трактора у дворі училища механізаторів.

— Скажи, — спалахнули очі Проскуріна-молодшого, — а я б зумів отут працювати?

Василь, який давно вже хотів «перетягти» Єгора до Запоріжжя, а головне — влаштувати на роботу в мартенівському, бо вважав його мало це найкращим у світі, тільки руками розвів:

— Я ж працюю...

Зухвале, досі певідоме бажання охопило Єгора: влитися в оцей незвичайний колектив сонцеплавів, опанувати секретами сталеваріння, навчитися скорювати вогненну стихію! Навчитися, хоч би там що!

Сталевар ближньої печі натиснув кнопку на пультаі управління, і на мартені поповзла вгору залізна ляда. Піч сердито облизується червоним язиком.

— Що він ото робить? — хапав брата за руку Єгор. — Ще виллється сталь!

Василь заспокоює:

— Цього не станеться, не турбуйся.

Сталевар зачерпнув у ложку сліпучо-білого варива, лже його на підлогу, а іскри скачуть, ніби то бенгальський вогонь.

— Василю, він же згорить!

Брат пояснює, що це сталевар бере пробу. Вже по тому, як скачуть іскри, як метал «прилипає» до ложки, він може визначити якість криці.

Навіть без лабораторії.

— Бачиш? Посміхнувся. Значить, усе в ажурі, — каже він Єгорові.

Проскурін-молодший придивляється до сталевара. Каска, як у отих сибіряків, котрі вигнали з їхньої Дубровки фашистів, а потім з годинку дрімали у їхній землянці. Краплі поту від вогню червоні. На підборідді — шрам.

— Як його прізвище?

— Яковлев. На війні був дезантником. Кажуть, лікарі його «по шматочках» склали. А варить сталь по-гвар-

дійському! У нас фронтовиків багато,— похвалився Василь.

«Еге, так тут лише незвичайні люди працюють! — вражений, думає Єгор.— А я... Звичайний селяк... Куди мені!»

2

Заступаючи на зміну, Петро Залош насамперед питає:
— Як пічка?

Ці слова у колі сталеварів такі ж звичні, як «Чи клює?» в товаристві рибалок або «Який рахунок?» у компанії уболівальників футболу. Нерідко це «як пічка?» замінює «добридень», бо в ньому і щира зацікавленість працею товарища, і сподівання на добру крицю, і побажання всіляких гараздів.

«Пічка» — та кажуть металурги про свій велетенський сталеплавильний агрегат. Завалювальні отвори в них — «вікна», доломітові насипи — «пороги», а циклопічних розмірів черпак для взяття проби — «ложка». Усе просто, без претензій, скромно. Бо й люди це, як правило, надивовижку скромні.

Якось Залоса запросили на місцеву телестудію. Тисячі запорожців побачили того дня на екрані привітного, вкрай засмаглого при вогні красеня з усмішкою на вустах. Але як він, сердега, потерпав, ніяковів, губився, витирав хусточкою піт. Ніби піч менше гріє, ніж юпітери! А в кінці сказав режисерові:

— Хай йому грець! Ліпше я дві зайві плавки зварю!

А варити він уміє. Дивним огненним органом співає мартен, коли біля нього Петро.

— Він відчуває метал,— сказав про нього Дорошенко, і кращої оцінки сталеварові не може бути.

Погляньте, ось він на майданчику. Чорні кучері з-під шолома вибилися, як у сільського гармоніста. Реве і

стугонить загнущана ним піч. А він усе всміхається. З товаришами розмовляє — усміхається, зазирає крізь фіалкові окуляри в піч — усміхається, навіть коли заповнює паспорт плавки — усмішка не сходить з його обличчя. Мовби і втома його не бере, і спекота не дошкуляє...

А втім, не чорним бровам і чарівній усмішці завдячує цей робітник своєю славою. Він — чародій у своєму ділі, чи, як колись казали, характерник. Саме таким видався Петро Залош польським товаришам, коли їздив до Нової Гути ділитися досвідом. Чи не чудо — цей радянський «професор»-сталевар працював на їхніх печах, користувався тим же чавуном, рудою й шихтою, робив заправку, завалку, доводку плавки точнісінько, як і вони, однак... виплавляв на тисячі тонн металу більше, аніж господарі.

Вже коли від'їздив додому, кореспондент однієї з польських газет попросив Залоша сформулювати своє сталеварське «кредо». Петро Степанович засміявся та й каже:

— Не вигадуватиму нічого нового, бо є старе, але досить розумне «кредо»: «Пічка любить ласку, догляд і підмазку». Цю приказку я не один раз чув од свого вчителя, майстра сталеваріння Дорошенка і гадаю, що він має рацію.

На початку шестидесятих років ім'я Залоша стало відоме всій країні: на своїй «вісімці» він разом з товаришами зварив 237 з половиною тисяч тонн сталі. Це був світовий рекорд!

Але й на цій цифрі не зупинилися сталевари восьмого мартена. На наступний рік вони взяли зобов'язання зварити 240 тисяч тонн!

Не дримали й інші сталевари. Дорошенко, який став обермайстром першого блоку, кілька днів придивлявся до хлопців з другої печі, а потім, ніби між іншим, сказав:

— Молодці все-таки на «вісімці» — добре втерли носа деяким ветеранам!

Як і сподівався Петро Степанович, це декого зачепило:

— Ми б теж могли! — впевнено відказували одні.

— Не ликом шиті. Факт! — підтримували інші.

— То, може, обійдемо чемпіонів? — Дорошенко діяв за принципом: куй залізо, поки гаряче. Раз зачепило хлопців за живе, то треба роздмухати в них оцей вогник трудового суперництва.

— Обійдемо... На триста тонн! — випалив, блиснувши очима, Герценюк.

Петро Степанович покивав головою:

— Ну й герої! «Триста тонн». Може, триста грам? — і, подумавши, сказав рішуче: — Не менше, як на тисячу тонн!

— Домовились!

Ще яскравіше запалав вогонь другого мартена. Але «чемпіони» не мали наміру здаватися без бою. Залош і його друзі перейшли, як він казав, на «космічну швидкість». У змагання включилися й інші печі. Рік минув у неспокійних буднях. А потім було підбито підсумки — і торжествував Дорошенко: його «двійка» встановила новий світовий рекорд!

У цьому черговому рекорді запоріжсталівців була частка праці і новачка мартенівського цеху — Єгора Проскуріна.

Свій перший сталеварський гарт Єгор прийняв у бригаді Яковлева, на «двійці».

Був серпень. Сонце смалило так, що асфальт розплавився і тремтів, як холодець. Біля печі ж — справжнє пекло.

Єгор згадав першу розмову із старшим майстром.

— Хотів папі запорізькі пляжі побачити? — пожартував Дорошенко. — Отут у нас пляж круглий рік!

Олександр Яковлев — сталевар досвідчений, але надзвичайно вимогливий і до себе й до підлеглих.

— Сталь у нього кипить, і він сам кипить, коли працює, — каже про нього Петро Степанович. — Суворий? Життя його таким зробило, хлопче.

Василь розповідав, що Яковлев — десаптник, тяжко поранений, в тілі ще й зараз носить осколки.

— Сталевар — це, коли хочеш, командир. Він не має права упускати ініціативи з рук. Пустиш плавку на самоплив — вважай, програв бій! — таким був перший урок, даний Єгорові Яковлевим.

Олександра Яковлева тут, здається, всі побоюються. Навіть майстер. Що вже казати про нього, Єгора Проскуріна, третього підручного. Піт йому заливає очі, а він з усієї сили жбурляє лопатою магnezит, підмазує порог печі, вишкрібає майданчик перед мартемом — тільки б не почути від сталевара вбивче — «Халтура!».

Прийде з роботи, то не має сил поговорити з братом. Тільки в його погляді — німий докір Василеві: куди ти мене затья?

— Ось пройдеш «курс молодого бійця», — заспокоює Василь, — тоді буде легше. По собі суджу.

3

Ті, хто знає Пометуна лише з газет, мабуть, думають: добре Грицькові, їздить по різних нарадах та пленумах, на трибунах красується, а хлопці за нього біля печі працюють! Гай-гай, знали б вони, як хвилюється запоріж-сталівський майстер перед виступом! Коли ж виступає, то від бентеги голосу свого не чує, а в горлі в нього клубок перекочується — гіркий, наче полив. «Ой, ні, не бути мені ніколи оратором, — щоразу думає Григорій. — Варив би ото собі сталь, а сюди й не рипався: хай інші з трибун промовляють, ті, в кого «язик добре підвішений», як каже Дорошенко». А ще й думи про роботу не дають спокою: як там, на блоці, чи все гаразд? Сталеварів підмінюють часом молоді підручні, а за ними ще треба око та око! Перед самим від'їздом на пленум ЦК ЛКСМУ мав неприємну розмову з одним «повоспеченим»

сталеваром. Глянув Пометун у піч, а в нього відкоси шлаком «обгризені», лише де-не-де чорніють латки до-моміту.

— Починаємо завалочку, майстре! — доповідає підруч-ний, що заміняє сталевара. І радий — аж сляє.

У Григорія від гніву затремтіли губи:

— Яку завалочку?! — віп тицьнув пальцем у піч.— А заправку хто робитиме?

Той зрозумів, що номер не пройде, гукнув інших під-ручних:

— Хлопці, ще раз будемо правити!

Пометун перепинив їм шлях, гаркнув:

— Ніяких хлопців! Сам хай править, щоб надовше за-пам'яталося.

А чи давно Григорій мав справу з одним іменинником? На півдня запізнився на роботу ще й «базу підводить»:

— Розумієш, Костянтиновичу, був день народження...

Мовляв, поважна причина.

Але Пометун теж третій калач.

— День народження? — питає віп, удавано шкодюю-чи.— Ай-я-яй, як же це ми забули! Прогавили! А треба ж було місцевком попередити, щоб пам'ятний даруночок під-готували... А втім, я зараз побіжу і спробую виправити становище. Тільки ти теж підготуйся: може, доведеться слово до мас казати...

Зашморгав носом іменинник, відчув, чим це може скін-читися, чуває за вухом.

— Не треба, Костянтиновичу, — просить.— Я... одним словом... збрехав. Більше пі-пі. Клянуся!

Зійшовши з поїзда, Пометун хотів їхати прямо на за-вод, але передумав: треба ж донькам гостинці віддати, та й взагалі — хто його розумним назве, якщо він з чемо-даном на прохідну піде.

Дома, звичайно, у кожного новини — і в Шури, і в Лю-дочки, і в Світланки, але Григорій невблаганний:

— До вечора, любі! — і побіг на трамвай.

За звичкою почимчикував на четвертий блок, а Сидоренко зустрів і сміється:

— Даремне бив ноги, Грицю! Тебе вже призначили обер-майстром на другий блок.

— Як?! Без мене й мене женили? — обурюється Пометун.

— Начальник цеху сказав на оперативці, що Пометун не відмовиться, коли це потрібно для справи.

«На свідомість б'є,— подумав Пометун.— А втім, і справді, що я скажу? Що не хочу? Але ж не личить так відповідати комуністові. Скажу, що не зможу? Але ж, мабуть, зможу...»

Відтоді всі рекорди перекочували на другий блок.

Особливо пам'ятний перший світовий рекорд «п'ятирки». Плавку вів Кінебас. Вів на шаленій швидкості: крім кисню, на допомогу сталеварові тепер прийшов природний газ. Завалку шихти проводили дві машини одночасно, чавун теж заливали в двоє вікон відразу, а коли полум'я печі було особливо буйне, раптом з усіх завалювальних вікон на робочий майданчик, паче вогняна повінь, хлинув шлак. Дим валує, іскри шугають, ніби трасуючі кулі, а вулканне озеро все далі розтікається в пічному прольоті... Інший розгубився б, опустив руки, мовляв, капець, прогавили, здаюсь. Та не такі Кінебас з Пометуном! Підкликали машиніста завалювальної машини і наказали зішкрібати шлак мульдою. А самі вхопили лопати і ну теж відкидати палаючі металеві коржі.

Струменів піт, диміли роби, тліли черевики, але люди перемогли — майданчик було очищено від шлакових брил. Втратив Кінебас на ній непередбаченій «операції» якийсь десяток хвилин, а коли б чекав на допомогу, то й годин було б мало. Всього ж плавка тривала дві години двадцять п'ять хвилин. Це був рекорд.

Нового «чемпіона» пайперший поздоровив Пометун. Відтоді всій країні стало відоме ім'я ще одного чародія криці, сталевара п'ятого маргена Михайла Кінебаса. Не

один рік це ім'я було символом дерзання, трудового горіння, дивовижних успіхів, яких досягло вітчизняне сталеваріння. І майже весь цей час учителем і помічником, порадиником і соратником Кінебаса був його старший майстер (до речі, молодший за віком) Григорій Пометун!

4

Довідавшись про те, що слідом за Якименком і Пометуном видав свою брошуру «Горять мартенівські печі» сталевар Кайола, Петро Степанович пожартував:

— Скоро всі сталевари письменниками стануть. Невідомо тільки, хто тоді сталь варитиме?

Але згодом і сам Дорошенко відчув потяг (до пера. В заводській багатотиражці він надрукував листа до молоді, в якому признався, що для нього та його ровесників слово «Запоріжсталь» звучить піснею боротьби, високого патріотизму і безмежної гордості за рідну Батьківщину.

Про це ж — почуття безмежної гордості за рідну країну Петро Степанович розповів у статті «Далеко кличуть вогні», опублікованій газетою «Известия».

Можна зрозуміти старого сталевара: Запоріжжя, що до революції було жалюгідним містечком, єдиною «окрасою» котрого вважалася в'язниця, стало прекрасним містом з металургійними велетнями, архітектурними ансамблями, вузами і театрами. «Все це створено розумом і руками нашими», — писав він.

Тепер на «Запоріжсталі» все частіше почувеш голоси посланців різних країн світу. Не просто цікавість, а бажання повчитися у запорізьких вогнярів веде їх сюди.

«Хіба не чудесно, що до мене, колишнього грабаря, який на будівництві Дніпрогесу возив землю тачкою, тепер по науку ідуть заморські люди, приглядаються, як варять блискучу запорізьку крицю?» — запитував Дорошенко.

Згодом до цієї теми він повернувся в своїй книжці. Захотілося знаменитому сталеварові поділитися роздумами з читачами, узагальнити свій досвід приборкання вогню і криці, звернутися до молодих сталеварів з напутніми словами.

З почуттям великої гордості за свою країну писав ветеран «Запоріжсталі»:

«Що ж, дивуйтесь, заздріть. Минув без вороття той час, коли ви, панове, дивилися на нас зверхньо, із зневагою. Тепер час інший. Нині радянські металурги по виробництву чавуну, сталі й прокату перегнали всі високорозвинені капіталістичні країни Західної Європи й Азії і вже наступили на п'яти американцям».

Коли Петро Степанович писав оці рядки, він іще не знав, що через рік-два на «Запоріжсталі» будуть відкриті постійно діючі курси стипендіатів Організації Об'єднаних Націй і на його улюблений завод, наче в університет сталеварської майстерності, поїдуть молоді металурги мало не з усіх куточків земної кулі — з Європи й Азії, з Америки й Африки. «Секрети», яким Петро Степанович навчив Пометуна і Кінебаса, Кайолу й Залоша, учні передадуть своїм вихованцям, які називатимуть їх «професорами», і відтоді десь у Бхілаї чи в Новій Гуті, в Хелуані чи в Остраві робітники плавитимуть крицю, навіть не знаючи, що роблять це по-дорошенківському.

Тепер можна б і на пенсію. Тим паче, що на заводі нині трудиться ціла «бригада» родичів — тут і син Петра Степановича Олександр, і його племінники Павло Швецов, Микола та Олександр Пискунови, і дружини синів Людмила та Зінаїда... Як то кажуть, сталеварському роду немає переводу!

А скільки учнів залишається на заводі! Та які учні! Пометун уже сам став «доктором крицевих наук». Жартома його так називають, але це недалеко від істини: на своїй вогневій «кафедрі» — на мартені — він уже сотні разів захистив це «вчене звання». А «опоненти» які

в нього були при цьому! Недарма ж навіть з київського музею до Григорія приїздили, щоб подарував щось із особистих речей. Так під музейне скло потрапили сталеварські окуляри молодого обер-майстра «Запоріжсталі» Григорія Пометуна.

Та й нових асів у цеху не бракує. Взяти хоча б Кінебаса. А підручний Проскурін. Цей хлопець, безумовно, далеско піде — вдумливий, розважливий, зібраний. Іншого учитися не примусиш, а Ёгор сам відніс заяву до вечірньої школи, бо зрозумів: для того, щоб «розмовляти» як рівні з мартенами, треба мати міцні, сталі знання.

5

Ёгор захопленими очима дивився на гостя «Запоріжсталі»: Попович! Чи давно портрет одного з перших радянських космонавтів обійшов усі газети світу, і ось він уже у мартенівців. Веселий, жвавий, рухливий, силе дотепами, обіймається з сталеварами, зазирає в печі, махає комусь рукою, цмокає язиком.

— Чув! Чув! — сказав Павло Романович, коли йому представили Пометуна, геть упрілого, бо саме допомагав Кийкові ліквідувати «козла». — Такого б хлопця у космонавти! Поза конкурсом пройшов би!

— У нас тут свій космос, — усміхається Григорій Костянтинович.

— Саме так, — ще дужче пожвавився Павло Романович. — Уявіть, що в мене таке враження, ніби я на космодромі перебуваю, де ось-ось буде запущений корабель. Вже працюють двигуни, б'є полум'я, лунає відраунок: п'ять... чотири... три... Тільки «Пуск!» тут у вас і не почувеш.

— Чому ж ні? Почувеш, — запевнив Пометун.

Сталевар першого мартена саме закінчив плавку і голосно наказав:

— Пускай!

Сталь сліпучо саянула й шугнула до ковша, а Попович, свариться на Пометуна пальцем:

— Хитрі! Спеціально для гостя видовисько підготували! Ох, запорожці!

Нараз у коло мартенівців протиснувся робітник дільниці опоків, колишній військовий льотчик Петро Микитович Канищев:

— Папо...

— Петре? — космонавт і запоріжсталівець кинулися один одному в обійми. Потім Павло Романович розповів: — Ми ж з вашим Петром і в ФЗУ вчилися, і в льотному училищі. Можна сказати, друзі юності. — І дорікнув Канищеву: — Хоч би написав, де ти, що робиш...

— Раніше не мав твоєї адреси, а тепер довідався, але думаю, що тобі не до мене — став знаменитістю, весь світ знає, — виправдувався перед гостем Петро Микитович.

Попович запротестував:

— Як це — «не до мене»? Хіба я з таких, Петю? Ти мене ображаєш. А потім — «знаменитість». А ти — не знаменитість? У такому славетному колективі працюєш — на «Запоріжсталі», яку весь світ знає!

Проскуріну здалося, що Попович молодший, ніж на фотографіях. І такий він рідний, наче брат. Мабуть, його Узиц, де він виріс, такий самий, як і Єгорова Дубровка. Тільки Павлові Романовичу шуміли українські тополі, а Проскуріну й зараз сняться рідні берізки — білі-білі, з серижками і різьбленим листячком...

Мати пише, що в селі не всі схвалюють вчинок Єгора. Дехто каже: «Поїхав ніби брата провідати та й застряв. Видно, «тепленьке місце» надибав». Місце тут справді тепле, аж гаряче. Після цього «пляжу» сталеварів під час відпустки й на Південь не тягне. Вони частіше їздять туди, де сніги білі та морозенки бадьорі.

Закон тут залізний: з чим би ти не прийшов на «Запоріжсталь» — з п'ятьма класами за плечима чи з вузів-

ським дипломом у кишені — починай з третього підручного, з азів, так би мовити. Декому це не подобається. Один випускник металургійного технікуму обурювався: — Для того я стільки років учився, щоб отут «на підхваті» працювати?

Сталевари провчили самовпевненого юнака. Кінебас послав його з відром до лабораторії:

— Принеси сірки. Та швидше!

Той і поплентався. Дорогою, правда, думав: що воно за сірка, яку лабораторія відпускає? В технікумі ніби вчив, що з металу сірку випаляють. А втім, тут усе може бути — це ж «Запоріжсталь».

А потім по селектору на весь цех повідомили з лабораторії:

— П'ята піч, заберіть свого «дипломованого підручного». Сірка скінчилася. Можемо дати півпуда облизнів!

З Бгором такий жарт би не пройшов — він уже перший підручний. Підміняв не раз і сталевара. Працював на різних печах — у Кінебаса, у Кайоли, в Залоша: майбутній майстер повинен знати всі агрегати.

Тепер у Проскуріна час розписаний по хвилинах — у тому графіку, звичайно, не лише завод і школа, яку він днями закінчує, але й Палад культури, де на танцях він уперше побачив дівчину, в якій не лише глибокі й тасмничі, мов криниці, очі і дуже поетична професія (вона — крапівщиця), але й чи не найкраще у світі ім'я — Любов...

ПРОМЕТЕЙОВИЧІ

1

Десь Пометун прочитав, що щастя — це коли ти вранці з радістю поспішаєш на роботу, а ввечері додому. Оригінальне визначення, але, мабуть, справедливе.

Григорій Костянтинович щасливий саме таким щастям: увечері квапиться на вулицю Сталеварів, де йому назустріч з галасом вибігають дві доньки, а вранці—охоче їде на завод, до своїх підопічних, до «п'ятірочників», які буквально творять чудо. «Команда» тут підбралася блискуча — один сталевар кращий за іншого. Веселому і невтомному Михайлові Кінебасу не поступиться незворушений, розважливий Олександр Лобода, охочому до пошуків і ризикованих експериментів Володимиру Стану до пари по-інженерному підкований Олег Невжинський.

Що не рік, то світовий рекорд по виплавці сталі! І так — шість літ підряд! Це ж — сотні, тисячі швидкісних плавок!

Імена сталеварів п'ятого мартена не сходять зі сторінок газет. І хай при цьому не завжди згадується Пометун — старший плавильний майстер другого блоку, але ж кожному зрозуміло, що без великого досвіду, душевного завзяття і вміння цього визнаного «короля» вотню навряд чи палала б так п'ята піч. Тому не дивно, що, одержавши Золоту Зірку Героя Соціалістичної Праці, Кінебас говорив:

— У нашої Золотої Зірки, — він так і сказав — у «нашої», — п'ять кутів-променів: один — це мій, другий, третій і четвертий — моїх підручних, а п'ятий — нашого Костянтиновича.

Країна святкувала п'ятдесятиліття Великого Жовтня. Радянські металурги готувалися рапортувати Вітчизні про виплавку стомільйонної тонни сталі. Почесне право зварити завершальну плавку в рахунок ста мільйонів виборола бригада Кінебаса.

Було двадцять п'ять хвилин на восьму ранку, коли Михайло Трохимович почав заправку печі. Хвилюювався, паче тоді, коли варив свою першу плавку. Підручні розуміли свого бригадира — стомільйонна тонна мусить бути особливою, рекордною. «Коктейль» із природного газу й кисню до їхніх послуг — тільки ж постарайтеся. І хлоп-

ці старалися: ще не встиг витекти з лютки метал, а піч уже заправлена. За лічені хвилини зробили завалку шихти.

— Гвардійська робота! — не втримався від похвали Якименко.

Темп справді блискавичний. Дехто втрачає час на заливанні чавуну: поки з кранівницею знайде спільну мову, поки припасує жолоб на печі, поки перелле до ванни з ковшів огняне вариво — півгодини, дивись, і вилетіло! А Кінебас це зробив менше ніж за десять хвилин: він одночасно заливав чавун з двох ковшів.

Пометун раз у раз поглядає на годинника.

— Ну як? — одними очима питає його Кінебас, бо за шаленим гуркотом печі не чує власного голосу.

— Усе гаразд, — нахилившись до самого вуха Михайла Трохимовича кричить обер-майстер. — Ідемо по плану! Навіть трохи краще!

Уже спущено шлак.

Закінчилось плавлення. Йде доводка.

Час від часу під склепінням цеху лунає голос дошки Кінебаса Люди, яка повідомляє батькові дані експрес-лабораторії. До її голосу прислухаються не лише «п'ятірочки», а й сотні людей, які зібралися в пічному прольоті. Тут сталевари, які в першу зміну працювали, і ті, що змінять Кінебаса.

Серед тих, що прийшли глянути на роботу «п'ятірки», хто в кожусі, хто — в пальті: довкола цеху лежить сніг. А тут, біля мартена, як на екваторі, спека: піт градом котиться по обличчях сталеварів, в одсвітах полум'я вони — наче з бронзи вилиті.

Кінебас відшукав очима Пометуна:

— По-моєму, пора, Грицю.

— Давай, Михайле! — Пометун по-юнацькому збуджений, радісний. Певно, час той, що треба!

Кінебас зайшов за піч, щоб на власні очі побачити щойно народжену крицю — вона струменіла, сяjala, роз-

синала тисячі золотих зірочок. А коли вернувся назад, до нього кинулися десятки людей.

— Скільки? — спитав знесилений командир «п'ятірки», бо, здається, сам уже не міг навіть вирахувати, якої тривалості була плавка.

— Одна година сорок хвилин! — доповів Пометун.

Кінебас не повірив власним вухам: він дивився на людей, силкуючись пригадати, коли розпочав плавку. Так, тоді було двадцять п'ять на восьму. Тепер — п'ять хвилин на десятку. Тридцять п'ять хвилин плюс шістдесят, плюс п'ять — справді сто хвилин. Значить, не осоромив цех! Не підвів товаришів!

— Ми вже підраховали, — підійшов з начальником цеху Семен Якименко. — Це три світові рекорди: по тривалості плавки — раз, по зняттю з квадратного метра поду — два, і по продуктивності печі — три.

У Кінебаса зволожилися очі.

— Ти що, Михайле? — смикнув його за рукав Пометун. — Люди он...

— Це, розумієш... — Михайло Трохимович провів по очах рукою. — Від радості... що не підвів цех... товаришів...

— І Запоріжжя не підвели, і всю пашу країну, — додав секретар обкому партії.

— Та про це я якось не думав, — піби вибачаючись, мовив сталевар «п'ятірки». — Я думав про товаришів...

2

Криця вогняною лавиною пливе жолобом до ковша і жбурляє увсебіч жмені жовтувато-червоних іскор. Ці іскри схожі на пелюстки нагідок. У батьковім городі завжди росли ці квіти. Залош пам'ятає, що вони були скромні на вигляд, але пахли молочною кашею — так пахли, що голова у малого Петрика йшла обертом...

Випуск сталі — це щоразу свято для сталевара. А що ж говорити про цю, сьогоднішню!

Рівно вісімнадцять літ плавить сталь Петро Залощ, і все на одній печі — на восьмій.

— По-моєму, ми з моїм мартепом один одного розуміємо з півслова, — пожартував він якось у розмові з Пометуном.

Майже два десятки років — обличчям до пекельного вогню. Без перерви. А втім, перерва була. Вимушена. Внаслідок нещасного випадку Петро Степанович зламав ногу. «Капітальний ремонт» тривав довгенько — рапа погано гоїлася. Дехто вже журився, що одного сталевара цех недорахується: не дивина, якщо за час лікування Залощ втратить чуття металу. Та й здоров'я ж не те — вважай «півтори ноги». Але не такий командир «вісімки» — підлікувався, та й знову до мартена. Каже сміючись:

— Я ж більше ні на що не здатний. Оце лише залізо варити і вмію.

Якось на заводі підраховали, скільки тонн «заліза» па його рахунку, й ахнули — всього якоїсь сотні не вистачає до мільйона! Уявляєте, — мільйона тонн! Якщо весь отой метал, виплавлений Залощем, пустити на автомобільний лист, то з нього можна виготовити мільйон автомобілів — «Волг», «Побед», «Москвичів»... Колона з таких машин від Запоріжжя до Москви могла б уміститися лише в три ряди.

Плавка була швидкісною. Заступник начальника цеху ледве встигав записувати крейдою на дошці хвилини початку і закінчення окремих операцій. Завалка... Чавун... Доводка... А експрес-лабораторія передавала результати аналізів, і під склепінням цеху лунало, наче на космодромі:

— О, 80... 0,54... 0, 24...

Пуск!

Петро Степанович глянув на дошку з написами — рівно

три години тривала плавка. Для такої печі, великовагової — це рекорд!

Головне ж — мільйон тонн!

Залощу підносять величезний букет квітів. Тут директор заводу, секретар парткому, гості з Череповця, сталевари з інших бригад, кореспонденти.

Хтось вигукнув:

— Радянському мільйонеріві Петрові Степановичу Залощу — ура!

Всі дружно приєднуються до нього.

Директор заводу Лев Дмитрович Юпко дарує Залощу імєнного золотого годинника і каже:

— Хоч ви, Петре Степановичу, як сталевар-швидкісник, і знаєте ціну часу, але годинник вам не завадить.

Начальник цеху, дивлячись на щасливе обличчя Залоща, питає:

— А як щодо другого мільйона, Степановичу?

— Подивимось! — застрибали бісики в очах сталевара. — Аби була добра шихта і хороший чавун, а за нами діло не стане!

1970 року Запоріжжя відзначало своє двохсотліття. П'ятірці людей, які мали особливі заслуги перед містом, ухвалою міської Ради депутатів трудящих було надано звання Почесного громадянина Запоріжжя. Серед них був і заслужений металург України Петро Залощ.

3

Єгор нехотя розплющив очі, побачив майже зовсім світле вікно, і в нього в грудях похололо: прослав! І в такий день! Щоправда, увечері він допізна сидів над підручниками, готуючись до захисту дипломної роботи в технікумі. Сьогодні має бути плавка на честь піввікового ювілею комсомолу. Її доручено зварити Проскуріну, а головним арбітром виступає Петро Дорошенко.

— Подивимося, на що здатна пивішня комсомолія,— сказав він, дізнавшись про цю подію.— Прийду неодмінно, ще й секундоміра прихоплю.

Глянувши на будильник, Єгор заспокоївся: тільки п'ята година. Тихенько, щоб не розбудити дружину й малу Оленку, пройшов навшпиньках на кухню, присів кілька разів — аж у коліпах хруснуло, швиденько вмився, пашвидкуруч перекусив, випив склянку чаю і подався на роботу.

Комсомольсько-молодіжна бригада вже зібралася. Проскурін потиснув руку Пометунові й своїм підручним.

— Як настрої? — спитав просто так, за звичкою, бо по радісних обличчях товаришів бачив — нетерпеливисься їм показати «на що здатна комсомолія».

Дорошенко не приховує скептичного ставлення до молодих сталеварів:

— Щось ви, хлопці, вельми балакучі... Чи такі ловкі і в ділі?

Пометун глянув на годинник:

— Поїхали!

Проскурін натиснув вмикача на дошці приладів:

— Пускайте секундомір, Петре Степановичу!

Заправку печі хлопці зробили вдвічі швидше, ніж за графіком. Стільки ж часу зекономили на завалці. З виключною точністю залили чавун.

Обличчя Дорошенка з кожною повою операцією ясніє, веселішає. Він дивиться на спокійного, зосередженого Проскуріна (лише іскорки азарту часом зблиснуть у його очах) і йому здається, що це не звичайний сталевар веде плавку, а вчений. Це правда, що сьогодні мартенівцю допомагають десятки «розумних» приладів, але ж найрозумніший тут він, — робітник. Буває, що за десяті частки секунди йому доводиться приймати вкрай важливе рішення. Головне ж — він повинен щомиті уявляти, майже зримо бачити всі ті найскладніші хімічні процеси, що відбуваються в мартені. Вже достеменно підраховано, що

під час виплавки навіть найпростіших марок сталі металург більше половини робочого часу витрачає не на фізичну, а на розумову працю.

Найвідповідальніший етап плавки — доводка. Швидкість швидкістю, але і якість сталі має бути якнайвищою. Єгор то у завалювальні вікна погляне, то мить стежить за приладами, то експрес-лабораторію турбує, але весь час — спокійний, упевнений, неговіркий. Дорошенко мимоволі порівняв його з собою, ще молодим, отим, що він на «Запоріжсталі» перші комсомольські плавки. Ніде правди діти, гарячим був він тоді, метушливим занадто, та й гримав іноді на підручних так, що аж луна розлягалася в пічному прольоті. А виявляється, сталь можна варити й отак — по-проскурінськи спокійно і... швидко.

Коли щойно народжена сталь розсипала над ковшем золотисті рої, стрілки показували рівно восьми годину. Отже, плавка тривала годину й п'ятдесят п'ять хвилин. Для комсомольсько-молодіжних бригад це — рекорд!

Петро Степанович зняв кашкета, наче хотів цим жестом сказати: «Вибачте, молоді люди, що не дуже довіряв, що скептично дивився на вас», — притиснув до себе Єгора і розцілував, як сина:

— Молодчага. Нічого не попишеш — професор!

Цього ж дня Проскурін складав ще один екзамен — у металургійному технікумі захищав дипломну роботу. Екзаменаційна комісія була одностайна, оцінивши роботу молодого сталевара на відмінно.

Коли ж надвечір, ледве переставляючи ноги від втоми, він переступив поріг дому, то став як укопаний: на аркуші паперу донька великими літерами вивела: «Наш тато — заслужений металург України!»

— Звідки це ти взяла? — знизав Єгор плечима, коли дружина кинулася його вітати.

— По радіо чула. Та й з редакції дзвонили — кажуть, що завтра в газеті буде Указ Президії Верховної Ради УРСР.

«Лауреат Ленінської премії», «Герой Соціалістичної Праці», «член Президії Верховної Ради», «член бюро обласного комітету партії», «директор металургійного заводу»... Коли це чуєш про одну й ту ж людину, уява мимоволі малює богатиря. Але Юпко, директор «Запоріжсталі», зовсім не такий. Віп невисокого зросту, голос у нього тихий, а очі з-під уже сивіючих брів дивляться напрочуд спокійно й навіть лагідно. Всіх сталеварів він знає на ім'я й по батькові, всім каже «ви», ніколи не підвищує голосу, не розпикає. Якщо треба, переконає, але спокійно, делікатно. Може часом і покарати когось за нехлюйство чи брак у роботі, може навіть «попросити» з посади, але робить це завжди так, щоб не принижувати гідності людей. Через те і його, Лева Дмитровича, на заводі та й у всьому Запоріжжі глибоко поважають.

Ще в 1941 році комсомолец Лев Дмитрович очолив доменний цех на Магнітці, а наступного року доменщики Магнітки отримали перехідний Червоний прапор Державного Комітету Оборони.

Згодом, коли Юпко був у відрядженні в США, хтось із кореспондентів поцікавився:

— У вас, мабуть, батько — знаменитість, якщо вам, юнакові, довірили очолювати такий величезний цех заводу?

— Так, знаменитість, — спокійно й статегічно відказав Лев Дмитрович. — Він — кращий модельник у ливарному цеху. І мене привів за руку через ту ж прохідну, через яку ходив на роботу дід...

На «Запоріжсталі» Юпко вже майже двадцять літ. За впровадження у домашнє виробництво природного газу удостоєний Ленінської премії. Але й мартенівське, і прокатне виробництво він знає чудово. Єгор пригадав, як ще в перші дні перебування на «Запоріжсталі» Пометун його напучував:

— Тільки не хитруй. З Юпком номер не пройде: його погляд — як рентген. Просвічує тебе всього.

А згодом сам Пометун погорів на оцьому «хитруванні».

Застукав його Юпко на роботі тоді, коли Григорій Костянтинович уже міг бути дома.

— Що тут робить у цей час обер-майстер? — звів брови Лев Дмитрович.

Пометун розгублено глянув уздовж печей.

— Розумієте, — каже, — до парткому заходив, якесь засідання памічалось... От і затримався...

Директор «Запоріжсталі» похитав головою:

— Перехвалили вас на один бік, чи що? — І пояснів: — Минулися ті часи, коли майстер цілу добу стирчав у цеху. Та й яка з вас завтра буде віддача, якщо ви сьгодні гаразд не відпочинете? А майстрові ж треба і літературу проглянути, і газети почитати, і з сім'єю побути. Вірно я кажу?..

...Проскурін поправив шапочку на доньці і запропонував:

— Хочеш покататися на каруселі?

— Хочу! — загуцикала на руках донька.

І вони попростували до парку металургів.

ПЕРЕД УСІМ СВІТОМ

1

Хвилювання почалися ще в Запоріжжі.

— Готуйся, Єгоре Павловичу, виступати на з'їзді, — ніби щось звичайне, повідомив Проскуріну секретар парткому заводу.

— Я? — Єгор подумав, що це жарт. — Олександрє Олександровичу, ви хочете, щоб я інфаркта схопив? Я ж слабонервовий.

Секретар парткому поплескав по плечу сталевара:

— Знаємо, що не слабонервовий, тому й довіряємо.

— Так це ви не жартуєте?

— Добрі мені жарти! Сьогодні з Москви дзвонили і цікавилися, чи готується хтось із сталеварів виступати.

— А ви?

— А ми сказали, що так, і назвали твоє прізвище.

Кілька вечорів пішло на підготовку виступу — хотілося сказати й про це, й про те, порушити і ту й іншу тему, згадати і того, й іншого. Лише як закінчив писати промову, трохи заспокоївся: начебто є про що людям повідати. А втім, може, й не доведеться виступати. Є ж так званий резерв.

Сидячи в президії, — його обрали до секретаріату ХХІV з'їзду партії, — Проскурін почував себе незаслужено возвеличеним і прославленим. Ось поруч він бачить таких людей, яких не треба представляти, — їх усі знають в обличчя з газет, з телевізійних передач. Голова Президії Верховної Ради Російської Федерації, Маршал Радянського Союзу Якубовський, композитор Тихін Хренников... Видатні, уславлені співвітчизники. А поруч з ними — він... За які такі особливі заслуги? Звичайний робітник, яких тисячі, мільйони. На самій «Запоріжсталі» десятки і сотні робітників працюють не гірше від нього... Ще й оцей виступ! Що, як осоромиться він, Єгор? Хлопці скажуть, що ми працювали по-гвардійському, а він навіть розповісти про їхню роботу не зміг по-людському!

На другий день роботи з'їзду секретар парткому попередив:

— Кажуть, завтра на ранковому засіданні твоє слово, Єгоре.

Знову були безсонна ніч і бенкетний рапок. Уже сівши в президію, Єгор Павлович знову заходився гарячково пригадувати все, що мав сказати, щоб не пропустити головного, а підсвідомо ще надіявся, що тривога все-таки

виявиться безпідставною і не доведеться йому виходити на таку високу трибуну.

Коли це чує:

— Слово надається... За ним виступає товариш Проскурін.

Хвилювання досягло апогею. І все ж... «Може, це іншого Проскуріна мають на увазі? — промайнуло в голові Єгора.— Хіба мало людей з таким прізвищем? Он тільки в нашій Дубровці скільки їх...»

Головуючий піби вгадав Єгорові сумніви і, надаючи йому слово, уточнив:

— Сталевар Запорізького металургійного заводу.

Піднявся Проскурін на трибуну з'їзду. Хіба опишеш хвилювання, які він тоді пережив?

Коли вимовив перші слова, чомусь здалося, що мікрофони не працюють і що треба говорити голосніше, не покладаючись на техніку. Але ж ні — обличчя у делегатів зацікавлені, не байдужі. Значить, чують його. А може, то йому лише здається, що він промовляє? Може, насправді він лише розтуляє рота, а слова тільки десь у горлі клеочуть і не можуть злинути з уст?

Його кинуло в піт. Зволожилися долоні. Ще дужче затремтів голос. І раптом — оплески!

Наче гора з Єгорових плечей звалилася. Вдихнув він повітря на всі груди, молодю й піднесено задзвенів його голос.

Дорошенко зайшов до хати взяти молоток, та й загляк на місці, тримаючись за клямку: по радію передавали виступ Проскуріна.

— Мати! — гукнув він Варвару Олексіївну.— Ти впізнаєш, чий це голос? — І, не чекаючи відповіді, пояснив: — Єгорків, Проскуріна. Це ж він на партійному з'їзді виступає!

— Ото радість його матері буде! — не приховуючи заздрості, сказала дружина Петра Степановича.

А Дорошенко аж саяв: яку честь виявлено запоріжсталівцю! Сталевар — на трибуні партійного форуму!

— Не хвилюйся, Єгорку, — казав він, наче той міг його чути. — Спокійніше, синку!

Щось схоже на почуття провини охопило Дорошенка. Був момент, коли він засумнівався в Єгорові. Думав, не витримає — зійде з дистанції. Але то був лише момент. Дедалі Петро Степанович все дужче впевнювався, що цей хлопець із характером, що з нього буде справжній сталевар.

«Усій країні відомі імена прославлених майстрів швидкісного сталеваріння — Семена Якименка, Михайла Кінебаса, Григорія Пометуна, Івана Кайоли», — казав тим часом Проскурін.

Тепер уже образа ворухнулася в грудях Дорошенка: а про діда й не згадав... Забув? А може, це Єгор віддячує за недовір'я?

Що ж, по заслузі. Дочекався старий...

А Варвара Олексіївна ще доливав масла в огонь:

— Тебе мовби вже й на світі немає.

Вгорнувся димом від цигарки Петро Степанович. Хотів навіть дверима хряпнути (що ж, був Дорошенко, та весь вийшов, он іди голубів ганяти, яблуні доглядати, а «Запоріжсталь» без тебе обійдеться!), аж раптом...

— «Згадую, як ми проводжали на відпочинок ветерана заводу Петра Степановича Дорошенка, — лився з репродуктора бадьорий голос Проскуріна. — Є в його трудовій книжці два записи: «Прийнятий на завод «Запоріжсталь», «Звільнений у зв'язку з виходом на пенсію». Відділяє ці два записи третина століття. На мою думку, це чудова характеристика робочій людині, до якої важко що-небудь додати.

Оплесками зустріли учасники з'їзду ці слова.

Від щастя зайшлося, защеміло серце в старого сталевара: не забув-таки про нього, шибеник! Згадав-таки добрим словом!

Дорошенко тихенько причинив двері і попростував до яблуць. Серце відпустило, вгамувалося. Глянув у бік заводу: пад димарями кучерявилися бунчуки диму. Плавилася криця запорізька...

Хто дивився того пам'ятного дня телевізор, той, безумовно, помітив радісне зачудування на обличчях делегатів і численних гостей партійного з'їзду, коли з трибуни промовляв тридцятидвохрічний заслужений металург України, представник молодого покоління радянського робітництва Єгор Проскурін.

Розповівши про трудові звитяги запоріжсталівців і плани на майбутнє, Єгор дав відсіч усіляким закордонним «добродіям», що галасують про «конфлікт» між батьками і дітьми. Який конфлікт? Його, молодого і наївного, на заводі хто зустрів перший? Ветерани Петро Дорошенко, Григорій Пометун, Олександр Яковлев. Вони навчили юнака з Дубровки приборкувати вогонь і плавити чудодійну крицю. Хто рекомендував Єгора в партію? Знатні сталевари Кайола і Шестаков. Вони ж і сказали молодому робітникові прямо, без патяків:

— Учися, хлопче. Добре, що в тебе око точне і розум світлий, але без знань сталевара не буває.

Оплесками зустрів з'їзд слова Проскуріна про те, що силкування наших ворогів вбити клин між старим і молодим поколінням Країни Рад сміпні й жалюгідні.

«В єдиному монолітному строю,— сказав делегат «Запоріжсталі»,— під керівництвом рідної Комуністичної партії ми йдемо по шляху, вказаному нам великим Леніним, і завжди, до кінця свого життя, будемо вірні його заповітам!»

Ніколи, ніколи не забуде запорізький сталевар, як стояв перед комуністами, що уособлюють мудрість, совість і честь цілого людства, доповідаючи про свою пра-

цю. Трохи незвично було Єгорові без своїх сталеварських скепців, і він ледь мружився — від святкового світла залу, від сяйва очей, від усмішок. І, мабуть, не одному учасникові історичного форуму тої хвилини спало на думку: «Ось він, сьогочасний Болівур, Корчагіл, Матросов. Як і його героїчні попередники, він завше обличчям до вогню, а серцем — до безсмертних Іллічевих заповітів».

2

Ні вдень ні вночі не змовкає телефон у Проскуріна. Дзвонять із заводів, Будинків культури, колгоспів, інститутів, училищ, музеїв, шкіл. У всіх одне прохання:

— Завітайте, Єгоре Павловичу, і розкажіть про з'їзд, про свої враження, про свою працю.

Відмовити не можна. Але як же встигнути до всіх? Адже Єгор не скаже печі: «Почекай, поки я виступлю...»

— Гаразд,— каже Єгорова мати, Олімпіада Єгорівна.— Буду твоїм секретарем. Записуватиму, хто дзвонить, куди запрошує. Добре, Юро?

«Юра» — так називає Проскуріна тільки вона: малюком син не вмів вимовляти свого імені, казав щось на зразок «Йора», ось і прозвала його Олімпіада Єгорівна Юрою.

Проскуріну пишуть піонери, солдати, робітники, газетярі. Пишуть знайомі й незнайомі, зблизька і здалека. І всім треба відповідати!

З Дубровки написали, що бачили Єгора по телевізору, а тепер, мовляв, хотіли б побачити свого земляка у себе в гостях.

А цей лист прилетів аж із Казахстану. Відомий сталевар Герой Соціалістичної Праці Алтинбек Дарибасов викликав на соціалістичне змагання. Єгор розумів, що то буде нелегке змагання: казахстанський друг почав варити сталь тоді, коли він іще й не чув про мартени.

Одначе Проскурін не з лякливих. «Згоден, чекаю зустрічі!» — відповів він.

Згодом із журналу «Металург» Єгор довідався, що Алтинбек — перший сталевар-казах. У воєнні роки він, син пастуха, домагався, щоб послали на фронт, але у військкоматі сказали, що ще малий, і запропонували хлопцеві інший фронт — трудовий. Після стажування Дарибаєв став до печі на щойно пущеному заводі в Темір-Тау. Певно, добрі вчителі в нього були, бо незабаром вся країна взнала ім'я майстра швидкісних плавок із Казахстану.

Ця плавка ввійшла в історію «Запоріжсталі», бо це була плавка дружби.

Пометун, як і десятки інших запоріжсталівців, захоплено спостерігав за роботою двох чародіїв і повелителів огню — Єгора і Алтинбека. Вони зовсім не схожі: Дарибаєв — низький на зріст, кремезний, очі дивляться весело, аж задерикувато; Проскурін — високий, стрункий, мов ясец, у міжбрів'ї глибока складочка, а в очах — ладність, замрія.

Проте розуміють один одного з півжесту.

І обидва звикли працювати на космічних швидкостях.

І в обох сталь вдається чудова, першокласна.

І обом вогонь печі слухняний, як тому міфічному Прометееві.

Ось вони вже на трибуні. Стоять, обнявшись, у руках букети квітів, на грудях — червоні стрічки. Мов космонавти.

Секретар партійного комітету заводу, відкриваючи мітинг, каже:

— Дружба двох сталеварів Єгора Проскуріна і Алтинбека Дарибаєва народила ще два світові рекорди — зйом сталі з квадратного метра поду печі майже на шість тонн вищий, аніж у Кінебаса під час його знаменитої плавки, а продуктивність печі — на дев'ять тонн. Сьо-

годні над першим мартеном спалахне червона зірка, щоб усе Запоріжжя знало про трудовий тріумф двох сталеварів-побратимів!

Єгор Павлович побував із своїм казахським другом на Дніпрогесі, їздив з ним до новомиколаївських хлібодарів, пригощав дома.

А згодом і сам завітав до Темір-Тау, щоб познайомитися з вогнярами Казахстану і зварити ще одну плавку дружби.

Гостював у Дарибаєва дома. Дружина Алтинбека Рахіма щедро пригощала його національними казахськими стравами.

— А тепер цього покуштуйте, Єгоре Павловичу, — раз у раз припрошувала. — А тепер іще цього...

І раптом Єгор стрепенувся: із сусідньої кімнати долинула пісня:

Червону руту не шукай вечорами...

— Радіо, чи що? — засяяв на обличчі Проскурін.

— Ні, — білозуба усмішка прикрасила смагляве лице Алтинбека. — То співає моя донька Жибек. Спеціально для твого приїзду вивчила.

Розчулений і щасливий, Проскурін поклав руку на плече свого друга:

— Спасибі, брате...

І в тому «брате» було стільки щирої ніжності та ласки, що в Алтинбека на очі навернулися сльози...

3

У мартенівському — справжній переполох. Заметушилися сталевари — один лопатою шурує, другий до пульта кинувся, третій завалювальну машину вимагає...

— Що таке? — чудується новачок-підручний. — Директор іде?

— Бери вище,— відказує знатний металург і показує пальцем кудись у небо.

— Начальник главку приїхав? — не вгаває молодий підручний. У його блакитних очах на замураному обличчі чи то страх, чи то захват.

— Вище, кажу. Візьми мітлу, підмахни дещицю коло печі.

— Невже міністр завітав?

— Майже. Дорошенко в цеху.

І полинуло вздовж печей, як по лапцюжку:

— Батя йде!

Ще сліпучіше засяяли мартени вогняними усмілками, веселіше засновигали крани, швидше зарухалися завальовальні машини.

— Підтягнись, орли,— гукає своїм підручним командир «п'ятірки» Кінебас.— Степанович спуску не дасть!

— Тезко з'явився,— попереджає хлопців Залощ.— Не осоромімося перед «ревізором»!

Навіть добродушний Кайола захвилювався:

— Ох, коли б нам від баті не перепало. Хоч би не перегріті пічки. Нумо хлопни ще разок пробу, Миколо. Ні, здасться, все в нормі.

А Дорошенко вже біля першого мартена.

— Якщо ваша піч крайня в цеху, це ще не означає, що «ваша хата з краю». Правда ж, хлопчики?

— А що таке? — оточили його робітники.

— Та ось зустрів я знайомого кореспондента,— чулає потилицю Петро Степанович.— Скаржитесь, сердега, що скоро босий буде, бо всі черевики побив, бігаючи на п'ятий, восьмий, а то й двадцятий мартени. Каже, коли б хлопці десь ближче, на перших печах, світовий клас показали, то не довелось б так далеко бігати.

— Ми теж старасємось,— починає розповідати про успіхи сталеварів першого мартена Єгор Проскурін.— Як ви знаєте, тепер у нас двованка. Перша в республіці. Неровиста пічка, але ми її вже, здасться, вкоськали.

— А я думав, — усміхається старий металург, — що ви на лаврах почиваєте. Адже у вас і так номер перший! До речі, саме на першій пічечці починав я свою кар'єру.

— Розкажіть, — просить хтось із підручних.

— Е, ні, — докірливо киває головою Петро Степанович. — Байки слухати в клуб приходить — там наша «Гаряча прокатка» виступає. А тут треба працювати.

Уже прощаючись, він на мить затримався, мовби щось згадав несподівано:

— Так ви вже пожалійте того писаку...

Сміються сталевари.

На «двійці» Дорошенко відразу ж помітив новачка.

— І давно скаржишся на радикуліт? — питає він хлопця.

— Радикуліт? — той нічого не запідозрює. — Звідки це ви взяли, Петре Степановичу?

У баті очі з хитринкою:

— Як — звідки? Та ти ж увесь час спиною до печі обертаєшся — я думав, що радикуліт грієш.

Той червоніє, як рак, виправдується:

— Розумієте... просто... тес...

— Бачиш, — Дорошенко взяв хлопця під руку, — пічці, як дівчині, подобається, коли їй в очі дивляться, ласкаві слова кажуть. Інакше-бо вона й розлюбити може...

На «четвірці» Дорошенко затримався непадовго. Привітався з робітниками за руку, глянув мимохідь на піч і, шіби між іншим, зітхнув:

— Ой, щось вона дуже соромлива у вас сьогодні — вся червона.

— Невже? — кинувся до мартена сталевар. — Так і є, проходила. Хлопці, вогнику!

— Тільки ти спокійно, Павле, — радить старий металург. — Не смикай пічку, не первуй її...

Аж гульк — звідкись Пометун, старший майстер.

— Мос шанування, Григорію Костянтиновичу, — під-

креслено ввічливо, розшаркуючись, вітається з ним Дорошенко.

Пометун насторожився:

— Чого це ви мене так величаєте, Петре Степановичу?

Сталеварський батько старанно витирає хусточкою свої «прожектори».

— Та чув,— каже він, комусь підморгуючи пабик,— ніби ти на «Гриць» уже не віддукуєшся. Словажнів, усе в президіях засідаєш...

— Ох, злі язики страшніші від пістолета,— сміється, збивши каску на потилицю, Пометун.

Дорошенко м'яко торкнувся його плеча:

— Жартую, Грицьку. Вірніше — для профілактики це кажу. Розумієш, з нашим братом іноді таке трапляється. Напишуть про нього добрі слова в газеті, а він уже кирпу гне, думає, що пун землі... До речі, як твій офіціант? Не вернувся часом?

— Як же, прибігав! — Пометун і Дорошенко відійшли вбік, даючи дорогу ковшам із чавуном. — Уявляєте, рюмсава, що йому нудно й тісно в ресторані. Блавав, щоб знову взяли в бригаду. Мовляв, погарячився, пробачте, те пер передумав. Хоча б у підручні візьміть.

— І що ж ти? Не взяв? — дивується Дорошенко, знаючи слабинку Пометуна — його дитячу довірливість і доброту.

— Та я вже хотів було взяти, але хлопці справжній бунт підняли. Кажуть: «Нехай котиться ковбасою до своїх шніцелів, раз йому наплювати на робітничу честь. Любителям довгого карбованця у нас робити нічого».

— Молодці твої хлопці! Я б взагалі запропонував при вході в цех повісити оголошення — мовляв, літунів, рвачів і всіляких гастролерів не приймаємо. У нашому сталеварському ділі вірність і відданість — найголовніша штука.

З Кінебасом поговорити не вдалося Петрові Степановичу.

вичу: саме пішла сталь. Тільки помилювався його могутньою статурою та спитав:

— На футболі знову не був, Михайле?

— Ні, Степановичу.

— Через те, мабуть, і програли наші.

А очима так і стріляє по майданчику — чи все гаразд? Чи не зазналися «п'ятирочники»? Здається, ажур.

— Жаркувато? — спитав просто так, для годиться.

— Що ви, нормально, — Михайло Трохимович рукавом утер щедрі краплі поту з чола. — На оперативці у начальника цеху буває жаркіше...

Усміхається Кінебас — тільки зуби біліють на замуразаному обличчі.

Залош навіть назустріч вибіг Дорошенкові.

— Що це вас так давно не видно, Степановичу?

— А що ж мені тут робити, якщо ти, знаменитий мільйонер, на місці?

— Не хворіли?

— Скажеш! Нумо поборемось! Ат, вибачай, забув, що ти на одній скачеш. Як життя?

Питає це Дорошенко і па під одним оком косує.

— Добре. Оце доньку видав заміж...

— Заміж — то добре. А ось шлак у тебе якийсь підозрілий. Може, не завадило б розрідити?

Разом потрудилися над доводкою плавки.

— Кінчай, тезко, поліровку. Юшка готова!

«Обхід» триває майже до обіду. До всіх повинен заглянути Петро Степанович, з усіма словом перекинутись. Іноді не підійде до якоїсь печі — образи потім, докори. А часом і полаятися доводиться. Одного разу побачив, як сталевар загавився з насадкою порогів. Навіть за полу схопив його колишній обер-майстер:

— Казанок у тебе не працює, чи що? Ось-ось шлак ліне, а потім добу його зубами віддиратимеш! Пороги парощуй, роззяво!

Хлопці кинулися виправляти недогляд, а одиє підруч-

ний — опецькуватий, вайлуватий, наче з блоків складений, чолов'яга з рудими вусами — підійшов перевальцем і недбало обняв Дорошенка:

— Степановичу! Ну навіщо так голосно виступати? Це ж шкідливо відбивається на здоров'ї. Та на дідька тобі оті пороги? Пенсія тече? Тече. Сиди собі на березку з вудочкою. Кажуть, отакенні соми нині попадаються.

Петро Степанович різко відсторонив руки рудовусого, опік його поглядом:

— Ти мене не обіймай. По-перше, ти ще мало штанів у мартенівському просмалив, щоб мене вчити. По-друге, я не для того отут з товаришами контився тридцять з гаком років, щоб сьогодні тут усякі соми сало нагулювали! Дійшло?

Підручний, як від зубного болю, скривився і, взявши лопату, почвалав до печі.

«Треба б цього сома в «Гарячу прокатку» протягти,— думав Дорошенко, остигаючи.— Щоб жир трохи зігнати. Чи бачили, про здоров'я моє піклується. Ні, з такою риб'ячою кров'ю сталевара з тебе не вийде. У підручних і полисієш, голубе. Можу гарантію дати».

4

Іноді можна почути:

— Рекорди! Рекорди!.. Кому вони потрібні? Чи не краще, якщо всі працюватимуть злагоджено, ритмічно, строго за графіком?

Одне одному не суперечить. Ритмічність аж ніяк не виключає рекордів (бо і ритм можна зробити рекордним), а рекорди ніколи не заважали ритмічності в роботі. Але не слід забувати, що з кожним роком на виробництво приходять чимало повинок, які потребують сміливої авробації. Ось і в металургів — печі переоснащу-

ються, автоматизація посідає дедалі чільніше місце, кадри стають грамотнішими...

Для прикладу, запрацювала на «Запоріжсталі» двованна піч — перша на заводі і навіть у республіці. Це агрегат із двох печей, у яких плавка йде самостійно, незалежно одна від одної. Дует, але вельми своєрідний! Які приховані можливості такого мартена — ніхто не знає. Розвідка босм — ось що таке рекорди: саме вони можуть показати, на що здатна двованна піч.

Пометун, якого перевели на перший блок обер-майстром, для освоєння нового агрегату згуртував комсомолію, молодь. Душею колективу двоваки стали комуністи Проскурін, Борзунов, Фоменко, Малиновський. Усі — загартовані в комсомольсько-молодіжній бригаді і всі пройняті ідеєю «промацати» можливості нової печі.

Перед самою «атакою» зі сталеварами розмовляв парторг мартенівського цеху, вчорашній підручний Проскуріна — Геннадій Горлов.

— Бачу, що агітувати вас немає потреби, — сказав він робітникам першого мартена. — Настросні ви по-бойовому, пічку вже добре знаєте, до високих режимів роботи звикли. Отож, щасливо!

Пометун нагадав:

— Рекорд належить криворіжцям — вісімнадцять плавок на добу.

— Навчили ми їх на свою голову, — пожартував напарник Проскуріна.

Хтось докипув:

— Їм легше — у них цех просторіший, с де розгулятися...

— Отже, наш рубіж — не менше вісімнадцяти. Тільки це поки що секрет.

— А більше можна? — входили в азарт комсомольці. Старший майстер значуще підняв угору палець:

— Не тільки можна, але й треба. Метякусте?

І почався штурм рекорду.

«Розганяли» піч бригади сталеварів Фоменка і Нечета. Першу «залікову» плавку вони видали за годину сорок хвилин, тобто повторили рекордний час Кінебаса.

Опівночі в атаку було «кинуто» бригади Білика і Малиновського. Піч готить, як ракета перед стартом. Криця до ковша шугає мало не щогодини.

Ранком на вогняну вахту стали бригади Проскуріна й Ужви. Вони повинні розвинути «наступ» і закріпити успіх. Піч працює на всю потужність. У цеху стоїть неймовірний гуркіт. Наче в калейдоскопі, миготять — заправка, завалка, заливка, доводка... Вперед!

І раптом — наче несподіваний удар із засідки — перерив лапцюг на ляді завалювального вікна. Воно розчинене навстіж. Тепло з печі втікає! Ремонт може тривати години. Провал! Але ні — механіки обливаються водою і йдуть просто в огонь! Через сімнадцять хвилин пошкодження усунуто.

І знову — штурм!

Уже є перший рекорд — за вісімнадцять годин зварено вісімнадцять плавок! А попереду ж іще шість годин роботи!

Пометун підтримує, підганяє, підбадьорює, радить, сварить, жартує, заохочує:

— Не здавати темпу, хлопці!

Знову до печі стали бригади Фоменка і Нечета. О двадцять другій годині вони, спрямувавши в ківш іскрометний потік сталі, завершили цей нечуваний герць людей із вогнем.

Це була **ДВАДЦЯТЬ ТРЕТЯ** плавка за добу!

У привітанні Генерального секретаря ЦК КПРС Леоніда Ілліча Брежнєва, адресованому сталеварам Б. Проскуріну, В. Борзунову, В. Білику, О. Фоменку, старшому майстру Г. Пометуну, всьому комсомольсько-молодіжному колективу двовапного сталеплавильного агрегату заводу «Запоріжсталь», мовилося:

«Дорогі товариші!

З великим задоволенням прочитав ваш рапорт. Досягнення такої високої продуктивності праці на двованному сталеплавильному агрегаті — це видатний успіх, яким ви по праву можете пишатися...

Сердечно поздоровляю вас з чудовою трудовою перемогою!»

А згодом було опубліковано Указ Президії Верховної Ради СРСР — сталевари двованної печі «Запоріжсталі» стали одними з найперших у нашій країні кавалерами ордена Трудової Слави.

Недовго тримався рекорд запорожців. Криворізькі сталевари побили його, зваривши за добу двадцять вісім плавок, а ще трохи згодом магнітогорці обійшли й криворіжців, давши на двованному мартені тридцять плавок.

Знову стали на вогневу вахту запоріжсталівці і в переддень 30-річчя Великої Перемоги встановили новий всесоюзний рекорд продуктивності печі — тридцять п'ять плавок на добу! Це був прекрасний трудовий салют синів батькам, які врятували світ від фашизму!

5

Телефон у кабінеті парткому розривався. Герасименко похапцем роздягнувся, кинув на вішалку пальто та шапку, підняв трубку:

— Слухаю вас.

На другому кінці проводу чулися дитячі голоси.

— Це завод «Запоріжсталь»? Із Великознам'янської школи вам дзвонять. Завтра у нас вечір про різні професії, і ми дуже просимо прислати сталевара. Можна?

— Тільки знаменитого сталевара! — додав інший голос.

— Можна, — секретар парткому взяв із стаканчика білий аркушик паперу й олівець.

— Ви не можете сказати, хто саме приїде? — паполягав юний співбесідник.

— Скажу. Проскурін...

— А чим він... знаменитий?..

— Знаменитий тим, що добре варить сталь, — терпляче пояснив секретар парткому. І подумав: «По-моєму, у нас усі сталевари знамениті. Всі — як один. Бо той, хто пройшов від третього підручного до сталевара — пеминуче став справжнім асом. І взагалі, хто пропрацював у мартенівському бодай кілька років, той уже заслуговує найбільшої шани. Той уже знаменитий».

— Так чекаємо! — долинуло з трубки замість «до побачення».

Погляд секретаря парткому зупинився на дзеркалі. Власне, це не дзеркало, а продукція заводу — двосторонній полірований сталевий лист дванадцятого класу чистоти. Кращий, ніж за кордоном! Недарма на ньому Знак якості! І людям, які трудяться під склепінням запоріж-сталівських заграв, теж можна присвоїти Державний знак якості — за працелюбність, за душевну красу, за чистоту мрій!

Гляне в те дзеркало секретар парткому — і мовби побачить гуркітливі цехи заводу, вогненні вахти...

Сьогодні до парткому завітав Дорошенко. Петро Степанович міцний, веселий, гоміпкий.

— Ходи, — каже, — Олександровичу, в агітбригаду. Світу побачиш і молодим себе відчувш. Я вже весь Союз об'їздив!

— Не маю артистичних даних, — сміється секретар парткому. — Окрім того, внуки обсіли...

— Внуки? — Дорошенко ще дужче розпалюється. — Так це ж чудово! Бери і їх у «Гарячу прокатку!» Створимо філіал агітбригади із твоїх і моїх онуків!

...Ще дужче загримів оркестр.

А він, Дорошенко, до чорноти засмаглий, трохи перевальцем енергійно й урочисто крокує доріжкою Слави. Над його головою сяє червоно-гаряче полотнище. Червоні, мовби в одсвітах мартенівського вогню, і обличчя сталевара, і його руки на дреску.

— Богатирі! — каже хтось, вдивляючись у величні по-статі сталеварів. Але до чого тут гучні слова? Хіба в, сталевих мускулах і залізних нервах могутність цих людей? Вони дужі знанням свої справи, закоханістю в свою професію, почуттям відповідальності перед Вітчизною.

В ногу з ветеранами «Запоріжсталі» доріжкою Слави крокують їхні учні, вихованці, послідовники — Володимир Борзунов, Олександр Фоменко, Микола Ужва, Валерій Білик, Валентин Печет...

Крокують продовжувачі «вогняних традицій» заводу. Ті, хто саме натхнення взяв собі в підручні.

А за стінами концертного залу на все небо Запоріжжя квітує-проміниться малинова заграва. Вона — мовби величезна Дошка пошани, на якій золотом горять імена цих людей, приборкувачів вогню, повелителів криці, сьогочасних Прометеїв.

Будь певен, читачу, мій юний співвітчизнику, сталь буде міцною, якщо біля мартенів стоять люди такого гарту!

З М І С Т

ДНІПРЕЛЬСТАН КЛИЧЕ	4
ПЕРША ЗАПОРІЗЬКА!	21
ПОПЕРЕДУ — ДОРОШЕНКО	32
ПРОЩАЙ, СОЛОВЕЙКУ...	49
БРОНЯ	63
Я СТАЛЕВАР, ТАТУ!	80
ГАРЯЧІ УНІВЕРСИТЕТИ	99
ЗЛЕТ	114
ПОМЕГУНОВА ЗОРЯ	124
ВОГНЯНЕ ТЯЖІННЯ	136
ПРОМЕТЕЙОВИЧІ	149
ПЕРЕД УСІМ СВІТОМ	158

СЕРИЯ «ЖИЗНЬ—ПОДВИГ»

Петро Павлович Ребро

НЕЖНА Я СТАЛЬ

Документальна повість

(На українському мові)

Для середнього шкільного віку

Слайди

Бориса Арсеневича Коробейникова

Видавництво «Веселка»,
Київ, Басейна, 1/2

Редактор Г. Т. Ткаченко. Художній редактор О. М. Міщенко. Технічні редактори Ф. Н. Резник, М. А. Каліш. Коректори Н. В. Третинченко, І. М. Поліщук. Здано на виробництво 19/V 1976 р. Підписано до друку 1/X 1976 р. Формат 70×108¹/₃₂. Папір № 1. Фіз. друк. арк. 5,5. Обл. вид. арк. 7,86+6 вкл. (0,32)=8,24. Умовл. друк. арк. 7,7+6 вкл. БФ 34265. Тираж 65 000. Зам. 1131. Ціна 42 коп. Видавництво «Веселка», Київ, Басейна, 1/2. Львівська книжкова фабрика «Атлас» республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига» Держкомвидав УРСР, Львів, Зелена, 20.

42 коп.

